

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU MÜCADELELERİ

144763

MASTER TEZİ

Hazırlayan
Hasan AKYOL

144763

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Nuri YAVUZ

ANKARA-2004

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

**HASAN AKYOL'A ait AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU
MÜCADELELERİ** adlı çalışma, jürimiz tarafından **ORTAÇAĞ**
Anabilim dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

Başkan

Prof. Dr. Salim KOCA

Üye

Yrd. Doç. Dr. Nuri YAVUZ
Dekan Yardımcısı

Üye ✓ 1

Yrd. Doç. Dr. Süleyman ÖZBÖK

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖNSÖZ	iv
KAYNAKLARA VE ARAŞTIRMALARA DAİR.....	xi

GİRİŞ

AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLU DEVLETLERİ'NİN KURULDUĞU YILLARDA YAKINDOĞU'NUN DURUMU	1
--	---

I.BÖLÜM

AKKOYUNLULAR VE KARAKOYUNLULAR'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI

A.AKKOYUNLULAR.....	4
1.Akkoyunlu Adı	5
2.Akkoyunlular'ın Menşei	6
3.Akkoyunlu Eli	7
B.KARAKOYUNLULAR.....	10
1. Karakoyunlu Adı	10
2. Karakoyunlular'ın Menşei.....	11
a.Baranî veya Baranlı Adının Mahiyeti ve Menşei	13
3. Karakoyunlu Eli.....	15
C.AKKOYUNLULAR VE KARAKOYUNLULARIN ANADOLU'YA GELİŞLERİ	18

II. BÖLÜM

AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU MÜCADELELERİ

A.1300 – 1360 YILLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER	23
B.1360 – 1403 YILLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER	26
C.1403 – 1435 YILLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER	50

D.1435 – 1453 YILLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER.....	71
E.UZUN HASAN BEY DÖNEMİ AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU MÜCADELELERİ VE KARAKOYUNLULARIN SONU	82

III. BÖLÜM

AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU MÜCADELELERİNİN DOĞU VE GÜNEY DOĞU ANADOLU'DAKİ TÜRKMEN NÜFUSU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

A.AKKOYUNLULAR VE KARAKOYUNLULARDA HÂKİMİYET ANLAYIŞI	93
B.AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLU MÜCADELELERİ SONUCUNDA DOĞU VE GÜNEY DOĞU ANADOLU'DAN GÖÇLER VE GÖÇ EDEN TÜRKMEN AŞİRETLERİ	96
1.Akkoyunlu – Karakoyunlu Mücadeleleri Sonucunda Doğu Ve Güney Doğu Anadolu'dan Göçler	96
2. Akkoyunlu – Karakoyunlu Mücadeleleri Sonucunda Doğu Ve Güney Doğu Anadolu'dan Göç Eden Türkmen Aşiretleri.....	100
SONUÇ	109
KAYNAKÇA.....	114
EKLER.....	122
ÖZET	151
SUMMARY.....	153

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
AÜ	: Ankara Üniversitesi
Bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
DTCFD	: Dil Ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi
ed.	: Editör
GTT	: Genel Türk Tarihi
Haz.	: Hazırlayan
İA	: İslâm Ansiklopedisi
Ktb	: Kütüphanesi
No	: Numero
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
SAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
TDA	: Türk Dünyası Araştırmaları
TDEK	: Türk Dünyası El Kitabı
TDTAD	: Türk Dünyası Tarih Araştırmaları Dergisi
TKAE	: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü
TM	: Türkiyat Mecmuası
TVD	: Tarih Vesikaları Dergisi
vd.	: Ve devamı

ÖNSÖZ

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Türk İslâm tarihinin önemli hadiselerinden biridir. XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde meydana gelen Moğol istilâsı sırasında, Anadolu'ya büyük bir göç hareketi olmuş ve Anadolu'daki Türk nüfûsu artmıştır.

Moğol istilâsı neticesinde Anadolu'ya gelen Akkoyunlu ve Karakoyunlu aşiretleri, Anadolu'daki bazı Türk boylarını da etraflarında toplamışlar ve Anadolu'nun siyasî tarihinde mühim roller oynamışlardır. Anadolu'nun Türkleşmesinde önemli katkıları olan bu aşiretlerin birbirleriyle devamlı mücadele halinde olmaları Türk tarihi açısından büyük bir talihsizliktir.

Biz bu araştırmamızda, Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın Anadolu'ya gelişlerinden, Karakoyunlular'ın yıkılmasına kadar olan mücadeleleri ele alıp incelemeye çalıştık. Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın bölgedeki diğer devletlerle olan münâsebetlerini de Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadeleleri çerçevesinde ele alarak inceledik. Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelelerinin sonuçlarını da objektif bir bakış açısıyla değerlendirmeye tâbi tuttuk. Türk tarihi açısından önemli olan bu konu, eldeki mevcut kaynakların yetersiz oluşundan dolayı, gereği kadar aydınlatılamasa bile, mevcut kaynakların iyice tetkik edilmesi sonucunda ilim dünyasına, tarih araştırmaları ışığında yeni bir bakış açısı sunmaya çalıştık.

Kaynakların azlığı ve mevcut kaynaklardaki bilgilerin dağınık oluşu, çalışmalarımızın güçlükle yürütülmesine sebep olmuştur. Ancak karşılaştığım güçlüklerde bana yardımcı olan danışman hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Nuri YAVUZ'a sonsuz teşekkürlerimi sunarım. Çalışmalarım sırasında yardımlarını esirgemeyen ve değerli vakitlerini bana ayıran Sayın Prof. Dr. Refik TURAN ve Sayın Prof. Dr. Salim KOCA hocalarıma da sonsuz şükranlarımı sunarım.

Hazırladığımız bu eserin, ilim dünyasına, Türk Tarihi araştırmaları konusunda ışık tutması ve bu konuda yapılacak yeni çalışmalara öncülük etmesi dileklerle...

Hasan AKYOL
Ankara, 2004

KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMALARA DÂİR

Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihine dair kaynaklar, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinin hâkim oldukları coğrafyaya bağlı olarak dil, bölge ve üslup bakımlarından çeşitlilik arz etmektedirler. Bu kaynakların önemli bir kısmı Farsça, bir kısmı da Arapça, çok azı da Türkçe olan bu kaynaklar Akkoyunluların ve Karakoyunluların hâkim oldukları ve bugün birer ulus devlet olan Türkiye, Irak, İran ve Azerbaycan ile Mısır gibi ülkelerin arşiv ve kütüphanelerinde bulunmaktadır.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihine dair kaynakları, diğer tarih kaynakları gibi, Belgeler, Bürokratik yazılar, Meskûkât/numizmatik malzeme, anıtlar, mimarî, kitabeler, edebî eserler ve seyahatnâmeler gibi sınıflara ayırabiliriz. Bu kaynaklar üzerinde çalışılarak bir kısmı değerlendirilmiş, geri kalanı ise araştırmacıların ilgisini beklemektedir.

1. KİTABELER:

Kitabeler, kronoloji, şecere ve yönetim yanında kültür ile ideolojinin gelişme seyri hakkında önemli kayıtlar içermektedir. Akkoyunlularla ilgili kitabeler hakkında çeşitli yazılar yazılmıştır. Bu konuda yetersiz olmakla birlikte ilk çalışmalar A. Şerif Baygu tarafından yapılmıştır. O, *Ahlat Kitabeleri* (İstanbul – 1932) ve *Erzurum Tarihi I-II* (İstanbul – 1936) adlı eserlerinde söz konusu bölgelerde bulunan Akkoyunlularla ilgili kitabeleri incelemiştir. Albert Gabriel de Nisan-Kasım 1932 tarihlerinde gerçekleştirdiği arkeolojik gezilerinde Akkoyunlu dönemi kitabelerinden bazılarını *Voyages archeologiques dans la Turquie Orientale: Mardin-Diyarbakır au-dela du Tigre, Harput, Malatya, Urta, I-II*, (Paris – 1940) adlı eserinde yer vermiştir. Şevket Beysanoğlu da, *Anıtları ve Kitabeleri ile Diyarbakır Tarihi, II* (Ankara – 1998) adlı çalışmada Diyarbakır ve çevresindeki Akkoyunlu kitabelerini ele almıştır. Bunlara ilaveten İran tarafında (İsfahan) bulunan Akkoyunlu kitabelerinden bir kısmını da Andre Godard (*“İsfahan”, Athar-ı İran, II*, 1973, 6-176) ve Lutfullah Hünerfer (*Ganjiney-i Asar-ı Tarih-i İsfahan*, İsfahan

1344/1965) yayınlamışlardır. Öte yanda Iraj Afşar, Uzun Hasan'ın büyük Yezd Camii girişindeki 875/1470-1 tarihli kitabeyi ("*Chand Feman Merbut bi yezd*", *Ferheng-i İran-ı Zemin*, XI, 1342/1963, ss. 169-173), A.S. Melikhan-Chirvani de Persepolis'teki Akkoyunlu kitabelerini ("*Le Royaume de Salomon*", *Le Monde Iranian et l'Islam*, I, 1971, ss. 1-44) değerlendirmiştir.

Karakoyunlularla ilgili bugün ancak Karakoyunlu hükümdarlarından Cihanşah'a ait bazı kitabeleri biliyoruz ki, bunlar da Tebriz'de bulunmaktadır. Şimdiye kadar Cihanşah'tan önceki Karakoyunlu hükümdarlarına ait hiçbir kitabe görülememiştir.

2. MESKÛKÂT:

Akkoyunlu ve Karakoyunlu sikkeleri daha çok sonraki dönemlere aittir. Bunlarla ilgili başlıca şu çalışmalar bulunmaktadır: Ahmet Tevhid, Akkoyunlu sikkeleri daha çok sonraki dönemlere aittir. Bunlarla ilgili başlıca şu çalışmalar bulunmaktadır: Ahmet Tevhid, *Meskûkât-ı Kadîme-i İslamiye Katoloğu*, IV, İstanbul-1321; H.L.Rabino, "*Coins of Ja'lair, Kara Koyunlu, Musha'sha and Ak Koyunlu*", *Numismatic Chronicle*, ser. 6, X, 1850, 94-139.

3. BELGELER:

Diğer kaynaklarla kullanılabilecek olan diplomatik yazışmalar, istihbarat raporları, iç haberleşmeler, kanunlar, anlaşma metinleri, tahrir defterleri ve muhasebat defterleri hem Akkoyunlu, Karakoyunlu hem de Türkiye'nin demografik, sosyal, kültürel ve ekonomik tarihi hakkında değerli kayıtlar içermektedir. Büyük bölümü devlet arşivleri veya özel arşivlerde saklanan Akkoyunlu yazışmalarının bir kısmı hala yayınlanmamıştır. Bunun yanında T.C. Başbakanlık Arşivi ve T.C. Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Arşivinde dikkate değer belgeler bulunmaktadır. Kuşkusuz bu konudaki en zengin malzeme Topkapı Sarayı Müzesi Arşivindedir. Değişik başlıklarla 856/1452 – 919/1513 tarihleri arasına ait dağınık 100 kadar evraktan dörtte üçü tam olarak Akkoyunlulardan bahsetmektedir. Yine bunlardan büyük bir kısmı Fatih-Uzun Hasan ilişkilerine aittir. Ayrıca dönemin devletler arası

kanunnamelerinin önemli bir kısmını içeren tapu-tahrir defterleri T.C. Başbakanlık Arşivi'nde bulunmaktadır. Özellikle 10/16. yüzyıla ait Doğu Anadolu defterleri önemlidir. Bunların bir kısmı Diyarbakır, Arapkir, Bayburt , Çermik, Ergani, Erzincan, Erzurum, Harput, Kemah, Urfa ve Siverek ile ilgili vergi düzenlemelerini muhtevi kanunnameler ve tahrir defterleridir. Elimize ulaşan bu kanunnameler 922/1516-947/1540 yıllarına ait olsa da Doğu Anadolu ile ilgili Uzun Hasan ve Sultan Yakup dönemlerinin vergilendirme, yönetim, tarım, ticaret ve demografi kayıtları bulunmaktadır. Bunların bir kısmı yayınlanmıştır:

1. Ömer Lütfi Barkan, "*Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e Ait Kanunlar*", Tarih Vesikaları 1/2, 1941, s. 91-106, Tarih Vesikaları, 1/3, s. 184-197. (Barkan bunları XV ve XVI. Asırlarda Osmanlı İmparatorluğu'nda Zirai Ekonominin Hukuki ve Mali Esasları, I. Kanunlar, İstanbul-1943 adlı eserinde de ele almıştır.)
2. İsmet Miroğlu, *XVI. Yüzyılda Bayburt Sancağı, İstanbul, 1975*; Aynı yazar, *Kemah Sancağı ve Erzincan Kazası (1520-1566).Ankara-1990*.
3. Leyla Karahan, *Bayburt Sancağı Kanunnamesi*, Ankara, 1990
4. Nejat Göyünç, *XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ankara, 1991*
5. Nilüfer Bayatlı, *XVI. Yüzyılda Musul Eyaleti, Ankara, 1999*

Akkoyunlu **vakfiyeleri** ile ilgili kapsamlı bir çalışma henüz yapılmamıştır. Ancak A. Şeref Baygu'nun Erzurum Tarihi'nde ve Ş. Beysanoğlu'nun "Diyarbakır'da Vakıfları" adlı makalesinde (Karacadağ, II, no. 19, Diyarbakır-1939) bazı vakfiyelere yer verilmiştir. Bunun yanında M. Mehdi İlhan, "*1518 ve 1540 Tarihli Mufassal Tahrir Defterlerine göre Diyarbakır Şehrinin Nüfusu ve Vakıfları*",(DTCF Tarih Araştırmaları Dergisi, XVI, S.27,1992-1994, s. 45-114) adlı çalışmasında Akkoyunlulara ait Diyarbakır ve çevresindeki vakıfları söz konusu etmiştir.

Karakoyunlu vakfiyelerinden yalnız Cihanşah'ın Tebriz'deki hayratına ait **vakfiyeleri** tanıyoruz. Yine aynı hükümdarın bir mülknâmesi Topkapı Sarayı Arşivi'ndedir.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu ekonomik, siyasal ve ekonomik hayatının en önemli uygulamalarından olan **suyurğaller** hakkında V. Minorsky'nin "A Soyughal of Quasım b. Jahangir Aq-qoyunlu (903-1498)", (BSOAS, IX/4, 1939, S. 927-960) adlı yayını dışında henüz önemli bir çalışma yapılmamıştır.

4. VEKAYİNÂMELER:

Karakoyunlular'a dair bizzat onlar zamanında yazılmış vakayinameler bilinmemekle beraber, Akkoyunluların kendi zamanlarında yazılmış eserleri vardır. Biz bu iki devlet hakkındaki olayları genel olarak münasebette bulundukları devletlerin vekâyinâmelerinden öğrenmek mecburiyeti karşısında kalıyoruz. Bu hususun, hadiselerin hakikî cereyan tarzını tesbit etmekte, sebepler ve sonuçlar üzerinde isabetli hükümler vermekte, tetkikçileri nasıl bir güçlüğü uğrattığı bilinen bir gerçektir. Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihine ait vekâyinâmeler Farsça, Arapça ve Türkçe'dir. Bu eserlerde iki devletin ilk dönemlerine ait bilgiler kısıtlı bulunmaktadır. Bu eserlerin başlıcaları şunlardır:

1. Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî, *Bezm u Rezm*, İstanbul, yay. Kilisli Rifat, 1928, çev. Mürsel Öztürk, Ankara-1990. Eserde Akkoyunluların Erzincan-Sivas siyasal merkezleri ile ilişkileri, olan Kutlu Bey ve Ahmed Bey dönemlerine değinilmekte; özellikle Erzincan Emirliği-Akkoyunlu ve Kadı Burhaneddin-Akkoyunlu ilişkileri anlatılmaktadır. Eserde Karakoyunlu Kara Mehmed zamanı siyasi olaylarından bahsedildiği gibi Karakoyunlular ile Akkoyunlular arasındaki "Adavet-i Kadime"ye ilk defa bu eserde işaret edilmiştir. Ancak efendisi Kadı'nın

gözlüğünden bakan yazarın kayıtları oldukça yanlış görünmektedir.

2. Michael Panaretos, 730/1330-816/1412 yıllarına ait Grekçe kısa Trabzon Rum tarihinde Amid Türkleri adıyla Tur Ali liderliğindeki Türkmenlerin Trabzon ile ilişkileri anlatılmaktadır. Panaretos'un eserinin Türkmenlerle ilgili bölümünün İngilizcesi, Yaşar Yücel, Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar I adlı eserinde (s. 143-148) verilmiştir.
3. Ebu Bekir Tihranî Isfahânî, *Kitab-ı Diyarbekiriye*: 1469-1478 yıllarında Uzun Hasan ve oğlu Sultan Halil için yazılan eser Akkoyunluların resmî tarihi niteliğindedir. Müellif kendi ifadesine göre, çalışmasını kaleme alırken bazı kaynaklar ve belgelerden yararlanmış, saraya yakın olması sebebiyle bir kısım resmî belgeyi görmüş, bazı olayları bizzat yaşayan kahramanlarının ağzından kaydetmiştir. Tihranî, eserinde Akkoyunluların diğer devletler ile mücadelelerine de büyük yer vermiştir. Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelelerine de değinmiştir. Özellikle Uzun Hasan zamanı Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelelerini ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır.
4. +Fazlullah b. Ruzbehan Huncî Isfahanî, *Tarih-i Alem-ârây-ı Eminî*, Eserde Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadeleleri hakkında bilgilere rastlanmamasına rağmen Uzun Hasan sonrası Akkoyunlu tarihi için önem taşımaktadır. Eser *Kitab-ı Diyarbekriyye*'nin bir devamı niteliğini taşır.
5. Celâleddin Devvânî (ö. 908/1503), *Ahlak-ı Celâî*, Uzun Hasan'ın isteği üzerine ona ithafen yazılmıştır. Bir ahlak ve siyaset felsefesi niteliği taşıyan eser, Akkoyunlu ve Karakoyunlu hâkimiyet anlayışları açısından önem taşımaktadır. Yine Devvânî'nin başka bir eseri olan *Arzname* Akkoyunlu teşkilatları hakkında bilgi vermektedir. *Arzname*'yi Kilisli Rifat Milli Tettebbular Mecmuası'nda (II/5, 1331/1913, 273-305, düzeltmeler 385-386) yayınlamış

6. Hasan Beg Rumlu (ö. 985/1577), *Ahsenü't-Tevârih*: Safevî tarihçisi Hasan Beg iki ciltlik eserinde Kitab-ı Diyarbekriye'den faydalanmıştır. Eser esasen 16. yüzyılın ikinci yarısında yazılmıştır. Azerî tarihçi Ş. F. Ferzaliyev incelemeleri sonunda aslı on cilt olan bu eserin bize ulaşan kısımlarının 9. ve 10. ciltler olduğunu belirlemiştir. (Oktay Efendiye, *Azerbaycan Safevîler Dövləti*, Bakı, 1993, s.259, no. 60) Eserin sonuncu cildi 1494-1578 yıllarını içermektedir. Her yıl için en önemli olaylar açıklanır ve vefât eden kimseler hakkında terceme-i hal verilir. Eser Seddon tarafından neşredilmiştir. *Ahsenü't-Tevarih, A Chronicle of the Early Safavids being the Ahsenü't-Tewarih Hasan-i Rumlu*, ed. C. N. Seddon, Calcuta, 1931-34.
7. İdris Bitlisî (ö. 926/1520), *Heşt-Behişt*: Bitlisî, bir süre Akkoyunlu sarayında da kalmıştır. Eserini Osmanlı sarayında bitirmiştir. II. Bayezid'e sunduğu ve esasen bir Osmanlı tarihi olan eserinde, konfederal aşiret savaşları hakkında ve aşiret siyasetleri konusunda tarafsız bilgiler vermektedir. Heşt Behişt yazma halinde bulunmaktadır.(Mehmet Bayraktar, Bitlisli İdris, Ankara, 1991, 41-46)
8. Mir Yahya Hüseyini Seyfi Kazvinî (ö.963/1555), *Lübbü't-Tevârih*: Gençliğini Akkoyunlular döneminde geçiren ve daha Safevî şii siyasetine karşı çıkan Mir Yahya Sultan Yakup ve Rüstem'e övgüler düzmekte, Akkoyunlular hakkındaki kısa kayıtları başka yerlerde bulunmayan ayrıntılı bilgiler içermektedir.
9. el-Gıyâsî, Abdullah b. Fethullah el-Bağdadî (ö. 891/1486) *Tarih-i Gıyâsî*: Bu eserle Akkoyunlu siyasal hayatını taşradan, Bağdad'tan izlemek mümkündür. Aynı zamanda Bağdad'daki Türkmen hakimiyeti de ortaya çıkmaktadır. Ancak eserde hatalar ve tutarsızlıklar bulunmaktadır. Eser, Marianne Schmidt-Dumont tarafından (Freiburg, 1970) yayınlanmıştır.

Akkoyunlu ve Karakoyunlularla İlgili Memlûk Kaynakları

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri kuruldukları coğrafya itibariyle Memlûk Devleti ile siyasî münasebâtta bulunmuşlardır. Bundan dolayı da Memlûk kaynaklarından bir kısmı Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri hakkında bilgi vermektedirler. Bu eserlerden başlıcaları şunlardır:

1. Markizi, Takiyyüddin Ahmed (ö.845/1442), *Kitabu's-Suluk li Ma'rifeti'd-Düveli'l-Mülûk*;
2. İbn Bahadır, Ebu Fadl Muhammed (ö.880/1475), *El-Mecmua fi't-Tevârih*;
3. İbn-i Tagriberdi, Ebu'l-Mehasin Yusuf (ö.874/1470), *En-Nucûmu'z-Zâhire fi Ahbar-i Mülûk-ı Mısır ve'l-Kahire*;
4. İbn-i Tagriberdi, Ebu'l-Mehasin Yusuf, *Havâdisi'd-Duhur fi mada el-Eyyâm ve's-Şuhur*;
5. Sayrafî, Nureddin Ali el-Cevherî (ö.900/1494), *İnbaü'l-Hasr bi Ebnai'l-Asr*;
6. Sahavî, Şemseddin Muhammed (ö.902, 1497), *Et-Tıbru'l-Mesbuk*;
7. İbn İyas, Muhammed (ö.930/1524), *Bedai'ü'z-Zuhur fi Vak'ai'ü'd-Duhur*;
8. İbn Tulun, Şemseddin Muhammed (ö.953/1546), *Müfakahatü'l-Kilan fi Havadisü'z-Zaman*.

Akkoyunlu ve Karakoyunlularla İlgili Timurlu Kaynakları

Timurlu tarihçileri Timur ve halefleri(Şahruh, Ebu Said ve Hüseyin Baykara)'nin tarihlerini yazarlarken bunların Akkoyunlular ve Karakoyunlular ile olan siyasî münasebetlerine de yer vermişlerdir. Elbette Timurlu tarihçiler sarayın kontrolünde ve onların gözlüğü ile bakmışlardır. Bu kaynakları şöyle sıralayabiliriz:

1. Şerafeddin Ali Yezdi (ö.858/1454), *Zafernâme*: Bu eserde Timur'un Anadolu Seferleri ve bu seferler

sırasında Akkoyunlu ve Karakoyunlularla olan ilişkiler hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.

2. İbn Arabşah (ö.854/1450), *Acaibü'l-Makdur fî Nevaib-i Timur*: Bu kaynakta da Timur, Akkoyunlu ve Karakoyunlu ilişkilerinden bahsedilmektedir.
3. Nizâmeddin Şâmî (ö.814/1411), *Zafernâme*: Eserde Timur'un Anadolu Seferleri hakkında bilgiler verilmektedir.
4. Şihab u'd-din Abdullah b. Lutfullah b. Abdurreşid el-Med'uvv b. Hâfız-ı Ebrû (ö.833/1430), *Mecma'ut-tevârih*.
5. Hond Mir (ö.941/1535), *Habibü's-Siyer fî Ahbâr-i Efradi'l-Beşer*,
6. Fasihuddin Ahmed Kıvafî (ö.845/1442), *Mücmel-i Fasihi*
7. Abdurrezzak Semerkandî (ö.887/1482), *Matlau's-Sa'deyn ve Mecmau'l-Bahreyn*
8. Zahirüddin Babür (ö.937/1530), *Babürnâme*.

Mesafenin uzaklığına rağmen Timurlu tarihçiler, diplomatik ve siyasal temaslar yanında Akkoyunlu kültür hayatı hakkında da bilgiler vermektedir. ,

Akkoyunlular ve Karakoyunlularla İlgili Osmanlı Kaynakları

Osmanlı tarihçileri Akkoyunlu ve Karakoyunlularla ilgili bilgileri coğrafi, kültürel ve ırkî yakınlıklarından dolayı eserlerinde işlemişlerdir. Osmanlı tarihçileri genelde Otlukbeli Savaşından bahsetmektedirler.

1. Mustafa Cenabî (ö.999/1590), *El-Aylamü'z-Zâhir fî ahvâli'l-Evâili ve'l-evail(Tarih-i Cenabî)*.
2. Derviş Ahmed Aşıkpaşazade (ö.XV.yy'ın son çeyreği), *Tevârih-i Âl-i Osman*
3. Mehmed Neşrî (ö.926/1520), *Kitab-ı Cihannüma*
4. Oruç Bey (ö. XV. yy'ın ikinci yarısı), *Tevârih-i Âl-i Osman*.
5. Tursun Bey (ö.905/1499), *Tarih-i Ebu'l-Feth*
6. İbn Kemal (ö.941/1535), *Tevârih-i Âl-i Osman*

7. Hoca Sadedin (ö.1008/1599), *Tacü't-Tevârih*
8. Şerefhan Bitlisî (ö.1005/1596), *Şerefnâme*.
9. Muslihiddin Lârî (ö.979/1572), *Mir'atü'l-Edvâr ve Mirkatü'l-Ahbar*.
10. Bayburtlu Osman (ö.XVI. Yüzyıl sonları), *Tevârih-i Cedid-i Mir'at-ı Cihan*, (N.Atsız Neşri.İstanbul 1961).
11. Âli, *Künhü'l-Ahbar, İstanbul, III, 3.Kısım*.
12. Aynı müellif, *Fusûl ul-hall ve'l-akd*, Nuruosmaniye Ktb. No: 3399.

5. TABAKAT KİTAPLARI VE TEZKİRELER:

Türk – İslâm tarihinin önemli kaynaklarından olan tabakat kitapları ve tezkirelerden bazıları Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri hakkında da kayda değer bilgiler içermektedir. Bunlardan başlıcalarını şöyle sıralayabiliriz:

1. Emir Devletşah Semerkandî (ö.904/1494), *Tezkiretü's-Şuarâ*, Tezkire, Akkoyunlu ve Karakoyunlu siyasî, sosyal ve kültürel tarihinin önemli kaynakları arasında bulunmaktadır.
2. Ali Şir Nevaî (ö.906/1501), *Mecâlisü'n-Nefâis*, Çağatay Türkçesi ile yazılmış bu eserde edebî muhit hakkında önemli kayıtlar bulunmaktadır.
3. Ali Vaiz Kaşifî (ö.939/1532), *Reşahat Aynü'l-Hayat*, Nakşibendi tarikatının ileri gelenlerinin menâkib kitabı olan eserde Akkoyunlu kültürel ve dinî hayatı hakkında bilgiler yer almaktadır.
4. Hafız Hüseyin Kerbelâ'-i Tebrizî (ö.998/1590), *Ravzatü'l-Cinân ve Cennetü'l-Canân*, 1567'de tamamlanan eser, asıl itibarıyla bir coğrafya kitabı olmasına rağmen, eserde Tebriz ve civarında medfun ünlü kişiler hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bundan dolayı eserde Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihine ilişkin bilgiler de bulunmaktadır.

5. Kadı Mir Ahmed Kumi (ö.1014/1605), *Gülistan-ı Hüner*, Safevî sanatçı ve hattatlarından bahseden tezkire geç dönemlere ait olmakla birlikte Akkoyunlu sarayı kültürel hayatı hakkında bilgiler vermektedir.
6. Muhyi Gülşenî (ö.1026/1617), *Menâkıb-ı İbrahim Gülşenî*, Tahsin Yazıcı Arap harfleri ile metni yayınlamıştır. (Türk Tarih Kurumu yay. Ank-1982) Bu kaynak Akkoyunlu kültürel ve siyasî tarihi ile ilgili en önemli kaynaklardan biridir.

6. SEYAHATNÂMELER:

Akkoyunlu ve Karakoyunlu ülkelerine çeşitli sebeplerle seyahatlerde bulunan pek çok seyyahın hatıraları bize kadar ulaşmıştır. Bu eserlerde daha çok ticaret yolları, pazarlar, demografi ve mimarî (ibadethaneler vs.) eserlerle ilgili bilgiler bulunmaktadır. Akkoyunlular ve Karakoyunlular hakkında bilgiler veren seyyahların önde gelenlerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Johannes Schiltberger, *Türkler ve Tatarlar Arasında (1394-1437)* Çev. Turgut Akpınar, İstanbul-1997, Aslen Alman olan Schiltberger başlangıçta, 798/1396-Niğbolu Muharebesi'nde Osmanlılar, daha sonra 805/1402-Ankara Savaşı'nda Timur tarafından esir alınmıştır. Bu süre içinde bölgenin siyasî, sosyal ve kültürel yapısı hakkında bilgi sahibi olan yazar, eserinde Akkoyunlu ve Karakoyunlu tarihleri hakkında önemli bilgiler vermektedir.
2. Emmanuel Piloti (ö.841-2/1438), *Traite sur le passage en tere sainte* (ed. P.H.Dop, Paris-1958) adlı seyahatnamesinde Kara Yusuf ve Kara Yülük Osman Bey zamanı Akkoyunlu Karakoyunlu tarihleri ile ilgili bilgiler vermektedir.
3. Afanasi Nikitin (ö.876/1472), Ünlü Rus seyyahı ve tacir Nikitin, Tver'den başlayan Arabistan'dan Hindistan'a

oradan Doğu Afrika'ya kadar uzanan 870/1466 – 877/1472 yılları arasındaki ticarî yolculuğunda Tebriz'e de gelmiş, Uzun Hasan ile Erzincan'da görüşmüş, Akkoyunlu ordusu hakkında önemli bilgiler edinmiş, on gün kadar orada kaldıktan sonra Trabzon'dan Karadeniz'e açılarak Kefe'ye geçmiştir. Seyahat notlarını *Khozhenie za tri Moryo* (ed. B.D.Grekov, Moskova-1948) adıyla kaleme almıştır. (Yakup Mahmudov, Seyyahlar, Keşifler, Azerbaycan, Bakı, 1985, s.93-94)

4. Caterino Zeno (ö.876/1472-878/1474). İtalyan diplomat Zeno, Venedik diplomasisinde görev almış ve Uzun Hasan-Avrupa ittifakının gerçekleşmesi ve güçlenmesi sürecinde (1471-1473) Akkoyunlu sarayında sefir olarak kalmıştır. Uzun Hasan'ın hanımı Despina Hatun'un kız kardeşinin kızı Violantiya ile evli olan Zeno, bu vesile ile Akkoyunlu sarayına kolay girip çıkabilmiş, devlet hayatına vakıf olmuştur. Uzun Hasan'ın 1473'teki Malatya ve Otlukbeli Savaşlarına katılmıştır. Onun seyahatnamesinde Akkoyunlu-Altınorda ittifak girişimleri, Akkoyunlu merkezileştirme siyaseti, Uzun Hasan – Fatih ilişkileri, Gürcülere karşı izlenen siyaset ve Uzun Hasan'ın Avrupa ülkelerine yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Zeno'nun Akkoyunlu ülkesinde yazdığı mektuplar ve tuttuğu notlar 16. yüzyılda Nikolay Zeno tarafından bir araya getirilerek yayınlanmıştır. Bu eser daha sonra *Travels in Persia*, (Trans. C. Grey, A Narrative of Travels of Italian in Persia, London-1873) adıyla neşredilmiştir. (Mahmudov, Seyyahlar, s. 98-100)
5. Iosafe/Giosafatte Barbaro (ö.1494), İtalyan seyyah, diplomat ve tacir olan Barbaro da Venedik diplomasi okulunun önemli temsilcilerindendi. 1473-1478 yıllarında Zeno'nun yerine Uzun Hasan'ın sarayında Venedik elçisi

olarak kalmıştır. O, Akkoyunlu-Hindistan ilişkileri, Akkoyunlu ordusunun kuruluşu, saray hayatı ve Uzun Hasan'ın şahsiyeti hakkında ilginç bilgiler vermekte; bunun yanında başta Tebriz olmak üzere diğer önemli şehirlerin sosyal hayatı, ekonomisi, ticareti hakkında daha zengin kayıtlar sunmaktadır. Onun seyahat notları G. Ramuso tarafından 1559 yılında üç cilt halinde *Viaggio di Josafa Barbaro nella Persia*, adıyla yayınlanmıştır. Bu eser W. Thomas tarafından İngilizce'ye çevrilerek tekra neşredilmiştir. "*Travels of Josafa Barbaro*", (Travels in Tana and Persia, ed, Lord Stanley of Alderley, London-1873 s. 1-103)

6. Ambrosio Contarini (ö.1499) İtalyan seyyah ve diplomat Contarini 1474-1475 yıllarında Akkoyunlu sarayında Venedik elçisi olarak kalmış, Akkoyunlu-Avrupa ittifakını gerçekleştirmeye çalışmıştır. Seyahatnamesinde Akkoyunlu devletinin sınırları, ekonomik hayat, ordunun yapısı, silahlar, saray hayatı, Uzun Hasan'ın şahsiyeti ve merkezileştirme siyaseti hakkında önemli kayıtlar yer almaktadır. M. Ambrossio Contarini, *Ambassciadore della Ill-a. Signoria di Venetia al Gran Signore Ussuncassan 1473*, (c. II. Venetia-1559, s. 112b-125b).
7. Evliya Çelebi (ö. 17. yüzyılın son çeyreği) Evliya Çelebi 17. yüzyılın son çeyreği) Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde özellikle Akkoyunlu ve Karakoyunlu mimarisi hakkında bilgiler bulunmaktadır. Bilhassa Evliya Çelebi, Tebriz hakkında önemli bilgiler vermiştir.

7. ÇAĞDAŞ ARAŞTIRMALAR:

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri ile ilgili bilgi veren eserleri şöyle sıralayabiliriz:

1. AGACANOV, S. G.; *Oğuzlar*, çev. Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev, İst-2002. Eserde Türkmenlerin sosyal hayatlarına dair bilgiler bulunmaktadır.
2. AHMED REFİK; *Anadolu'da Türk Aşiretleri*, İst-1930. Anadolu'nun demografik yapısı ile ilgili bilgiler bulunmaktadır.
3. AKA, İsmail; *İran'da Türkmen Hakimiyeti*, Ank-2001. Karakoyunlu Devleti'nin İran'da hakimiyet kurmak amacıyla Timurîlerle yaptığı mücadele ve Akkoyunlular ile münasebetlerine rastlanmaktadır.
4. Aynı yazar; *Timur ve Devleti*, Ank-1991. Timur, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinin siyasi tarihleri hakkında geniş bilgi bulunmaktadır.
5. AKDAĞ, Mustafa; *Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi*, c. I.II., Ank-1999
6. AKKOYUNLU, Dilaver; *Akkoyunlular ve Bayburt*, Ank-1992
7. AKYOL, Taha; *Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet*, İst-1999
8. ALPARGU, Mehmet; *Onaltıncı Yüzyılda Türk Dünyası-1*, Ank-1994

9. ARTUK, İbrahim; *Mardin'de Akkoyunlu Hamza'nın Mezarı*, SAD. Ank-1970, 1960'tan ayrı basım
10. BARKAN, Ömer Lütfi; "*Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e ait kanunlar*", TVD., S. 1, 1941
11. BARTHOLD, V. V.; *Moğol İstilasına Kadar Türkistan*, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ank-1990
12. BAYATLI, Nilüfer; *XVI. Yüzyılda Musul Eyâleti*, Ank-1999
13. BAYKAL, Bekir Sıtkı; "*Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Karî Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması*", Belleten, c.XXI, S.83-84, 1957
14. CHALIAND, Gerard; *Göçebe İmparatorluklar*, çev. Engin Sunar, İst-2001
15. ÇAĞATAY, Neşet; "*Akkoyunlular*", Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi, Ank-2003
16. ÇAY, Abdülhalûk; "*Akkoyunlular*", "*Karakoyunlular*"TDEK, TKAE, Ank-1992, c. 1,
17. ERDEM İlhan; "*Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru*", AÜ. DTCFD. Ank-1991, c. XV, S. 26
"*Akkoyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara-Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri(? – 1435)*", DTCFD, c. XXXIV, S. 1-2, Ank-1990

- 18.ERENDİL, Muzaffer; *Tarihte Türk-Iran İlişkileri*, Ank-1976
- 19.ERŞAHİN, Seyfettin; "*Türk Hakimiyet Tecrübesine XV. Yüzyıldan Bir Örnek: Akkoyunlu Hakimiyet Anlayışı ve Yönetim Yapısı*", Türkler, ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ank-2002. *Akkoyunlular*, Ank-2002
- 20.ERZİ, A. Sadık; "*Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar*", Belleten, c. XVIII
- 21.GENÇ, Reşat; "*Karahanlılar*", DGBİT, ed. Hakkı Dursun Yıldız, c. 6, İst-1989
- 22.GÖKALP, Ziya; *Türk Medeniyeti Tarihi*, Haz. Kâzım Yaşar Koprıman, İsmail Aka, İst-1976
- 23.GÖKBİLGİN, Tayyib; "*XVI. Asır Başlarında Osmanlı Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı*", TM, c. IX, S. 51, İst-1951
- 24.GROUSSET, Rene; *Bozkır İmparatorluğu*, Çev. M. Reşat Uzman, İst-1999
- 25.GÜNDÜZ, Tufan ; *Anadolu'da Türkmen Aşiretleri*, Ank-1997
- 26.İNALCIK, Halil; "*Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi*", SBFD,1959, c. XIV, S. 1
- 27.KAFALI, Mustafa; "*Cengiz Han*", DİA, İst-1993, c. 7
- 28.KAFESOĞLU, İbrahim; "*Karakoyunlu Devleti*", "*Akkoyunlu Devleti*" TDEK, TKAE, Ank-1976

29. KILIÇ, Remzi; *Osmanlı-Iran Siyasi Antlaşmaları*, İst-2001
30. KOCA, Salim; *Anadolu Türk Beylikleri Tarihi*, Trabzon-2001
31. KOPRAMAN, K. Yaşar; *el-Aynî'nin Ikdu'l-Cuman'ında XV.Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar*, AÜ. DTCF., Orta Çağ Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ank-1971
32. LINDNER, Rudi Paul; *Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar*, Çev. Müfit Günay, Ank-2000
33. M. Beşir Aşan; *Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri(XI – XII. Yüzyıllar)*, Ank-1992
34. MACİT, Muhsin; *Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah ve Türkçe Şiirleri*, Ank-2002
35. ÖKSE, Necati; *Van Gölü ve Fırat Nehri Çevresinde Yaşayan Türkler*, Ank-1976
36. ÖZTUNA, Yılmaz; *Devletler ve Hanedanlar*, c.1, Ank-1996
37. PAYDAŞ, Kâzım; *"Akkoyunlularda Devlet Teşkilâtı"*, Türkler, ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ank-2002
38. SARIKAYA, M. Saffet; *Anadolu Alevîliğinin Tarihî Arka Planı*, İst-2003

39. SÖZEN, Metin; "Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi",
Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi,
Ank-2003
40. SÜMER, Faruk; "Oğuzlara ait destani mahiyette eserler",
AÜ, DTCFD, c.17, S. 3-4, Ank-1961, "Afşarlar", TDA, S.
41, Nisan 1986 "Akkoyunlular", DİA., c. 2, İst-1993
"Akkoyunlular", TDTAD, S. 540 , şubat-1986
"Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış",
Belleten, c. XXI, S. 83 , Ank-1957 "Bayındır", DİA, c. 5,
İst-1993 "Bozoklu Oğuz Boylarına Dair", DTCFD., c. XI
"Bozulus Hakkında", AÜ. DTCFD, c. 17/2, Ank-1949
"Döğerler'e dair", TM, c. X, İst-1953 "Karakoyunlular", İA,
c. 6, İst-1967 "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış",
DTCFD, c.XX, S. 3-4, Ank-1962 "XV. Asırdan İtibaren
Anadolu'dan İran'a Vukubulan Göçler", Türk Yurdu, S.
1(234) , 1954 Karakoyunlular, c. 1, Ank-1984 Oğuzlar,
İst-1999 Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde
Anadolu Türklerinin Rolü, Ank-1999
41. ŞAHİN, T. Erdoğan; *Erzincan Tarihi*, c. 1, 2, Erzincan-
1983
42. TEKİN, Rahmi; *Ahlat Tarihi*, İst-2000
43. TURAN, Osman; *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*,
İst-1997 *İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî*

- Takvimler*, Ank-1984 *Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, İst-1969
44. UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; *Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri*, Ank-1988 *Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal*, Ank-1988
45. V. MINORSKY; "Uzun Hasan", İA., c.13, İst-1986
46. VARLIK, M.Çetin; "Karakoyunlular", DGBİT.,ed. Hakkı Dursun Yıldız, Konya-1994, c.8
47. Walter Hinz; *Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd*, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, Ank-1992
48. WOODS, John E.; "Akkoyunlu Konfedere Aşiretleri", *Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi*, Ank-2003
49. YAVUZ, Nuri; *Anadolu'da Beylikler Dönemi (Siyasi Tarih ve Kültür)*, Ank-1998
50. YAZICI, Tahsin; "Cüneyd-i Safevî", DİA., c.8, İst-1993
51. YINANÇ, M. Halil; "Akkoyunlular", İA, c. 1, İst-1963 "Baysungur", İA., c. 2, İst-1963 "Cüneyd", İA., c.4, İst-1963 "Cihanşah", İA., c.3, İst-1963 "Erzurum" maddesi, c. 4, İst-1982
52. YÜCEL, Yaşar; *Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar*, c. II, Ank-1991, *STimur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları(1393-1402)*, Ank-1989

GİRİŞ

AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLU DEVLETLERİ'NİN KURULDUĞU YILLARDA YAKINDOĞU'NUN DURUMU

İlhanlılar, idareleri altında bulunan bölgelerin taksimâtını yaparak bu bölgeleri valiler, nâibler ve hâkimlerle idare etmişlerdir. İlhanlılar'ın kurucusu sayılan Hülâgü Han zamanından itibaren, Doğu Anadolu Bölgesi iki askerî sınıfa ayrılmıştı. Birincisi; Diyarbakır Eyâleti idi ki, merkezi Musul olan bu eyâlet, Musul, Mardin ve Diyarbakır yörelerini içine alıyordu. İkincisi ise; merkezi Ahlat olan Van Bölgesi Eyâleti idi.¹ Diyarbakır eyâletindeki Moğol askerî tümeninin ekserisini Uyrat oymağı mensupları oluşturuyordu. Kışları Musul civarında geçiren bu oymak Gazan – Baydu mücadelesini fırsat bilerek komşuları olan Türkmenlere hücum etmişler ve onların pek çok sayıda koyun, sığır, deve, at ve katırlarını ele geçirmişlerdi. Gazan Han, hükümdar olunca Uyratlar'a Türkmenler'den aldıkları hayvanları geri vermelerini emretmişti. Fakat bu koyunların pek çoğu mahvolmuş bulunduğundan Uyratlar, bunları iade edememişler ve bundan dolayı büyük sıkıntılar çekmişler ve devlet merkezinden gelen memurlar ile Türkmenlerin pek fena muamelelerine maruz kalmışlardır. Bunun üzerine devlet memurlarını ve Türkmenler'i öldüren Uyratlar'ın mühim bir kısmı Suriye'ye giderek Memlûk Devleti'ne sığınmışlardır. Bu hâdise 1296 yılında olmuştur. Bu esnada Diyarbakır Valisi, Kuin-Tatar(Kara-Tatar)lar'dan Mulay Noyan idi. Mulay, yanına Yisutay ile Göktay Bahadır'ı alarak Suriye'ye yönelen Uyrat Beyi Tokay Gürgen'in arkasından yetişmiş ise de bozguna uğrayarak Uyratların Suriye'ye gitmelerine engel olamamıştır. Burada adı geçen Türkmenlerin Karakoyunlular olması muhtemeldir.²

1312 yılında Diyarbakır valisi Mulay Noyan'ın ölümü üzerine Diyarbakır eyâleti Sutay Noyan'a verildi. Sutay, Ebû Said'in cülûsuna

¹ Rahmi Tekin; Ahlat Tarihi, İst-2000, s. 107

² Faruk Sümer; Karakoyunlular-1, Ank-1984, s. 33

kadar(1316), Diyarbakır valiliğinde kaldıktan sonra bu hükümdar tarafından Ahlat valiliğine atanmış ve onun yerine de İrincin Noyan tâyin edilmiştir. Fakat çok geçmeden devletin iktidarını eline alan Emîr Çoban İrincin'i azlettirerek Sutay'ı tekrar Diyarbakır valisi yaptırmıştır. Sutay, 1332 yılındaki ölümüne kadar Diyarbakır eyâleti valiliğinde kalmış ve kendisinden sonra Uyrat beylerinden ve Ebû Said'in dayısı olan Ali Padişah vali olmuştur. Bununla beraber, Sutay'ın Barımbay, Hacı Tuğay ve Fulad adlı üç oğlu Diyarbakır eyâletinin bir kısmı ile Ahlat bölgesine hâkim olmakta devam etmişlerdir.

Ali Padişah, gerek ailevî düşmanlıktan dolayı, gerek diğer emirlerin tahrikiyle Hülâgü neslinden Musa'yı Han ilan ederek 1335 yılında Ebu Said'in halefi olan Arpağun'a (Arpa Han) isyan etmiş ve onu yenip iktidarı eline geçirmişti. Fakat kendisinin can düşmanı olan Sutay'ın oğulları Barımbay ve Hacı-Tuğay, Memâlik-i Rum valisi olan Celâyir Emîr Şeyh Hasan ile birleşerek Musa Han'ı ve beylerbeyisi Ali Padişah'ı devirdiler. Şeyh Hasan, Azerbaycan, Arran, Irak-ı Acem'e hakim olduğu sıralarda Barımbay ve Hacı Tuğay da Ali Padişah'ın Diyarbakır'da yerine vekil bıraktığı kardeşi Seyfüddin Hâfız'ı mağlup ederek bu eyâleti ve Van-Erzurum bölgelerini ellerine geçirmişler ve buraları müstakilen idare etmeye başlamışlardır. Sutaylıların hakimiyeti Musul'dan Erzurum'a kadar uzanıyordu. Azerbaycan'ı Şeyh Hasan-ı Celayir'in elinden almış olan Emîr Çoban'ın torunu ve Demirtaş'ın oğlu Küçük Şeyh Hasan Sutaylıların kuvvetini kırmak ve onları tabiiyeti altına almak istemişse de başarılı olamamıştır. Fakat çok geçmeden Sutaylılar arasında şiddetli bir iç mücadele başlamıştır. Bu mücadele Sutay'ın oğlu Hacı-Tuğay ile yeğeni Barımbay oğlu İbrahim Şah arasında oluyordu. Hacı-Tuğay, Musul, Ahlat ve Erzurum taraflarını, yeğeni İbrahim Şah da asıl Diyarbakır bölgesini ellerinde tutuyorlardı. Bu mücadele neticesinde İbrahim Şah amcasını öldürmüştü(1343) ve Musul'a da hakim olmuştur. Bu amca-yeğen arasındaki mücadele esnasında iki kardeş Türkmen oymağından Karakoyunlular'ın Hacı-Tuğay ve Akkoyunlular'ın da İbrahim Şah tarafında oldukları söylenebilir. Çünkü çok az bir zaman sonrasında Karakoyunlular'ı Hacı-Tuğay'ın tasarrufunda bulunan Musul, Van Gölü çevresinde ve Erzurum

bölgesinde, Akkoyunlular'ı da İbrahim Şah'a ait olan asıl Diyarbakır havalisinde görmekteyiz.³

Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın da siyasî teşekküller olarak ortaya çıktığı 14. yüzyıl Yakın Doğu'su, siyasî bir değişim ve dönüşüm devridir. Bu bağlamda Anadolu'da birçok yeni siyasî teşekkül meydana gelmiştir. Bu teşekkülleri şöyle sıralayabiliriz: **Türk Beylikleri:** Eretna Beyliği (sonra Kadı Burhaneddin Devleti), Mutahharten Beyliği, Karakoyunlular, Akkoyunlular, Dulkadir Oğulları Beyliği, Artuklular, Döğerler vs. **Yarı Özerk Kürt ve Arap Beylikleri:** Çemişkezek Malkişileri, Eğil Buldukanîleri, Meyyafârikîn (Tercil – Silvan) Zarakileri ve Süleymânîleri, Hısn-ı Keyfa Eyyubîleri, Suriye çöllerindeki El-Fadıllar ve bazı küçük Arap toplulukları. **Hristiyanlar:** Ermeniler (Ermeniye ve Diyarbakır arasında ufak topluluklar halinde daha çok da şehir merkezlerinde zenaat ve ticaretle meşgul oluyorlardı.), Rumlar(Trabzon Rum İmparatorluğu hakimiyetinde yaşıyorlardı.), Gürcüler (Gürcistan Krallığı hakimiyetinde bulunuyorlardı.)⁴

³ Faruk Sümer; a.g.e. s. 33,34

⁴ Seyfettin Erşahin; Akkoyunlular, Ank-2002 s. 26, 27

I. BÖLÜM

AKKOYUNLULAR VE KARAKOYUNLULAR'IN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞLARI

Bu bölümde Akkoyunlu ve Karakoyunlu adı ve bu adların mahiyeti, Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın kökenleri ve Anadolu'ya nereden ve ne zaman geldikleri, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerini oluşturan boylar ve bu boyların bu devletler içerisinde oynadıkları roller konuları ele alınmıştır.

A. AKKOYUNLULAR

Türklerin tarih sahnesindeki önemli başarılarından olan Akkoyunlu Devleti, Anadolu'nun doğusunda kurulmuştur. İlk sınırları tahminen, kuzeyde Pontus Dağlarından, güneyde Fırat Irmağının Suriye kıvrımına, batıda Yukarı Fırat – Karasu'dan, doğuda Van Gölü'ne kadar uzanıyordu. Toros Dağları'nın bir kolunun ikiye bölündüğü bu coğrafyada, başta Fırat, Dicle ve Murat Suyu olmak üzere çok sayıda akarsu bulunmaktadır. Kuzeydeki kara iklimine sahip Ermeniye bölgesi, engebeli arazi yapısı ve bol akarsuyu ile tarım ve hayvancılık için oldukça elverişlidir. Güneydeki, nisbeten ılık iklimin hakim olduğu Diyâr-ı Mudar, Diyâr-ı Râbi' ve Diyar-ı Bekir ise yavaş yavaş alçalan düz yaylalardan oluşmaktadır.

Bu coğrafyada, tarım ve hayvancılığın yanında, Kemah, Erzincan, Bayburt, Erzurum, Urfa, Diyarbakır, Mardin ve Ergani gibi büyük şehirleri ile ortaçağlarda stratejik ve ekonomik önemi hâiz bölgesel ve kıtalar arası göç ve ticaret yollarını denetim altında bulunduruyordu.

1. Akkoyunlu Adı

Türk siyasî tarihinin önemli kavramlarından biri olan "Ak-koyunlu" sözünün uzun bir tarihî geçmişi vardır. Bu söze siyasî anlamda ilk defa Kadı Burhaneddin Ahmed'in tarihçisi Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî, 1398 yılında tamamladığı Bezm u Rezm adlı eserinde Kutlu Bey'in vefatından sonra Ahmed Bey'in önderliğinde toplanan Bayındırları "Akkoyunlu Türkmenleri" olarak anmaktadır.⁵

Günümüzde hâlen var olan kanaate göre, Akkoyunlu oymağının adı, totem inanişından gelmektedir. Ancak Türkler'de de, diğer kavimlerde olduğu gibi, totem kabul edilen hayvanın etinin yenmesi reddedildiğine göre bu iddianın doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Ayrıca yirmi dört Oğuz Boyu'na ait totem (ongun)ler eti yenmeyen avcı kuşlardan ibarettir.(Bk.Ek-1, Ek-2, Ek-3)⁶

Mükrimin Halil Yınanç'a göre Akkoyunlular; Bayraklarında koyun remzi bulundurmaları ve mezarlarına koyun heykelleri yaptırmaları dolayısıyla, eskiden beri koyun totemine bağlı kalmışlar ve Müslüman olduktan sonra da bu totemi terk edememişlerdir.⁷ Bu kanaat bizce doğru değildir. Çünkü yukarıda da değindiğimiz gibi Türklerde eti yenilen hayvanlar totem olarak kabul edilemez. Ayrıca Akkoyunlular'ın bayraklarında koyun resmi bulunduğu dair hiçbir kayda rastlanılmadığı gibi Uzun Hasan Bey'e ait olup, şimdi Topkapı Sarayı Müzesi'nde bulunan ak renkli bayrak üzerinde de koyun resmi görünmüyor.(Bkz. Ek-4)⁸

Konar – göçer bir Türkmen topluluğu olan ve geçimleri hayvancılığa dayanan Akkoyunlular'a bu adın besledikleri sürülerin renginden dolayı

⁵ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; Bezm u Rezm, Çev. Mürsel Öztürk, Ank-1990, s. 342, 343, 346

⁶ Faruk Sümer; a.g.e., s.13

⁷ M. Halil Yınanç; "Akkoyunlular", İA, İst-1963, c. 1, s. 253

⁸ Faruk Sümer; a.g.e. s. 13, 14; Abdülhalûk Çay; "Karakoyunlular", TDEK, TKAE, Ank-1992 c. 1, s.344

verilmiş olması kuvvetle muhtemeldir.⁹ Geniş bozkırlarda ve yaylalarda kabilelerin ayrı renkte hayvanlar beslemeleri sürülerinin karışmasını engelleyebileceği gibi daha da sonra sahip oldukları sürülerden dolayı bu kabilelere de ad olmuştur. Karakeçililer, Sarıkeçililer, Karakoyunlular, Akkoyunlular vs.

2. Akkoyunlular'ın Menşei

Akkoyunlu Devleti'ni kuran aile, Bayındırlı olarak adlandırılan Türk boyuna mensup Akkoyunlu oymağıdır.¹⁰ Bundan dolayı Akkoyunlu Devleti'ne "Bayındırıyye" de denir. Daima nimetle dolu olan yer anlamına gelen Bayındır adı, Oğuz Han'ın oğullarından Gök Han'ın en büyük oğlu Bayındır Han'dan gelmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un "Bayundur" şeklinde andığı bu boyu¹¹Reşidüddin, Oğuzların Üçok kolunun birinci boyu olarak saymış, ongununun Sungur(doğan) ve şölenlerdeki payının koyunun sol karı yagrını (sol kürek kemiği) olduğunu belirtmiştir.(Bkz. Ek-2)¹²

Akkoyunlular, Oğuz Han'ın torunları olduklarını söyleyip bunun bilincinde Oğuz töresine sahip çıkmış Türkmenlerin ilk siyasi topluluğunu oluştururlar. Akkoyunlu Devleti için en önemli siyasî tarih olup Uzun Hasan Bey'in direktifleri sonucu kaleme alınan Kitab-ı Diyarbekriyye'de Tur Ali Bey'den önceki boy beyleri sıralanarak soy kütüğü Bayındır Han ile elli ikinci atada Oğuz Han'a dek ulaştırılır. ¹³ Ancak bu soy kütüğünün Tur Ali Bey'den öncesi bilimsellikten uzaktır. Bununla birlikte Akkoyunlular'ın, İran, Azerbaycan ve Anadolu'da atalarına sahip çıkıp Oğuz geleneklerini, Oğuz töresini devam ettirmeye çalışmaları takdire şâyandır.

⁹ Faruk Sümer; a.g.e. s. 13

¹⁰ Mehmet Neşri; Kitab-ı Cihan-nümâ, Yayınlayanlar: F. Reşit Unat, M. Altay Köymen, Ank-1999, c. 2, s. 821

¹¹ Divanü Lügati't-Türk Tercümesi, Çev. Besim Atalay, Ank-1998, c. 1, s. 56

¹² Faruk Sümer; "Bayındır", DİA, c. 5, s.245

¹³ Ebu Bekr-i Tihranî; Kitab-ı Diyarbekiriya, Çev. Mehmet Demirdağ, İst-1999, s. 20-26

Bayındır boyunun damgası kaynaklarda değişik şekillerde gösterilmiştir. Kaşgarlı Mahmud (11. yy.) ; Reşidüddin (14. yy.) ; Yazıcıoğlu (15. yy.) şeklinde göstermişlerdir.¹⁴ (Bkz. Ek-1, Ek-2, Ek-3)

Bayındır boyundan geldiklerini söyleyen ve bununla övünen Akkoyunlu hükümdarları, Bayındır boyunun damgasını Uzun Hasan Bey'den önce, Hamza Bey zamanında (1437 – 1444) paralarına koydurmak suretiyle resmen kullanmışlardır.¹⁵ Uzun Hasan Bey ve halefleri zamanında Bayındır boyunun damgası, yine devletin alâmeti olmak üzere, paralardan başka Akkoyunlu divanından çıkmış yazılara ve bayraklarına koydurup daha yaygın bir şekilde kullanmışlardır. Osmanlı Devleti'nde de II. Murad devri bazı Osmanlı paralarında Kayı damgasının görülmesi, Akkoyunlu tesirinden ileri gelmiş olmalıdır.¹⁶

İslam öncesi Oğuz tarihinde önemli roller üstlenen Bayındırlar, bu rollerini İslâmî dönemde de sürdürmüşler, Akkoyunlu Devleti ile siyasî hakimiyetin zirvesine ulaşmışlardır.

3. Akkoyunlu Eli

Akkoyunlular, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yaylak – kışlak hayatı yaşayan göçebe Türkmen oymaklarını etraflarında toplamışlardır. Akkoyunlu eli arasında doğrudan doğruya Akkoyunlu adını taşıyan bir oymak yoktur. Bu oymak oynadığı siyasî rolden dolayı çok önceleri parçalanıp hanedan mensuplarının maiyet kuvvetlerini teşkil etmiş olmalıdır.¹⁷ Akkoyunlu eli, hakim Bayındır boyunun yanında, devletin esas tebasını oluşturan bazı Türkmen boylarından oluşmaktadır. Bunların başlıcaları şunlardır:

¹⁴ Faruk Sümer; a.g.m. s. 245

¹⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı; Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal, Ank-1988, s. 272

¹⁶ Faruk Sümer; "Akkoyunlular", TDTAD, şubat-1986, S. 540, s. 1 ; "Oğuzlara ait destani mahiyette eserler", AÜ, DTCFD, c.17, S. 3-4, Ank-1961, s. 454,455 ; Walter Hınz; Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd, Çev. Tefik Bıyıklıoğlu, Ank-1992, s. 91 ;

¹⁷ Faruk Sümer; "Akkoyunlular", TDTAD, s. 1, 2

Bayındır

Akkoyunlu hanedanının çıktığı Oğuz topluluğudur.¹⁸

Pürnek

Akkoyunlu Devleti'ni meydana getiren büyük aşiretlerden biri olan Pürnekler, Kara Yülük Osman Bey'den itibaren bu devletin hizmetinde görülmektedir. Pürnekler, Akkoyunlular'ın Kara Koyunlular ile yaptıkları savaşlarda mühim rol oynamışlardır.¹⁹

Musullu

Akkoyunlu Devleti'ni teşkil eden üç büyük aşiretten biri olan Musullu, Akkoyunlu ordusunun sol kanadının reis aşireti idi.²⁰

Koca Hacılı

Bu aşiret, Kara Yülük Osman Bey zamanında (1402 – 1435) Akkoyunlu Devleti'nin hizmetine girmiştir. Akkoyunlu - Karakoyunlu mücadelelerinde adına sık sık tesadüf edilmektedir.²¹

Hamza Hacılı

Kara Yülük Osman Bey zamanında Akkoyunlular'a katıldığı anlaşılan Hamza Hacılı aşiretinin Akkoyunlu ordusunda yer aldığı ve zaman zaman taht kavgalarına karıştığı görülmektedir.

Tabanlı (Dabanlu)

Kalabalık bir nüfusa sahip olmaları ve bu özelliklerini uzun süre sürdürebilmelerine rağmen Akkoyunlu Devleti'nin siyasi olaylarına karışmamışlardır.

¹⁸ Abdülhalûk Çay; "Akkoyunlular", TDEK, Ank-1992, c. 1, s. 350

¹⁹ Faruk Sümer; "Bozulus Hakkında", AÜ. DTCFD, c. 17/2, Ank-1949, s. 33

²⁰ John E. Woods; Akkoyunlu Konfedere Aşiretleri, Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi, Ank-2003, s. 87

²¹ Tufan Gündüz ; Anadolu'da Türkmen Aşiretleri, Ank-1997, s. 85

Ahmedlu

Uzun Hasan Bey zamanında Akkoyunlu hizmetine girmiş ve Uzun Hasan Bey'in ölümüne dek Akkoyunlu siyasetinde etkin bir rol oynamışlardır.

İzzeddin Hacılı

Bu aşiretin Akkoyunlu Devleti'ne ne zaman bağlandığı bilinmemektedir.

Haydarlu

Bu aşiret Akkoyunlu ordusunda görev almıştır. Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadelelerinde de etkin rol oynamışlardır. Karakoyunlu Rüstem Tahran ile Cihangir arasındaki mücadelede Uzun Hasan'ın yardıma gelirken maiyetinde Haydarlu aşiretinin de bulunduğu bilinmektedir.²²

Emirlu

Kaynaklarda haklarında bilgiye ulaşılamayan Emirlüler, Diyar-ı Mudar ve Orta Fırat bölgesinde oturmaktaydılar.

Yurtçu

Bu aşiret Uzun Hasan Bey zamanı siyasi olaylarında etkin olmuşlardır.²³

Yukarıda sıraladığımız aşiretler Akkoyunlu Devleti'nin çekirdeğini oluşturmaktadırlar. Akkoyunlular güçlendikçe ve hakimiyet alanlarını genişlettikçe, konfederasyona daha bir çok boy katılmıştır. Bu aşiretler: Şeyhlü, Süleyman Hacılı, Çavandur, Dodurga, Döğer, Karkın, Afşar, Beydilli, Bayat, Şamlu, Bozdoğan ve Ağaçerilerdir.

Bu saydığımız oymaklar, el halinde yaşamakta olup yazın Erzincan – Erzurum arasında yaylamakta; kışın da Urfa – Mardin yörelerinde kışlamakta

²² Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 114

²³ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 129

idiler. Bütün bu oymaklar içerisinde en mühim siyasi roller oynayanları Pürnekler ve Musullular'dır.²⁴ Bu iki Türkmen aşireti Safevî devrinde, Türkmen adı altında birleşerek varlıklarını bu devletin hizmetinde de devam ettirmişlerdir.²⁵

Akkoyunlular'ın, Memlükler'in Şam Beyliği'nin elinden Afşar, Bayat ve İnallu Türkmen boylarını alıp bunları Suriye'den getirmek suretiyle Anadolu'nun Türkleşmesinde mühim rolleri olmuştur.²⁶

B. KARAKOYUNLULAR

Karakoyunlular, Van Gölü kıyısındaki Erciş mıntıkası merkez olmak üzere kuzeyde Erzurum, güneyde Musul bölgesine kadar uzanan ve Doğu Anadolu'yu da içine alan bölgede beylik kuran Türkmen kabilesinin adı olup, bu ad, sonraki yüzyılda bu kabilenin etrafında toplanarak Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu, Kafkasya, İran, Irak ve bir ara Herat bölgesine hakim olmak suretiyle büyük bir devlet kuran Türk siyasi birliğine verilmiştir.²⁷

Bu coğrafya tarım ve hayvancılığa elverişli olmasının yanında önemli göç ve ticaret yolları üzerinde bulunması dolayısıyla Karakoyunlular Devleti, bu coğrafyaya egemen olabilmek amacıyla birçok mücadeleler yapmışlardır.

1. Karakoyunlu Adı

Eski Türklerde "Ak – Kara" tasnifi birbirine eşit olmayan nesnelerin karşılaştırılmasında kullanılmıştır.²⁸ Karakoyunlu oymağının adı bugün ilim alanında hakim olan umumî kanaate göre, totem inanışından gelmektedir. Ancak "Akkoyunlu Adı" bahsinde de değindiğimiz gibi, totem ittihaz olunan

²⁴ Faruk Sümer; "Akkoyunlular", TDTAD, s. 2

²⁵ Faruk Sümer; Oğuzlar, İst-1999, s. 170

²⁶ Tahir Erdoğan Şahin; Erzincan Tarihi, Erzincan-1983, c. 1, s. 414

²⁷ Nuri Yavuz; Anadolu'da Beylikler Dönemi (Siyasi Tarih ve Kültür), Ank-1998, s. 62

²⁸ Ziya Gökalp; Türk Medeniyeti Tarihi, Haz. Kâzım Yaşar Koprıman, İsmail Aka, İst-1976, s. 153

hayvanların etinin yenmesi men' olunduğuna göre Karakoyunlu adının totem inanışından geldiği kanaati yanlış bir kanaattir. Ancak Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın Anadolu'ya gelmelerinden itibaren Doğu Anadolu'da pek çok şehir ve kasabalarda (Diyarbakır, Elazığ, Dersim, Ahlat, Erzincan, Tercan) koyun motifli mezarlara sık sık rastlanması da oldukça ilginçtir.²⁹

Karakoyunlular'ın bayraklarında koyun resmi bulunduğu ve bundan dolayı da bu adla anıldıkları iddiaları da hiçbir esasa dayanmamaktadır.³⁰ İran, Irak-ı Arab ve Doğu Anadolu'daki Moğol hakimiyetinin çökmeye başlaması ile kendi ad ve hesaplarına siyasî faaliyete geçen Doğu Türkmenlerinin en belli başlı kollarından biri olan Karakoyunlu oymağı Anadolu'da yaylak – kışlak yaparak, göçebe bir hayat tarzını benimsemişlerdir. Geniş bozkırlarda yaylak – kışlak yapan Türkmenlerin Kızıl koyun, Kara koyun, Ak koyun, İrik, Yerli ve Türkmen koyunu gibi isimlerle anılan koyunlarının olduğu bilinmektedir.³¹

Kabilelerin ayrı renkte hayvanlar beslemeleri - hem sürülerin karışmasını engelleyebileceği gibi; hem de daha sonra sahip oldukları sürülerin nitelikleri bu kabilelere ad olmuştur.³²

2. Karakoyunlular'ın Menşei

Karakoyunlu oymağının Oğuz veya İslâm ülkelerindeki daha yaygın adıyla Türkmen elini teşkil eden yirmi dört boydan hangisine mensup olduğu hakkında kaynaklarda kesin bir kayda rastlanamıyor. Ancak Şükrullah'ın Behçetü't-Tevârih adlı eserinde anlatıldığına göre Şükrullah, 1449 yılında II. Murad'ın elçisi olarak Karakoyunlu Mirza Cihanşah'la görüşür. Bu görüşme esnasında Karakoyunlu Cihanşah ona, Osmanlılar'ın ve Karakoyunlular'ın

²⁹ Tahir Erdoğan Şahin; a.g.e. s. 458

³⁰ Faruk Sümer; Karakoyunlular, s. 13

³¹ Tufan Gündüz; a.g.e. s. 119

³² Abdülhalûk Çay; "Karakoyunlular", TDEK, Ank-1992, c. 1, s. 344

aynı soydan geldiklerini anlatan Moğolca yazılmış bir Oğuz-nâme gösterir.³³ Ve kendilerinin Deniz Han'dan geldiklerini belirtir.³⁴ Buna göre, Karakoyunlu oymağının Oğuz ensabı an'anesinde Deniz Han'ın oğulları olarak gösterilen İğdir, Büğdüz, Yıva ve Kınık boylarından birisine mensup olması icap eder. Hakikaten, bu boylardan Yıva Boyu ile Karakoyunlular arasında kabîlevî akrabalığın mevcut olabileceğine dair bazı izler vardır. Moğol hakimiyetinden önce Berçem adlı bir bey ailesinin idaresi altında bulunan Yıva kabilesinin oturduğu Hemedan bölgesinde, Karakoyunlular zamanında bu devletin dayandığı iki mühim teşekkülden biri olan ve hükümdar ailesiyle doğrudan doğruya akraba olduğu söylenen Baharlu kabilesi yaşıyordu. Baharlu kabilesinin adı Yıvaların Hemedan civarındaki merkezleri olan Bahar Kalesi (şimdi bir köy) ile alakalıdır. Diğer taraftan yine Yıvaların bir kısmının yaşadığı Hoy bölgesine komşu olan Nahçıvan mıntıkasının başında Karakoyunlu hanedanının amcazadelerinin bulunduğu Sa'dlu kabilesinin kadîm yurdu olduğuna bilhassa işaret edilmektedir. Ayrıca Karakoyunlu oymağının kışlık yurdu olan Musul ve Erbil havâlisine de Moğol hücumu sırasında bir Yıva şubesinin bulunduğu bilinmektedir.³⁵ İ. Hakkı Uzunçarşılı, kesin bir hüküm vermemekle beraber Kara Yusuf, İskender Mirza ve Cihanşah'ın sikkelerinde bulunan işaret ile Büğdüz boyunun işaretinin benzediğinden bahsetmektedir.³⁶

Tezkire-i Devletşah'ta Şâir Mevlana Muhammed Kâtibî'den bahsedilirken Karakoyunlu soyu ile de ilgili bilgi verilmekte, Kara Yusuf'un ikinci oğlu ve Karakoyunlu hükümdarı İskender Mirza (1420 – 1437)'dan bahsedilirken Karakoyunlular'ın Türkistan'da Gazkurd Dağlarından Azerbaycan ve Bitlis'e geldikleri ve Celâyirlilerin egemenliğine girmelerinden bahseder.³⁷ Burada bahsedilen Gazkurd/Gazkurd, Oğuzların en eski yurdu olup Karaçuk Dağları'nın bir bölümüne denilmektedir.

³³ M. Fuad Köprülü; Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar, Ank-1992, s. 249, 250

³⁴ Faruk Sümer; a.g.e. s. 14

³⁵ Faruk Sümer; "Karakoyunlular", İA, İst-1967, c. 6, s. 292

³⁶ İ. Hakkı Uzunçarşılı; a.g.e. s. 278

³⁷ Devletşah; Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü'ş-Şuarâ), İst-1977, c. III, s. 456, 457

Bu bilgiler, Karakoyunlular'ın Oğuzlar'dan olduğunu kesin olarak ortaya koymaktadır. Doğu ve Güney Doğu Anadolu, Azerbaycan, Kuzeybatı İran (İran Azerbaycanı) ve Kuzey Irak Türk topluluklarının yapısı incelendiğinde Yıva, Avşar, İğdır, Ağaçeri, Kıpçak, Döğer uluslarına rastlıyoruz ki bu gerçek Karakoyunlular'ın Deniz Han oğullarından indiğini göstermektedir.

Burada dikkat edilmesi gerekli bir husus da Yıva boyunun damgasıdır. Reşidüddin'in Oğuz boyları ile ilgili listesinde Yıva Boyu damgası, koç başını andırmaktadır. Bu özelliği, Faruk Sümer'in birer nakış olduğunu söylemesine rağmen, Karakoyunlu paralarında da görmek mümkündür.³⁸

Karakoyunlular'ın Moğol satvetinin çökmesi üzerine Musul – Erbil civarında görülen ilk Türkmen zümresi olmaları da nazar-ı itibâra alınmak suretiyle, Şükrullah'ın kaydına, mekân birliğine ve Reşidüddin'in Yıva Boyu damgasına istinâden Karakoyunlular kabîlesi, Bize göre Yıva Boyundandır.³⁹

a. Baranî veya Baranlu Adının Mahiyeti ve Menşei

Karakoyunlular'ın menşei ile ilgili önemli bir mesele Baranî veya Baranlu adının mahiyetidir. Baranî adına ilk defa Ebu Bekr-i Tihranî'nin Kitab-ı Diyarbekriyyesi'nde "Kara Yülük Osman Bey'in düşmanlarından olan Kara Yusuf-i Baranî"⁴⁰ şeklinde rastlıyoruz. Ayrıca hemen hemen bu müellife muasır olan Osmanlı müverrihi Neşrî de Cihanşah'ın Baranlu'dan olduğu kaydetmiştir.⁴¹ Bu kayıtlardan Baranî veya Baranlu adının Karakoyunlular'ın aile veya hanedan adı olduğu anlaşılıyorsa da bu kelimenin menşei, manası, neye delâlet ettiği ve hanedanın bu adı hangi surette aldığı bilinmiyor. Her şeyden önce bu kelimenin bir şahıs veya oymak adından mı yoksa bir yer adından mı geldiğini tespit etmek gerekiyor.

³⁸ Abdulhalûk Çay; a.g.m. s. 345

³⁹ Faruk Sümer; a.g.m. s. 292

⁴⁰ Ebu Bekr-i Tihranî; Kitab-ı Diyarbekriyye, çev. Mürsel Öztürk, Ank-2001, s. 34

⁴¹ Mehmed Neşrî; a.g.e. s. 821

Minorsky, Celâyirli sikkelerinde Bârân adının darp mahalli olarak görüldüğünü bildirmiş ve Bârân adının bir şahıs veya oymak adı olmayıp yer adı olduğunu iddia etmiştir. Fakat Bârân şehrinin nerede olduğu tespit edilememektedir. Burada Eretna Hanedanından bir hükümdar da sikke kestirmiş olduğuna göre Bârân'ın Anadolu'da olması gerekir. Fakat Anadolu'da Bârân adlı bir şehrin bulunduğu dair tarihî ve coğrafi bir kayıt yoktur. Yalnız iki tane köy bu isimle anılmaktadır.⁴² Bu iki köy de Muş ilindedir. Birisi Varto kazasında, diğeri de Çapakçur(bu gün Bingöl)'da bulunuyor. Bu ikincinin Çapakçur'un kuzeybatısında Aşağı Karavelyan Köyü civarında küçük bir köy olduğu anlaşıyor. Diğer köyün Varto'nun ne tarafında olduğu tespit edilememiştir. Karakoyunlu hanedanının taşıdığı aile adının Doğu Anadolu'da vaktiyle para kestirilecek derecede ehemmiyetli olan Bârân adlı bir mevkiden gelmiş olması mümkündür. Kara Yusuf ve onun ecdadından biri bu şehre hakim olmak, yahut bu şehirde doğmak veya başka bir sebeple bu adı almış olabilir.⁴³

Baranî adının bir şahıs adı olma ihtimali de vardır. Osman Turan'ın kaydına göre; "Maverâünnehr'de Selçuklulara karşı Karahanlılar safında savaşan ve Selçuk'un oğlu Yusuf Yinal'ı öldüren Alp-Kara Bârânî'nin de Yenikent Yabgusu Baran'ın oğullarından olduğu gözüküyor. Yabgu Devleti'nin yıkılışından sonra Yabgu Baran'ın mensupları Baranlı Boyunu teşkil edip İslam ülkelerine dağılmışlar ve bir kısmı da Karakoyunlu ulusunu vücûda getirmişlerdi."⁴⁴ Bir çok Türkmen topluluğunun reislerinin adıyla anılması bu ihtimali kuvvetlendirmektedir.

Bu gün Mardin taraflarında "Baran" sözünün "koç" manasında kullanılması da önemlidir. Çünkü Karakoyunlular'ın adını taşıdıkları koyuna özel bir önem verdikleri ve mezar taşı olarak koç heykelleri kullandıklarını biliyoruz. (Bkz. Ek-5) Karakoyunlu hanedanının Baranî veya Baranlı (Koçlu)

⁴² Köylerimiz, İst-1933, s. 87

⁴³ Faruk Sümer, a.g.e. s. 18, 19

⁴⁴ Osman Turan; Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti, İst-1969, s. 47, 48

adını taşıması, Mardin havalisinde bu kelimenin “koç” manasında kullanılması Baranî adının mahiyetini açıklar biçimdedir.⁴⁵ Ayrıca “Baran”, Türk dilinin çeşitli lehçelerinde “dağ keçisi”, “koyun”, “keçi” anlamındadır. Anadolu’da (Van Gölü civarı) yaşayan Türkmenlerin lehçesinde “Baran”ın “koyun” anlamında kullanılması da bu iddiayı destekler mahiyettedir. Çağdaş Kazak dilinde “Baran” kelimesi koyu renkli hayvanlar anlamındadır.⁴⁶

3. Karakoyunlu Eli

XIV. yüzyılın ikinci yarısından XV. Yüzyılın son çeyreğine kadar Doğu ve Güney Doğu Anadolu, Kafkasya, İran, Irak ve bir ara Herat bölgesine hakim olan Karakoyunlular, bünyesinde çeşitli Oğuz topluluklarını da birleştirmiş büyük bir Türkmen konfederasyonudur. Bir boylar konfederasyonu olan Karakoyunlu Devleti’ne Karakoyunlu kabilesi etrafında toplanan bazı Türkmen toplulukları siyasî bir hüviyet kazandırmışlardır. Bu boylar şunlardır:

Karakoyunlu

Karakoyunlu ulusunu etrafında toplayarak onun çekirdeğini oluşturan Karakoyunlu oymağı, idareci bir rol oynamak suretiyle kabilevî mahiyetini kaybetmiştir.⁴⁷

Sa’dlu

Karakoyunlular’ın en önemli kabilelerinden birisidir. Karakoyunlu hanedanı ile akrabadırlar. Güney Kafkasya’da Sürmeli Çukuru, Erivan ve Nahçıvan bölgesinde yaşamakta idiler.

⁴⁵ Faruk Sümer; a.g.e. s. 17

⁴⁶ S. G. Agacanov; Oğuzlar, çev. Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev, İst-2002, s. 205, 206

⁴⁷ Faruk Sümer; a.g.e. s. 19

Baharlu

Karakoyunlular'ın ikinci derecede önemli kabilesiydi. Karakoyunlu kabilesi ile doğrudan akraba idiler. Hemedan bölgesinde yurt tutmuş olan Baharlu kabilesi, Karakoyunlular'ın Akkoyunlular'la yaptıkları savaşlarda etkin rol oynamışlardır.⁴⁸

Duharlu

Bu oymak eskiden beri Erzurum – Bayburt havalisinde yaşamaktaydı. Ebu Bekr-i Tihranî'nin bir kaydından ⁴⁹ bu oymağın reislerinden Yusuf Bey'in Trabzon İmparatoru ile yaptığı bir savaşta şehit düştüğünü ve Akkoyunlu Tur Ali Bey'in Trabzon ülkesine yürüyerek Yusuf Bey'in intikamını aldığını öğreniyoruz. Osmanlı eserlerinde bu teşekküle Tokarlu adıyla rastlıyoruz.⁵⁰

Karamanlu

Karamanlu kabilesi adını Gence ve Berda' hakimisi Emir Karaman'dan almıştır. Emir Karaman, Kara Yusuf'un Beylerbeyi'si idi.⁵¹ Karakoyunlular'ın yıkılmasından sonra Akkoyunlular'a cephe almışlar ve Safevî hanedanının ortaya çıkmasında büyük bir rol oynamışlardır.⁵²

Alpavut veya Alpağut

"Tek başına düşmana saldıran, hiçbir yandan yakalanamayan yiğit"⁵³ anlamına gelen Alpağut, Karakoyunlu ulusunun en mühim teşekküllerinden birisidir. Kara Yusuf zamanında Hemedan bölgesinin bu oymağın beylerinin elinde olduğunu görüyoruz. Bu kabile zaman zaman taht kavgalarına da karışmıştır.⁵⁴

⁴⁸ Abdulhalûk Çay; a.g.m. s. 346

⁴⁹ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 21

⁵⁰ Tayyib Gökbilgin; "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı", TM, İst-1951, c. IX, S. 51, s. 40

⁵¹ Ali Sinan Bilgili; "Azerbaycan Türkmenleri Tarihi" Türkler, ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ank-2002, s. 29

⁵² Abdulhalûk Çay; a.g.m. s. 346

⁵³ Divanü Lügati't-Türk Tercümesi; c. I, s. 144

⁵⁴ Faruk Sümer; a.g.e. s. 27, 28

Çakırlu veya Çekirlü

Erdebil bölgesinde yurt tutmuş olan bu kabileyi Faruk Sümer, Kürt menşe'li göstermiş olmasına rağmen Z. Velidî Togan'ın belirttiği üzere Kıpçak Türklerindendir.⁵⁵ Bu kabile, Kara Yusuf'un Timur ve oğulları ile yaptığı muharebelerde etkin bir rol oynamışlar ve Azerbaycan'ın Türkleşmesinde önemli bir katkıda bulunmuşlardır.

Âyinlu

Karakoyunlu konfederasyonunda olan bu teşekkülün nerede yurt tuttuğu tespit edilememiştir.

Hacılı

Döğerlerin bir kolu olan Hacılı kabilesi Kerkük – Erbil bölgesinde yurt tutmuşlar ve Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadelelerinde etkin rol oynamışlardır.⁵⁶

Ağaçeri

Ağaçerilerin Maraş bölgesindeki ormanlarda yaşadıkları bilinmektedir. Bu kabile, Kara Mehmed zamanında Karakoyunlular'a bağlanmıştır.⁵⁷ 15. yüzyılda Karakoyunlu aşiretleriyle birlikte Azerbaycan'a göç ettiler.⁵⁸

Döğer

Bu Oğuz Boyu da Karakoyunlu Devleti'nin siyasî faaliyetlerine katılmıştır. Ancak Döğerler doğrudan doğruya Karakoyunlu ulusuna dahil olmayarak Suriye'de ayrı bir teşekkül halinde kalmışlardır.⁵⁹

⁵⁵ Abdulhalûk Çay; a.g.m. s. 346

⁵⁶ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 54

⁵⁷ Faruk Sümer; a.g.e. s. 30

⁵⁸ Ali Sinan Bilgili; a.g.m. s. 25

⁵⁹ Faruk Sümer; "Döğerler'e dair", TM, İst-1953, c. X, s. 139-158

Bayramlı

Adını Hoy şehrine tasarruf eden Bayram Bey'den almıştır. Bayram Bey, Karakoyunlu hükümdarı Kara Yusuf'un emîrlerinden idi.

Afşar

Karakoyunlu Türkmen boyları arasında Afşar Türkleri'ne de rastlanmaktadır.

Karakoyunlu teşekkülü içerisinde bu saydığımız Türkmen oymaklarından başka bazı Kürt aşiretleri de vardır. Bunların başlıcaları: Süleymanî, Zırkî, Mahmudî vs. aşiretlerdir ki bu aşiretler Karakoyunlu ordusunda görev yapmış, hem Akkoyunlular'la yapılan savaşlarda hem de Timurîlerle yapılan savaşlarda etkin rol oynamışlardır.⁶⁰

C. AKKOYUNLULAR VE KARAKOYUNLULAR'IN ANADOLU'YA GELİŞLERİ

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Türk – İslâm tarihinin mühim hadiselerinden biridir. Türkler Anadolu'ya üç dalga halinde göçmüşlerdir. İlki 11. yüzyıl sonlarında Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle başlamıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'ni takip eden on yıl içinde Anadolu'yu Marmara kıyılarına kadar fetheden Türkler, 11. yüzyılın sonlarında (1096) başlayan Haçlı Seferleri yüzünden İç Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu tarihten sonra Maverâünnehr, Horasan ve Azerbaycan taraflarından büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmeye devam eden Türkler, akıncı – savunmacı güç olarak hizmet vermeleri için çoğunlukla Uc bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Türklerin Anadolu'ya ikinci büyük akını 12. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Türkmenler ellerindeki son şehir Serahs'ın 1173'de Harezmşahlar tarafından alınması üzerine, mecburen

⁶⁰ Faruk Sümer; a.g.e. s. 31, 32

batıya doğru göç ederek Anadolu'ya ulaşmışlardır. Anadolu'ya üçüncü Türkmen akını da 13. yüzyılda Moğol istilası döneminde gerçekleşmiştir.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu aşiretleri yaygın olan düşünceye göre, Moğol istilas sırasında Anadolu'ya gelmişlerdir. İslâm kültür ve medeniyetinin önemli merkezlerini tahrip eden ve önlerine çıkan kavimleri çocuk, kadın, yaşlı demeden yok eden Moğollar,⁶¹ Anadolu'nun Türkleşmesinde büyük rol oynamışlardır. Seyhun boylarındaki köylerde yaşayan Oğuzlar, Moğol kılıcı altında can vermemek, onlara tutsak düşmemek, Moğol istilasını takiben , Türkistan'da baş gösteren korkunç açlıktan ölmek ve nihayet soydaşlarının yaşadığı emin bir ülke olması gibi sebeplerden dolayı Anadolu'ya göç etmişlerdir.⁶²

Moğol istilas ile birlikte Türkler'in yanında bizzat Moğol'lardan da mühim zümreler Anadolu'ya gelmişlerdir. Daha sonra Timur bu zümrelerin bir kısmını Türkistan'a götürmüştür.⁶³

Akkoyunlular'ın çekirdeğini oluşturan Bayındır boyunun Türkistan'dan batıya olan göçlerinin tarihi tam olarak bilinmemekle beraber çoğu Türk boyu gibi Selçuklular döneminde 13. yüzyılın ilk yarısında Anadolu'ya geldikleri sanılmaktadır. Bununla beraber, Doğu Anadolu'da yapılan arkeolojik kazılarda ortaya çıkarılan Bayındırlara ait 1109 tarihli bir mezar kitabesi, onların 12. yüzyıl başlarında Anadolu topraklarında bulunduklarını göstermektedir.⁶⁴ Kitab-ı Diyarbekriyye'ye göre, Nahçıvan yakınlarındaki Alıncak kalesinde(Alıncak kalesi, Nahcivan'ın doğusunda bugünkü Hanağa kasabasının yakınındadır.⁶⁵) hakimlik yapmakta olan Tur Ali Bey'in babası

⁶¹ Mustafa Kafalı; "Cengiz Han", DİA, İst-1993, c. 7, s. 368

⁶² Faruk Sümer; Oğuzlar, s. 5; Fuad Köprülü; Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", Ank-1959, s. 40; Gerard Chaliand; Göçebe İmparatorluklar, Çev. Engin Sunar, İst-2011, s. 122

⁶³ Faruk Sümer; "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış", DTCFD, Ank-1962, c.XX, S. 3-4, s. 217

⁶⁴ M. Beşir Aşan; Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân İzleri(XI – XII. Yüzyıllar), Ank-1992, s. 90

⁶⁵ Alaaddin Ata Melik Cüveynî; Târih-i Cihangüşa, Çev. Mürsel Öztürk, Ank-1988, c. II, s. 127

Pehlivan Bey, Moğol komutanlarından Çurmagun tarafından 1230'da buradan çıkarılmıştır. Bunun üzerine Anadolu'ya gelen Pehlivan Bey, Bursa dahil çeşitli yerlere akınlar yapmış ve Amid(Diyarbakır)'e yerleşmiştir.⁶⁶ Anadolu'da Selçuklular döneminden kalma Bayındır adındaki çok sayıda yerleşim merkezi de onların 13. yüzyılda kesin olarak bu topraklarda bulunduklarını göstermektedir.⁶⁷

Karakoyunlular'ın Anadolu'ya gelişleri hakkında başlıca iki rivayet vardır. Bunlardan, Akkoyunlular'ın Argun Han zamanında kardeşleri Karakoyunlular'la beraber Türkistan'dan Azerbaycan'a geldikleri ve sonra birincilerin Diyarbakır bölgesinde oturdukları, ikincilerin yani Karakoyunlular'ın da Erzincan ve Sivas bölgelerinde yurt tuttıkları şeklinde Osmanlı müverrihleri tarafından zikrolunan rivayetin gerçekle ilgisi yoktur. Mükrimin Halil Yınanç, Türkmenlerin Azerbaycan ve Doğu Anadolu'ya Oğuz Han'ın yaptığı fetihler neticesinde geldiklerini iddia eden bazı İran müelliflerinin kayıtlarının buna esas olduğunu ve Osmanlı müverrihlerinin de İran müverrihlerinin eserlerindeki Oğuz'u Argun şeklinde yazılmış görmelerini söyleyerek bu malumatın yanlış olması ihtimalinden bahsetmiştir.⁶⁸ Esasen Türkmenlere pek de dost gözüyle bakmayan Moğolların onların Türkistan'dan Azerbaycan'a ve Doğu Anadolu'ya muhaceretlerine ve oralarda kendilerinin ihtiyacı olan yaylak ve kışlaklarda oturmalarına müsaade etmeleri tereddütsüzce kabul olunamazdı.

İkinci rivayet takriben otuz bin çadırdan oluşan Karakoyunlular, Cengiz Han'ın hücumu üzerine Türe Bey adındaki reislerinin idaresi altında Türkistan'dan Mâverâü'n-nehr'e ve oradan da İran yoluyla Doğu Anadolu'ya göç etmişlerdir.⁶⁹ Erzurum ve Diyarbakır havalisine gelen Karakoyunlular'ın mensup olduğu Baranlu oymağına 1260'da Doğu Anadolu ve Kuzey

⁶⁶ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 22, 23

⁶⁷ Seyfettin Erşahin; a.g.e., s. 25

⁶⁸ M. Halil Yınanç; a.g.m. s. 251, 252

⁶⁹ Faruk Sümer; Karakoyunlular, s. 34

Suriye’de rastlamış bulunmamız, Karakoyunlu adı ile meydana çıkmalarından bir asır önce buralarda yaşadıklarını gösterir.⁷⁰

Akkoyunlu ve Karakoyunlu aşiretlerinin Moğol hakimiyeti sırasında hangi devletin bünyesinde yaşadıkları bilinmiyor. Onların siyasî sahada önem kazanıp, Anadolu’da nüfuz sahibi olmaları, İlhanlı hükümdarı Ebu Said Bahadır Han’ın ölümüyle (1335) başlar. Bu tarihten itibaren Akkoyunlu ve Karakoyunlular’ın Anadolu’nun tarihî olaylarında etkin rol oynadıkları görülmektedir.

⁷⁰ Osman Turan; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, İst-1997, s. 194

II. BÖLÜM

AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU MÜCÂDELELERİ

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri arasındaki mücadeleler, Anadolu'ya gelişlerinden, 1469 yılında Karakoyunlu Devleti'nin yıkılışına kadar devam etmiştir. İki kavim arasındaki, “adâvet-i kadîme” denilen bu düşmanlık Doğu Anadolu'nun yaklaşık iki asır savaş meydanı halini almasına sebep olmuştur.

Bizce bu iki Türkmen devletinin kıyasıya mücadelelerinin nedeni, sınırlarını birbirleri aleyhine genişletmeleri ve Doğu Anadolu'ya hâkim olma isteğinden kaynaklanmaktaydı. Karakoyunlu ve Akkoyunlu Devletleri arasında vuku' bulmuş olan mücadeleleri bir mezhep mücadelesi şeklinde görmek yanlıştır. Karakoyunlular ve Akkoyunlular'ın egemenlik anlayışlarından, din anlayışlarına kadar pek çok konuda, bu arada mezhep ve tarikat ilişkilerinde belirleyici tek faktör yerine, birden fazla etkenden söz etmek gerekir. Ayrıca Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın hüküm sürdükleri yıllarda mezheplerin etkilerini ve sınırlarını da tespit etmek çok zordur. Bu açıdan bakıldığında Akkoyunlular'ın Sünnîlik iddialarına rağmen Erdebil Tekkesi ile olan ilişkilerini akrabalık bağlarıyla pekiştirmeye özen gösterdikleri bilinen bir gerçektir. Aynı şekilde Karakoyunlular'ın sözde Şîîliği, Sünnî Osmanlı Devleti ile iyi ilişkiler kurmalarına bir engel oluşturmamaktadır. Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri'nin diğer devletlerle ve birbirleri arasındaki mücadelelerde ve ilişkilerde mezhep farklılığının çok etkili olmadığını söylemek mümkündür.

A. 1300 – 1360 YILLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER

Moğol hâkimiyetinin çözülmeye başladığı yıllarda Akkoyunlu ve Karakoyunlu hanedanları da Anadolu'da kendi devletlerini kurmak amacıyla faaliyete geçmiştir. Yukarıda da açıklandığı üzere Moğol noyanları arasındaki mücadelelere Akkoyunlu ve Karakoyunlular da karışmışlardır. Bu mücadelede Akkoyunlular, Diyarbakır'ı elinde tutan İbrahim Şah'ın yanında yer almışlar; Karakoyunlular ise, Musul, Ahlat ve Erzurum taraflarına hâkim olan Hacı-Tuğay'ın yanında yer almışlardır. Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın da rakip iki güç olarak katıldığı bu mücadelede İbrahim Şah, Hacı Tuğay'ı öldürmüştür(1343). Akkoyunlu ve Karakoyunlu oymakları arasındaki "adâvet-i kadîme", bu amca – yeğen arasındaki kanlı düşmanlıktan gelmiş olabilir.

1332 – 1334 yılları arasında Anadolu'yu gezen meşhur seyyah İbn Battuta, Erzurum'a da gelmiş ve bu şehrin büyük bir bölümünün iki Türkmen oymağının mücadelesi yüzünden harap bir hale geldiğini yazmıştır. Bu iki Türkmen oymağının Karakoyunlular ve Akkoyunlular olduğunda şüphe yoktur.⁷¹ Moğollar arasındaki mücadelelerden istifade eden Türkmenler, Azerbaycan ve Anadolu'da hâkimiyet mücadelesine girdiler. Bu arada zikredilen bölgelere hâkim olmak isteyen Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın fetih hareketlerinde bulunmaları sürekli, karşı karşıya gelmelerine sebebiyet verecektir.⁷²

Akkoyunlular'ın 1340 yılından itibaren Trabzon Rum İmparatorluğu topraklarına akınlar yapmaya başladıkları görülüyor. İşte Karakoyunlular'ın da bu zamanlarda Sutaylılar'ın hizmetinde olarak, gittikçe artan bir ehemmiyet kazandıkları anlaşıyor.

⁷¹ M. Halil Yınanç; a.g.m. s. 253; M.Çetin Varlık; "Karakoyunlular", DGBİT., ed. Hakkı Dursun Yıldız, Konya-1994, c.8, s. 442

⁷² İlhan Erdem, Mustafa Uyar; "Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", GTT, ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Ank-2002, c. 4, s. 351, 352

Daha XIV.yüzyılın ilk yarısında Erzurum havalisine kadar çıktıkları anlaşılan ve kaynaklarda “Âmid Türkleri” veya “Âmidliler” olarak adlandırılan Akkoyunlular’ın bilinen ilk tarihî şahsiyetleri Tur Ali ve onun oğlu Kutlu Bey’lerdir. Pehlivan Bey’in oğlu Tur Ali Bey hakkında elimizde yeterli bilgi yoktur. Pehlivan Bey’den sonra Akkoyunlular’ın başına geçen Tur Ali Bey, emrindeki 30.000 hane ile İlhanlılar’a bağlı olarak Diyarbakır merkez olmak üzere Irak ve Şam sınırlarında komutanlık yapmış, Gazan Han’ın Suriye seferine katılmış, gösterdiği başarılarından dolayı rütbesi yükseltilmiş ve yetkisi artırılmıştır.⁷³ Tur Ali Bey’in bu savaşlardaki başarısı ona büyük bir ün kazandırmış ve yönetimindeki Akkoyunlular o dönemde Mısır ve Şam başta olmak üzere çoğu yerlerde “Tur Aliler” olarak anılmışlardır.⁷⁴

Akkoyunlular, bilindiği gibi evvela 1341 yılının Ocak ayında Trabzon topraklarına büyük bir akın yapmışlar⁷⁵ aynı yıl içinde bir defa daha başkenti tehdit etmişlerdi. 1343 yılında benzeri bir akın düzenlemişlerse de Rum ordusunun kararlı direnişi karşısında bir sonuç alınamadan dönmüşlerdir.⁷⁶ 29 Haziran 1348’de Türkler (Amidliler), Boz-Doğan ve Çepni Türkmenleri, Erzincan Hâkimi Gıyaseddin Ahi Ayna Bey ve Bayburt hâkimi Mahmud Rikabdâr’ın da katıldığı büyük bir ordu ile Trabzon’a saldırmışlar, şehrin kenar mahallerinde üç gün çarpışmışlar ancak ağır kayıplar vererek geri çekilmişlerdir.⁷⁷ Aynı yıl Erzurum-Bayburt bölgesinde yaşayan Duharlu oymağı reislerinden Yusuf Bey’in Trabzonlularla yaptığı savaşta şehit düşmesi üzerine Tur Ali Bey, onun intikamını almak için, oğlu Kutlu Bey’in de katıldığı bir sefer düzenlemiştir.⁷⁸

Türkmenlerin akınlarının şiddetinden bunalan Rumlar, durumun vehâmetini anlamışlar ve düşmanlık siyasetini bırakıp zeytin dalı uzatmışlar,

⁷³ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 22

⁷⁴ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 22

⁷⁵ Osman Turan; İstanbul’un Fethinden Önce Yazılmış Tarihî Takvimler”, Ank-1984, s. 80, 81

⁷⁶ M. Halil Yınanç; a.g.m. s. 254

⁷⁷ Yaşar Yücel; Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar”, Ank-1991, c. II, s. 249; Tahir Erdoğan Şahin; a.g.e., s. 368

⁷⁸ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 21

çeşitli vaatler ve hediyelerle Türkmenleri kazanmaya çalışmışlar ve sonunda onlarla akrabalık tesis etmişlerdir. Trabzon Rum İmparatoru, kız kardeşi Maria'yı (Türkmenler Despina Hatun demişlerdir.) Ağustos 1352'de Tur Ali Bey'in oğlu Kutlu Bey ile evlendirmiştir. Bazı tarihçiler bu evliliği, Dede Korkut kitabındaki Kanlı Koca oğlu Kan Turali'nin Trabzon Kralı'nın güzel ve cesur kızı Selcan Hatun'u almak için yaptığı fedakarlıklarla ilişkilendirmektedir.⁷⁹ Tihranî'ye göre Kutlu Bey, Despina'yı Yusuf-u Duharî'nin intikamını almak için düzenlediği seferde ganimet olarak ele geçirmiştir.⁸⁰ Trabzon Rumlarının bu taktiği olumlu sonuç vermiş, Tur Ali Bey hayatı boyunca Trabzon Rumlarını bölgedeki diğer güçlere karşı korumuştur. Nitekim onun ölümünü fırsat bilen Ahi Ayna Bey, kesin sonuç almamakla beraber 1361'de Trabzon'u yeniden kuşatmıştır.⁸¹

Akkoyunlular'ın bilinen ilk şahsiyeti Tur Ali Bey, oğlu Fahreddin Kutlu Bey ile Trabzon Rumları ile meşgul olurlarken Karakoyunlular'ın ilk reisleri Bayram Hoca, Sincar hakimi Pir Muhammed'i öldürerek emirliği ele geçiren Hüseyin Bey'in maiyetinde bulunuyordu. Hısn-ı Keyfâ hükümdarı Melik Adil'in etrafında toplanan belli başlı Kürt hâkim, emir ve reisleri Türkmenlerin hakimiyetine son vermek için Hüseyin Bey'i Batman yakınında Salat çayı kenarında yaylaktan dönmekte iken karşıladılar. Ancak üstün bir savaş tekniğine sahip olan Türkmenler, Bitlis, Ahlat, Meyyafarikin ve Hısn-ı Keyfa hâkimlerinin getirdiği bu müttefik kuvvetleri ağır bir yenilgiye uğrattılar. Melik Adil esir olarak Türkmenler'in eline geçti. Bu savaşa Hüseyin Bey'in en yakın emirlerinden biri olarak katılan Bayram Hoca, savaşın kazanılmasında en büyük âmil olmuştur. Bu savaş sonunda şöhreti bir kat daha artan Bayram Hoca, çok geçmeden Hüseyin Bey'i ortadan kaldırarak (1351) yerine geçti. Kendisine bağlı kuvvetlerle derhal Musul üzerine yürüyen Bayram Hoca, Hüseyin Bey'in yeğeni Ordu-Boğa'nın daha önce davranarak şehre hâkim olması üzerine teşebbüsünde muvaffak olamadı. Hüseyin Bey'in ölümünden

⁷⁹ Adnan Sadık Erzi; "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", Belleten, c. XVIII, s. 187-191

⁸⁰ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 21

⁸¹ Osman Turan; a.g.e. s. 80, 81

sonra Türkmenler'in ekserisi nüfuz ve kuvvet itibariyle Hüseyin Bey'den sonra gelen ve belki de onunla yakın akrabalığı bulunan Bayram Hoca'nın emirliğini tanımışlardır.

1356 yılında Celâyirliilerden Şeyh Hasan'ın ölümü üzerine yerine oğlu Üveys geçmişti. Azerbaycan, Arran ve Irak-ı Acem ise Çobanlı Melik Eşref'in idaresinde bulunuyordu. Ancak kötü idaresi yüzünden halkın nefretini kazanan ve hakkında şikayetler artan Melik Eşref, Altın Ordu Hanı Canı Bey tarafından yakalanarak öldürüldü. Canı Bey'in ülkesine dönmesinden sonra ise Bağdat hükümdarı Celâyir Şeyh Üveys, 1359 yılında Azerbaycan'ı kendi idaresi altına alarak buradaki kötü idare ve anarşiye son verdi.⁸²

1300-1360 yılları arasındaki Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelelerinin mahiyeti kaynakların yetersizliği dolayısıyla tam olarak tespit edilememesine rağmen İbn Battuta'nın kaydından ve İbrahim Şah ile Hacı Tuğay arasındaki mücadelelerde iki rakip güç olmalarından ve iki gücün de Doğu Anadolu'da hâkimiyet kurma çabaları dolayısıyla Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın bu yıllarda sürekli çatışma halinde oldukları bilinmektedir.

B. 1360 – 1403 YILLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER

Sultan Üveys, Bağdat'ta iken Mardin hükümdarı Melik Mansur'un elçisi gelerek Bayram Hoca'dan şikayette bulundu. Gerçekten de Bayram Hoca, Mardin'i kuşatmış ve üzerine gelen Artuklu kuvvetlerini de ağır bir bozguna uğratmıştı.⁸³

Melik Mansur'un isteği üzerine Sultan Üveys, 1366 senesi baharında Bağdat'tan hareketle evvela Tekrit'e ve oradan da Musul önlerine geldi. Şehri fazla bir mukavemetle karşılaşmadan ele geçirdi. Şehrin hâkimi Bayram

⁸² M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 442, 443

⁸³ Osman Turan; Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi, s. 195; Faruk Sümer; "Karakoyunlular", İA., s. 294

Hoca'nın kardeşi Berdi Hoca'yı da esir alan Sultan Üveys, oradan Mardin'e yöneldi. Sultan Üveys'in Mardin'e geldiğini öğrenen Bayram Hoca, kuşatmayı kaldırarak Muş havalisine çekildi. Sultan Üveys, Ramazan ayını Mardin'de geçirdikten sonra Melik Mansur'u da yanına alarak Beşirî'ye gitti. Burada Bayram Hoca'nın, dar ve sarp Muş yolunun tutmuş olmasından dolayı birkaç gün oturmak mecburiyetinde kaldı. Sonra Çapakçur ve Eshâb-ı Kehf mağarası yolu ile Muş ovasına geldi ve Bayram Hoca'nın kuvvetleri ile karşılaştı. Burada vuku' bulan şiddetli savaş sonucunda Bayram Hoca, büyük bir bozguna uğrayarak çekildi. Zaferin akabinde Karakoyunlu elini görölmemiş bir şekilde yağmaya tâbi tutan Sultan Üveys, buradan Tebriz'e gitti.⁸⁴

Bu yenilgiden sonra Bayram Hoca, Sultan Üveys'e tâbi olmuş ve ona vergi vermeye başlamıştır. 1371 yılında Musul'u kuşatan Bayram Hoca, uzun bir kuşatmadan sonra şehre hâkim olması an meselesi iken bir Memlük ordusunun gelmesi üzerine geri çekilmek zorunda kalmıştır. Bu kuşatma esnasında Hısn-keyfâ askerleri, Emir Şahin kumandasındaki Mardin kuvvetleri ve birçok Kürd emirleri Bayram Hoca'ya yardıma gelmişlerdi. Bu durum Bayram Hoca'nın onlara metbûluğunu tanıtmış olduğunu gösterebilir. Bayram Hoca'dan itibaren Hısn-keyfâ hükümdarları, Cizre, Bitlis hâkimleri, Zırkî, Süleymanî ve diğer bazı Kürt oymakları emirleri, Karakoyunlular yıkılıncaya kadar Karakoyunlu hanedanına bağlı kalmışlardır. Bu durumun en önemli sebebi, şüphesiz, Karakoyunlular'ın, Akkoyunlular'ın aksine olarak onların ellerinde bulunan yerlere göz dikmemeleridir. Akkoyunlular ise Kürd hakimlerin şehirlerini ve kalelerini ellerine geçirmeyi gaye edinmişlerdi.⁸⁵

Sultan Üveys'in 1374 yılında ölmesinin ardından Bayram Hoca serbest hareket edebilecek fırsatı bulmuştur. Çünkü Üveys'in yerine geçen Sultan Hüseyin zayıf bir şahsiyet olup ülke içinde emirler arasında rekabet ve dışarıda Muzafferîler hanedanının tehdidi altında bunalmıştı. Bu durumu

⁸⁴ Faruk Sümer; a.g.e. s. 43, 44

⁸⁵ Faruk Sümer; a.g.e. s. 42

fırsat bilen Bayram Hoca derhal harekete geçerek Musul ve Sincar'ı yeniden eline geçirmiş⁸⁶, Sürmelü, Alakilise, Hoy ve Nahcivan havâlılerine de sahip olmuştur.

1375 yılında Musul, Pir Baba adlı bir Türkmen emiri tarafından işgal edilmiştir. Bayram Hoca, dört aylık bir kuşatmanın ardından Pir Baba ile anlaşmak suretiyle şehre tekrar hâkim olmuştur. Bayram Hoca, Musul'un idaresini yeniden kardeşi Berdi Hoca'ya vermiştir. Musul, bu tarihten Karakoyunlular yıkılana dek Karakoyunlu hanedanının hâkimiyeti altında kalmıştır.⁸⁷ Celâyirli Sultan Hüseyin, devlet içinde istikrarı sağlamış ve Bayram Hoca'yı tekrar tâbiyeti altına almak için harekete geçmiştir. Aladağ havalisindeki bazı kaleleri alan Celâyir ordusu, daha sonra başına Bayram Hoca'nın oğlu veya kardeşinin oğlu Kara Mehmed'in bulunduğu Erciş kalesi önlerine geldi. Kara Mehmed, bir taraftan teslim olma vaadiyle Celâyirli'leri oyalarken diğer taraftan da Erzurum'da⁸⁸ bulunan Bayram Hoca'dan yardım istiyordu. Ancak Bayram Hoca'nın gönderdiği kuvvetleri bozguna uğratan Sultan Hüseyin, elde ettiği esirlere iyi muamele etmiş ve bu durum Mehmed Bey'in itaatinde önemli bir rol oynamıştır. Celâyir bayrak ve sancağını kaleye diken Mehmed Bey, ertesi yıl da Tebriz'e giderek vergisini vermiştir.⁸⁹

Erzurum'dan Musul'a kadar uzanan sahada bir emâret kurmak suretiyle Karakoyunlu kabilesini tarih sahnesine çıkarmış olan Bayram Hoca, 1380 yılında ölmüş ve yerine kardeşi Berdi Hoca emâretin başına geçmiştir. Ancak Berdi Hoca hakkında kaynaklarda verilen malumat çok az olup faaliyetlerinden hiç söz edilmemektedir. Bu durumda Berdi Hoca'nın Karakoyunlu emâretinin başına ya hiç geçmediği veya çok az kaldığı anlaşılmaktadır. Bayram Hoca'dan sonra Karakoyunlu hanedanının başında siyasî faaliyetlere girişen şahıs, Bayram Hoca'nın oğlu veya kardeşinin oğlu Kara Mehmed Bey olmuştur.

⁸⁶ Nilüfer Bayatlı; XVI. Yüzyılda Musul Eyâleti, Ank-1999, s. 14

⁸⁷ Faruk Sümer: a.g.e. s. 43; Nilüfer Bayatlı; a.g.e. s. 14

⁸⁸ Yurt Ansiklopedisi; "Erzurum" maddesi, İst-1982, c. 4, s. 2700

⁸⁹ Faruk Sümer; a.g.e. s. 44

Karakoyunlu Devleti'nin kurucusu Bayram Hoca devrinin siyasî faaliyetlerinden bahsettikten sonra Tur Ali Bey'in yerine geçen Fahreddin Kutlu Bey'in faaliyetlerine göz atalım.

Tur Ali Bey'den sonra yerine büyük oğlu Alaeddin Ali Bey geçmiştir. Alaeddin Ali Bey, Musul'a da bir süre hâkim olmuştur. Ancak Alaeddin Ali Bey'in hükümdarlığı çok kısa sürmüştür.⁹⁰

Alaeddin Ali Bey'in yerine Tur Ali Bey'in diğer oğlu olup, "Fahreddin" lakabını taşıyan Kutlu Bey geçmiştir. Kutlu Bey, Akkoyunlular'a önderlik edebilecek yeteneklere sahip olduğunu daha babası zamanında, Trabzon üzerine yapılan akınlarda kanıtlamıştı. Kutlu Bey, Anadolu'da ortaya çıkan siyasî gelişmelerden yararlanarak, Akkoyunlular'ı bağımsız bir yurttan etkin bir siyasî güç ve büyük bir ulus haline getirmek için yoğun çaba harcamıştır. Tur Ali Bey'in 1361 yılından önce öldüğü bilinmektedir.⁹¹ Trabzon Rum İmparatoru Alexios'un 1360'da Kutlu Bey'i ziyaret etmek istemesi de Tur Ali Bey'in daha önce öldüğüne işaret etmektedir.⁹²

Ebu Bekr-i Tihranî, Kutlu Bey'in Gürcü Krallarından biriyle mücadele ettiğini ve bu mücadele neticesinde Ahıska'yı ele geçirdiğini ve birçok ganimetle birlikte döndüğünü kaydetmektedir.⁹³

Kutlu Bey'in boyunun sorumluluğunu aldığı ilk yıllarda karşılaştığı en büyük felaketlerden biri bölgede baş gösteren ve muhtemelen Akkoyunlular'dan da çok can kaybına yol açan veba salgınıydı. Kutlu Bey'in şüphesiz en büyük sıkıntısı bölgede henüz sağlam ve kalıcı bir yer edinmemesi, boyunun geleceğini teminat altına alamaması idi. En yakın müttefikleri olan, akrabalık bağlarıyla bağlandığı Trabzon Rum İmparatorluğu da bu ihtiyacı karşılayacak güçte değildi. Akkoyunlular, yurt edinme çabası

⁹⁰ Walter Hinz; a.g.e. s. 112, 125

⁹¹ Faruk Sümer; "Akkoyunlular", TDTAD, s. 5; M. Halil Yınanç; a.g.m. s. 254

⁹² Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 30

⁹³ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 21

içerisinde, 1402 Ankara Savaşı sonuna kadar konar-göçer olarak kuzey-güney istikametinde hareket etmişler, bu süreçte Anadolu'da yaşayan Rum ve Ermeni gibi unsurlar yanında Türk beyleri ile de bazen ittifak bazen de çatışma halinde olmuşlardır. Bundan dolayı söz konusu dönemde Doğu Anadolu'da meydana gelen hemen bütün çatışma ve savaşlarda Akkoyunlular'ı görmek mümkündür.

Eretnalılar, Sivas merkez olmak üzere Tokat, Kayseri, Malatya ve Erzurum bölgelerinde kurdukları hâkimiyetleri ile Anadolu'nun doğusu ile iç kesimleri arasında önemli bir coğrafyayı kontrolleri altında tutuyorlardı. Eretna Devleti hükümdarı Alaaddin Ali Bey'in 1380'de ölmesi üzerine sekiz yaşındaki oğlunun tahta oturması yönetimin fiili olarak Salur boyundan olan Vezir Kadı Burhaneddin'in eline geçmesi anlamına geliyordu. Bu arada, doğu – batı arasında önemli bir konumda olan, ticaret ve kültür merkezlerinden biri olan Erzincan ve havalisinde hâkimiyet kurarak Anadolu'nun sayılı güçleri arasına giren Mutahharten de Türkmenlerle iş birliği yaparak Kadı Burhaneddin'e karşı bir denge unsuru oluşturmaya çalışıyordu. Öte yandan Kara Koyunlu Türkmenleri de Bayram Hoca önderliğinde Musul – Erzurum arasında bir devlet kurmuşlardı. Bunun yanında Erzincan hükümdarı Ahi Ayna Bey 1362'de ölmüş ve hâkimiyet Şebinkarahisar hâkimi Pir Hüseyin Bey'e geçmişti. Kutlu Bey bütün bu gelişmeler karşısında çeşitli taraflarla ittifaklar kurarak hâkimiyetini güçlendirmenin yollarını aramış, başlangıçta Mutahharten, daha sonra da Kadı Burhaneddin'in tarafını tutmuştur.

Pir Hüseyin Bey'in 1378'de ölümünden sonra Erzincan ve Bayburt havalisi Mutahharten'e kalmıştı. Bu gelişmeyi kendisi için tehlike olarak gören Eretnalı hükümdarı Alaaddin Ali Bey, Emir Mutahharten'e göz dağı vermek için Erzincan üzerine yürümüştü. Bunun üzerine Erzincan hâkimi Mutahharten de Akkoyunlu Beyi Kutlu Bey'den ve Dulkadir Oğulları Bey'i İbrahim Bey'den yardım istemiş, Kutlu Bey de büyük oğlu Ahmed Bey'i ona yardım için göndermişti. Ahmed Bey, kendisine karşı Alaaddin Ali Bey

tarafından gönderilen Kayseri Valisi Cüneyd'i esir alınca Eretnalı hükümdarı da kuşatmayı kaldırmıştı.⁹⁴

Bu arada, 1378'de vezirlik makamına gelen Kadı Burhaneddin bir süre için Eretna Devleti'nin dağılışının hızını durdurmaya muvaffak olabilmıştır. Daha önceden Kayseri kadısı olan Burhaneddin, Eretna'nın torunu Sultan'ın önce nâibi olmuş, bilahare onu ortadan kaldırdıktan sonra da kendini hükümdar ilan etmiştir (1381).⁹⁵ Bu gelişmelerden rahatsız olan ve Eretnalı topraklarını Kadı Burhaneddin'e bırakmak istemeyen Mutahharten ve Akkoyunlular, Ahmed Bey'i Sivas bölgesine hücumla gönderdiler. Ahmed Bey, Kadı'nın komutanlarından Yusuf Çelebi'yi çok sayıda askeri ile birlikte imha etti. Bunun üzerine Kadı Burhaneddin, Kayseri seferini iptal ederek Sivas'a yönelince Ahmed Bey kuşatmayı kaldırdı. Ancak, Kadı Burhaneddin'in daha da ileri giderek, Türkmenler'i tedip etmek için büyük bir sefer hazırlığına başladığını duyan Akkoyunlular, pek çok hediye ile onun huzuruna çıkıp özür dilediler. Daha önemli sorunlarla karşı karşıya bulunan Kadı Burhaneddin, onları da düşman saflarına katmamak için bu özrü kabul etti.⁹⁶ Bu arada kardeşlerini de yanında getirmiş olan Ahmed Bey, samimiyetini göstermek amacıyla Kadı Burhaneddin'e kardeşi Kara Yülük Osman Bey'i rehin olarak bırakmıştır. Kara Yülük Osman'ın Kadı Burhaneddin'in hizmetine girmesi olayını Esterabâdî bu şekilde anlatırken; Ebû Bekr-i Tihrani ise bu olayı başka türlü anlatmaktadır. Tihranî'ye göre: Akkoyunlular'la Karakoyunlular arasındaki mücadelelerde Kara Yülük Osman Bey'in Karakoyunlular'ı yenerek büyük bir başarı elde ettiğini, ancak başarısını kıskanan ve kendilerinin önderlik şanslarının tehlikeye girdiğini gören kardeşleri tarafından hapse atılmış, ancak Karakoyunlular'ın yeni bir saldırısı üzerine, Kara Yülük Osman Bey hapisten çıkarılmış ve Karakoyunlular'ı bir kez daha yenilgiye uğratmıştır. Tehlikeli durum geçtikten sonra kardeşlerinin kendisine yine düşmanlık güttüğünü sezmesi üzerine

⁹⁴ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 148-162; Yaşar Yücel; Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar II, s. 257

⁹⁵ Mustafa Akdağ; Türkiye'nin İktisadî ve İçtimâî Tarihi I (1243-1453), Ank-1999, s. 234, 240, 241

⁹⁶ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 273,274; Yaşar Yücel; a.g.e. s. 105

Kadı Burhaneddin Ahmed'in yanına sığınmış ve onunla dostluk kurarak yönetiminde etkin görevler almıştır.⁹⁷

Akkoyunlular, kuzeyde kendi hâkimiyetlerini kurmak ve genişletmek adına Kadı Burhaneddin ve Mutahharten arasındaki mücadelelerde etkin bir rol oynarlarken, Karakoyunlu Devleti'nin başında bulunan Kara Mehmed de Celayirli Şeyh Ali'ye karşı Sultan Ahmed'e yardım etmiş ve Şeyh Ali'yi mağlup ederek Sultan Ahmed'in Celayirli tahtına oturmasını sağlamıştır. Bu olay Kara Mehmed'in şöhretinin artmasına sebep olmuştur(1382).⁹⁸

Kara Mehmed, bu olayın ardından Musul hacılarına rahat vermeyen Döğer reisi Salim Bey ile uğraşmak zorunda kaldı. Salim Bey, Musul hacılarının yollarını keserek mallarını yağmalıyor, bu şekilde hac yolunun güvenliğini tehdit ediyordu. Karakoyunlu hâkimiyetinde olan Musul'daki bu duruma kayıtsız kalamayan Mehmet Bey, Döğerli Salim Bey üzerine yürüyerek onu yenilgiye uğratmış ve kaçması üzerine de obalarını yağmalamıştı (1383).

Bu hâdiseden bir yıl sonra (1384) Kara Mehmed, Mardin Artuklu hükümdarı Meliküzzâhir İsa'nın kızını istemiş, fakat sert bir şekilde reddedilmişti. Bundan dolayı Karakoyunlu Beyi, Musul'dan hareketle Mardin üzerine yürüdü. Bunu haber alan Mardin hükümdarı, Hısn-ı Keyfâ hâkiminden yardım alarak Kara Mehmed'e karşı koymaya çalıştıysa da Feyyâz kumandasındaki ordusu Karakoyunlular'ın bir baskını karşısında perişan oldu. Bu yenilgi üzerine Melik İsa, kız kardeşini Kara Mehmed'e vermeye razı oldu. Ve iki taraf arasında barış yapıldı.⁹⁹

Bu arada Kadı Burhaneddin, başarılı askerî ve diplomatik faaliyetleri ile bölgedeki hâkimiyetini genişletti. Bir yandan Erzincan, Amasya ve Tokat

⁹⁷ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 37, 38

⁹⁸ Faruk Sümer; a.g.e. s. 46, 47; İlhan Erdem, Mustafa Uyar; a.g.m. s. 353

⁹⁹ Faruk Sümer; a.g.e. s. 47, 48

taraflarındaki beyleri, hatta Trabzon çevresindeki Türkmenleri, özellikle Hacı Emirli Beyliği'ni hâkimiyetine alırken, Memlûkler'in bölgedeki etkisini kırmak için, Maraş ve Elbistan taraflarında hüküm süren Dulkadir Oğulları Beyliği'ni kendi safına çekmeyi başardı. Kadı'nın genişleme siyâseti Akkoyunlu-Mutahharten ittifakını da tehdit ediyordu. Bu arada Mutahharten'in samimiyetinden kuşkulanan Kutlu Bey de başka ittifak arayışları içindeydi. Ancak Çağatay Emîri Timur'un 1387 ilkbaharında Anadolu'ya yönelmesi, bölgedeki bütün dengeleri alt üst etti. Doğu Anadolu'ya giren Timur'un önünden kaçan halkın çoğu Anadolu'nun iç bölgelerine çekilirken Akkoyunlu-Mutahharten ittifakı, sessizce bekleme siyaseti izledi. Mutahharten siyasî bir manevra ile Karakoyunlular'ı Erzurum'dan çıkarıp Erzincan'a yönelen Timur'a itaatini sunarak hem kendini hem de Akkoyunlular'ı rahatlattı.¹⁰⁰

Timur, Karakoyunlu Türkmenleri'nin Hac kervanlarına saldırdıkları bahanesiyle Anadolu seferine mukaddes savaş süsü vermiştir.¹⁰¹ Timur'un Yakın Doğu'da faaliyetlere girişmesi Karakoyunlular'ın siyasî varlıklarını önemli bir şekilde etkileyebilecek büyük bir tehlike idi. 1386 yılı başlarında Irak-ı Acem'e giren Timur, aynı yıl içerisinde Tebriz'i de ele geçirmişti. Yazı Tebriz'de geçirdikten sonra Doğu Anadolu'nun tamamını işgal etmek için gereken hazırlıkları 1387 kışında ordugahını kurduğu Karabağ'da yürütmeye başlamıştı. O yılın baharında Doğu Anadolu'ya yürüdüğü zaman karşısında kendisine itaatten çekinen Karakoyunlu hükümdarı Kara Mehmed bulunuyordu. Kara Mehmed'in oğullarından Mısır Hoca'nın elinde bulunan Avnik kalesinin sağlam tahkim edilmiş olması dolayısıyla buranın zaptına girişmeyen Timur, süratle Erzurum'a vardı ve bu şehri aynı gün fethetti. Ve Erzurum'dan Çapakçur Suyu kenarına geldi. Timur burada ordugahını kurdu. Ve oğlu Miran Şah kumandasında bir orduyu Karakoyunlu Mehmed Bey'in üzerine gönderdi. Miran Şah, Karakoyunlu ülkesinden bol ganimetle dönmesine rağmen Kara Mehmed Bey'in Çapakçur'un sarp geçit ve boğazlarına çekilerek müdafaa yapması üzerine ona bir şey yapamamıştır.

¹⁰⁰ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 308-315

¹⁰¹ Rene Grousset; Bozkır İmparatorluğu, Çev. M. Reşat Uzmen, İst-1999, s. 404

Mehmed Bey, üzerine gelen Timur kuvvetlerini bozguna uğrattığı gibi, Lala Hoca ve Şah Melik gibi Timurlu emirleri de çarpışmalarda öldürülmüştür. Dağlarda mevzi almış olan Kara Mehmed'i ele geçiremeyeceğini anlayan Timur, Muş sahrasına gelerek burada yaylamakta olan oymakları itaat altına aldıktan sonra Ahlat'a ve oradan da İran'a doğru gitmiştir.¹⁰²

Timur'un Anadolu'yu terk etmesinden sonra bölgede kuvvetler dengesi yeniden değişmiş, Kadı Burhaneddin tekrar yayılma siyasetine başlamıştı. 1387'de Memlükler'in Malatya Valisi, Türk asıllı Mintaş, Kadı'ya gönderdiği gizli bir mektupla şehri ona teslim edeceğini bildirmişti. Kadı, Malatya'ya giderken Kalmaç veya Kulmaça'da Ahmed Bey kardeşleri ile birlikte Kadı'nın huzuruna varıp sadakatini bildirmiş ve kardeşlerinden Kara Yülük Osman'ı ona rehin olarak vermişti¹⁰³. Bu gelişmede Akkoyunlular'ın, Mutahharten ile aralarının açılması etken olmuştur.

Kutlu Bey, 1389 yılında vefat etmiş, adına ait bir camii ve mezarı bugün Gümüşhane iline bağlı Sinor Köyü'nde bulunmaktadır.¹⁰⁴

Kutlu Bey'den sonra yerine geçen oğlu Ahmed Bey zamanında ise Mutahharten ile Akkoyunlular'ın arası açılmıştır. Kutlu Bey, 1389'da vefat ettiğinde Mutahharten, batı komşusu Kadı Burhaneddin'den istediği tavizleri koparamamış, eski dostu Kutlu Bey'in hâkimiyetinde olan Türkmen kabilesinin dağıldığı doğu ve kuzey doğu ülkelerine göz koymuştur. Bu amaçla buralara akınlarda bulunup, Akkoyunlular'ın mal ve hayvanlarını yağmaya başlamıştır. Onun bu hareketine karşı Akkoyunlular sert bir tepki göstererek, fevkalade kalabalık bir güç ve büyük bir hızla Mutahharten'in üzerine yürümüşlerdir. Yapılan muharebede Erzincan Emiri mağlup olduğu gibi, ayrıca vuruşma esnasında yaralanmıştır. Mutahharten'in Akkoyunlulardan

¹⁰² Faruk Sümer; a.g.e. s. 49, 50, 51; Yaşar Yücel; Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları(1393-1402), Ank-1989, s. 6, 7

¹⁰³ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 320-324

¹⁰⁴ Dilaver Akkoyunlu; Akkoyunlular ve Bayburt, Ank-1992, s. 14; M. Çetin Varlık; "Karakoyunlular", s. 410

yediği darbe prestijini sarsmış ve utandırıcı bir hale sebebiyet vermiştir. Bunun intikamının alınması için, Akkoyunlular Ahmed Bey'in reisliğinde yaylalarından indiği bir sırada, tekrar hücumla geçmek ister fakat Akkoyunlular'ın caydırıcı kuvvetleri karşısında barışa yanaşarak, Emir Yelman'ı antlaşma yapılması için vazifelendirir. Akkoyunlular, Mutahharten'in çekinmesinden güç alarak, ilk anda meseleyi alttan alıp, ona iyi bir ders vermek için askerî hazırlıklara başlarlar. Savaş için yeterince hazırlanan Akkoyunlu kuvvetleri, Mutahharten'in üzerine yürüyerek onu mağlubiyete uğratırlar. Bu durum karşısında Mutahharten, Akkoyunlular'ın ezeli rakibi Karakoyunlu hükümdarı Kara Mehmed'den yardım istemiş, O da Akkoyunlular'la eskiden beri mücadele halinde olduklarından dolayı müşterek düşmana karşı birlikte hareket etmeyi uygun bulmuştur. Mutahharten ile birleşen Kara Koyunlular, Akkoyunlular'ı dar bir yerde sıkıştırarak onları fena halde bozguna uğratmışlardır. Bu galibiyet o kadar kat'î oldu ki, ağır kayıplar veren Akkoyunlular, Sivas-Kayseri hükümdarı Kadı Burhaneddin'e sığınmak zorunda kaldılar.¹⁰⁵

Timur'un, Toktamış'ın hücumundan dolayı Mâveraun-nehr'e dönüşünü fırsat bilen Celâyir emirlerinden Şebli ve Şah Ali, Tebriz'e gelerek şehre hâkim olmuşlardı. 1387 yılının baharında Sultan Ahmed'in Tebriz'e gelmek maksadıyla Bağdat'tan yola çıktığı haberi üzerine bunlar şehirden ayrılarak Meraga'ya gittiler. Sonra bu haberin doğru olmadığı ortaya çıktı. Bu sırada Tebriz'de bulunan Devletiâr, Kara Mehmed'e haber göndererek onu şehrin zaptına teşvik etti. 24 Mayıs 1388 tarihinde Tebriz'e girip¹⁰⁶ adları geçen Celâyir emirlerinin nâiblerini yakalayarak şehre hâkim oldular; bunu müteakip Şebli'nin arkasına düşerek onu bozguna uğrattılar ve öldürdüler. Şah Ali ise dilenci kılığına girerek kaçmaya muvaffak oldu. Bu bilgileri bize veren Hâfız-i Ebrû, Kara Mehmed'in Akkoyunlular tarafından öldürülmesi üzerine, Türkmenlerin Tebriz'i Çalık ve Kara Bistam'a teslim ederek çekilip gittiklerini

¹⁰⁵ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 342-346

¹⁰⁶ Yılmaz Öztuna; Devletler ve Hanedanlar, Ank-1996, c.1, s. 761

yazmaktadır.¹⁰⁷ Lâkin bu müellif, Kara Mehmed'in Akkoyunlular tarafından katledildiğini söylemekle yanılmıştır. Türkmenler'in Tebriz'den ayrılımları Kara Mehmed ile rakibi Pîr Hasan arasında başlamış olan mücadele ile alakalıdır.¹⁰⁸

Kara Mehmed Bey, Kara (Pîr) Hasan adındaki bir Türkmen emiriyle giriştiği mücadele sırasında öldürülmüştür (1389). Lakabı "Nâsırüddin" olan Kara Mehmed Bey, olayların incelenmesinden anlaşılacağı üzere çok cesur ve faal olup aynı zamanda teşkilatçı bir devlet adamı idi.

Pîr Hasan, kazandığı parlak zafere rağmen amacına tam olarak ulaşamadı. Zira Türkmenlerin bir kısmı Kara Mehmed'in oğullarından Mısır Hoca'nın etrafında toplandılar. Mısır Hoca, Mardin hükümdarından ve diğer güçlerden yardım talep ederek Pîr Hasan ile mücadeleye girişti. Ancak çok geçmeden Mısır Hoca'nın yerini kardeşi Kara Yusuf aldı(1389). Kara Yusuf ile Pîr Hasan arasında birçok çetin vuruşmalar oldu ve bu yüzden iki taraf da ağır zayıyat verdiler. Tihrani, Yusuf Bey'in Pîr Hasan'ı emirlik mevkiinden atmak için, Akkoyunlu beyi Kara Yülük Osman'dan yardım istediğini, onun da oğlu İbrahim kumandasında yolladığı bir kuvvetle Pîr Hasan'ı esir alarak Timur'a gönderdiğini kaydetmektedir.¹⁰⁹ Ancak 1390 yılında Akkoyunlular ve Karakoyunlular arasında şiddetli savaşların olduğu ve bu mücadeleyi Döğer Beyi Salim Bey'in araya girerek önlediği bilinmektedir.¹¹⁰

Pir Hasan'ın ölümüyle yerine oğlu Hüseyin Bey geçmiştir. Karakoyunlular, Tebriz'de hâkimiyetlerini tesis etmelerinden sonra şehrin idaresini Çalık ve Kara Bistam'a vererek şehirden ayrılmışlardır. Ancak Karakoyunlular'ın çekilmesinden sonra Tebriz, Celâyir beylerinin eline geçmiş ve bu beylerin nüfuz mücadelesine sahne olarak elden ele geçmeye başlamıştı. Bu sebeple Kara Yusuf ilk iş olarak Tebriz'e gelerek şehri kolayca

¹⁰⁷ Faruk Sümer; a.g.e. s. 52

¹⁰⁸ Faruk Sümer; a.g.e. s. 52

¹⁰⁹ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 36

¹¹⁰ Faruk Sümer; a.g.e. s. 54

ele geçirmiştir. Birkaç gün burada kalan Karakoyunlu beyi, Satılmış ve Halil adındaki adamlarını şehrin muhafazasında bıraktıktan sonra Aladağ'a dönmüştür. Kara Yusuf'un şehirden ayrılmasını fırsat bilen Celâyirîler, Tebriz'e saldırdılarsa da mağlup edilerek püskürtülmüşlerdir.

Akkoyunlular'la arası açılan ve Kadı-Akkoyunlu ittifakına karşı bir ittifak arayan Erzincan Emîri Mutahharten Kara Mehmed'in ölümünden sonra da Karakoyunlular'la olan iyi ilişki ve ittifakını devam ettirerek Akkoyunlular'la mücadeleye devam etmiştir. Karakoyunlular'ın başına gelen Kara Yusuf (1389-1420), Mutahharten'e haber göndererek Akkoyunlu mintikalarına birlikte sefere çıkmak istediklerini söyler. Bu teklifi olumlu karşılayan Mutahharten büyük bir savaş hazırlığına girişir. Kara Yusuf'un kardeşi Mısır Hoca da Sa'dlu oymağı beyleriyle sair Karakoyunlu beylerine mektuplar göndererek, bunların da desteğini sağlamıştır. Bu olumlu gelişmelere rağmen Endris'de meydana gelen vuruşmada Kara Yusuf tutsak düşmüş, Mutahharten ise canını zor kurtarabilmişti.¹¹¹ Kara Yusuf, Tatar Hatun adındaki bir kadının Kara Yülük Osman Bey'e bir katar deve hediye etmesi karşılığında serbest bırakıldı.¹¹²

Erzincan'a bîtap gelen Mutahharten'in Akkoyunlular'a ve bilhassa Ahmed Bey'in kardeşi Kara Yülük Osman Bey'e karşı hıncı iyice artmıştır. İntikamını almak için sadece emirliğinin askerlerini alarak mücadeleye karar verir. Bu gayeyle Şamşat'ta savaş hazırlığı yapar ve Gülüşkerd'de iki karşı kuvvet buluşurlar. Murat ırmağının bir yakasında Mutahharten; diğer yakasında Akkoyunlular vardır. Ahmed Bey, kızını Mutahharten'e vermiş olduğundan barış yapılmasından yanadır. Fakat kardeşi Kara Yülük Osman Bey buna karşı çıkar. İki kuvvet arasında muharebe yapılır ve Mutahharten yine mağlup olur.¹¹³

¹¹¹ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 36, 37

¹¹² Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 37

¹¹³ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 37, 38; Tahir Erdoğan Şahin: a.g.e. s. 385, 386

Mutahharten, Akkoyunlular'a yenildikten sonra, yaklaşık dört yıl (1389-1393) ülke içerisindeki gelişmelerle meşgul olmuş ve otoritesini yeniden sağlamlaştırmak için çalışmıştır. Kadı Burhaneddin'in Osmanlı Devleti ile mücadele halinde olması ona iç meselelerle uğraşması için uygun zemin hazırlamıştır. Aslında Kadı'nın Osmanlılarla uğraşmasını fırsat bilerek Kadı'nın topraklarına girmemesi bize tebasının artık savaşa razı gelmeyeceği fikrini vermiştir.

Akkoyunlu Ahmed Bey, Kara Yülük Osman Bey'in sivrilmesini kendisi için bir tehlike olarak görmüş ve Kara Yülük Osman Bey'i hapsetmiştir. Bu fırsatı değerlendirmek isteyen Kara Yusuf, büyük bir ordu hazırlayarak Ahmed Bey üzerine sefere çıktı. Mardin ve Dede Kargın arasında Akkoyunlu kuvvetlerini yenilgiye uğrattı. Tecrübeli Akkoyunlu komutanları Kara Yülük'ün hapisten çıkarılmasını ve ordunun başına geçirilmesini istediler. Ordunun başına geçen Kara Yülük Osman Bey, Karakoyunlu ordusuna yetiştirdi ve büyük zayıflar verdirdi. Karakoyunlular bu olayın ardından düşmanları Akkoyunlular'la barış yapmak zorunda kaldı.¹¹⁴

Ahmed Bey, Kadı ile olan ilişkilerinde güvenilmez ve fırsatçı bir tavır sergilemekteydi. Ahmed Bey, boyu ile birlikte, Kadı'ya verdiği desteğin karşılığını alamadığını düşünüyor ve yeni müttefikler arıyordu. Bu çerçevede, isyan sayılabilecek bir dizi girişimde bulunmuş, Kadı'yı öldürmeyi ve topraklarından bir kısmını almayı planlamış, bunu hayata geçirmek için Memlükler ve Amasya Emirliği ile ittifak kurmaya çalışmıştı. Memlük ümerâsından Halep nâibi Yelboğa ile yaptığı gizli görüşmelerin farkına varan ve gelişmelerden rahatsız olan Akkoyunlu şehzadesi Hüseyin Bey, Sivas sarayını durumdan haberdar ettiyse de Kadı, gerekli tedbirleri alarak bir süre daha Ahmed Bey ile ittifakını devam ettirme siyaseti izlemeyi uygun buldu.¹¹⁵ Ahmed Bey aynı şekilde Amasya Emiri ile de ilişkiye geçti. İki taraf gizlice anlaştılar. Anlaşmaya göre, Ahmed Bey kuvvetleriyle birlikte Amasya

¹¹⁴ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 38, 39

¹¹⁵ Aziz b. Erdeşîr-i Esterabâdî; a.g.e. s. 344

Emirinin himayesi altına girecek, ortak hareket edilecek ve kazanç paylaşılacaktı. Hatta bu ittifakın daha da sağlam olması için aralarında akrabalık kurmuşlardı. Gelişmelerden haberdar olan Kadı, Akkoyunlu topraklarının ve mallarının yağmalanmasını emrederek Tokat üzerine yürüdü. Bu arada bazı yerleri yağmalanan Akkoyunlu büyükleri Kadı'dan aman dilediler. Kadı da bu isteği kabul etti ve hemen Ahmed Bey'e hediyeler göndererek gönlünü aldı. Yağmalanan malların iade edilmesini emretti. Böylece Akkoyunlu – Kadı Burhaneddin ittifakı yeniden sağlanmış oldu. Ahmed Bey, bunun üzerine Kadı'nın 1390'da Amasya'ya düzenlediği sefere katıldı. Kadı mahallî beyleri hakimiyet altına almaya giriştiği bir sırada doğudan tekrar Timur'un görünmesi üzerine Anadolu'daki üstünlük kurma mücadelelerine ara verildi.¹¹⁶

Bu arada Kara Yusuf, 1392'de Pir Hasan'ın yerine geçmiş olan oğlu Hüseyin Bey'e karşı harekete geçerken Tebriz'den Halil Bey'in de kendisine katılmasını istemiştir. Nitekim Halil Bey'in kuvvetleriyle gelerek katılmasından dolayı daha da güçlenen Kara Yusuf'un ordusu Hüseyin Bey'i kolayca bozguna uğratmıştır. Ancak bu sırada Halil Bey'in Tebriz'den ayrılmasından yararlanan Celâyirîler'den Mahmud Halhâli şehri ele geçirmişti. Bu sebeple Kara Yusuf bir kez daha Tebriz üzerine yürüdü ve Mahmud Halhâli'nin karşı koyamayacağını anlayıp çekilmesinden de faydalanarak kolayca şehre girdi. Burada bir müddet kalan Kara Yusuf, ayrılırken şehrin idaresini yine emirlerinden Satılmış'a verdi. Tam bu sırada Timur ordusunun yaklaşmakta olduğu haberi büyük bir heyecan ve korku uyandırmıştır.¹¹⁷

1393 yılında Irak-ı Arab'a sefer düzenleyerek ele geçiren Timur, buradan Karakoyunlu ve Akkoyunlu beylerine de haber gönderip kendisine itaat etmelerini istedi. Timur, Dicle'yi geçip Doğu Anadolu'ya geldiği zaman Erzincan Emiri Mutahharten daha önce de yaptığı gibi muhteşem bir alay ve zengin hediyeler ile onun yanına gidip bağlılığını arz etti. Ordusuyla Mardin

¹¹⁶ Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 36

¹¹⁷ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 448

civarında Ra'sü'l-Ayn'a gelen Timur buradan büyük bir kuvveti Kara Koyunlu arazilerine göndererek yağma ettirdi.¹¹⁸ Aynı yılın sonlarına kadar Mardin ve Diyarbakır bölgelerinde harekâta bulunan Timur, 1394 yılı ortalarında Kara Yusuf'un bulunduğu Muş sahrasına geldi. Bunun üzerine Karakoyunlu beyi, maiyetindeki Türkmenlerle oradan ayrıldı. Timur, kumandanlarından Burhan Oğlan'ı Kara Yusuf'un arkasından gönderdi ve onu nereye kadar olursa olsun takip ederek yakalamasını emretti.¹¹⁹ Fakat bu kuvvet hiçbir muvaffakiyet elde edemedi geri döndü. Muş yazısında fazla kalmayarak Van Gölü kuzeyindeki Aladağ'a gelmiş olan Timur, burada birkaç gün oturduktan sonra Kara Yusuf'un kardeşi Mısır Hoca'nın elinde bulunan Avnik kalesini almaya karar verdi. Timur, Aladağ'dan hareketle Aydın kalesine gidip kale halkından aman malı aldıktan sonra Üç-Kilise (bugünkü Eçmiyazin)'de konakladı. Emirzade Muhammed Sultan komutasındaki bir kuvveti Avnik üzerine gönderdi. Kendisi de Eleşkirt yolundan süratle ilerleyip torunundan evvel Avnik'e ulaştı. Çağatay ordusu Avnik'i derhal muhasara altına alarak ilk hücumda dış kaleyi düşürdü ise de Mısır Hoca ve adamları tarafından şiddetle müdafaa edilmekte olan iç kale önünde günlerce beklemek ve savaşmak zorunda kaldı. Mutahharten bizzat Timur'un elçisi pozisyonunda Mısır Hoca'nın yanına varıp teslim olması halinde canına ve malına dokunulmayacağını bildirdi ise de Mısır Hoca bu sözlere itibar etmeyerek müdafaasını sürdürmüştür. Bu sebeple muhasara daha fazla şiddetlendirildi. Bununla beraber Mısır Hoca ve askerleri büyük bir gayret ve kahramanlıkla savaşmaya devam ediyorlardı. Ancak muhasaranın kırk üçüncü günü Timur ordusundan bazı müfrezeler surlara çıkmaya başladılar. İç kalede büyük bir panik yaşandığını gören Mısır Hoca, hisardan inerek Emirzade Muhammed Sultan'a sığınmış ve ondan babası katında bağışlanması için ricada bulunmasını istemiştir(1394). Neticede Mısır Hoca'nın canını bağışlayan Timur, onu Mardin Meliki İsa ile birlikte Sultaniye'ye ve oradan da Semerkant'a göndermiştir.¹²⁰ Timur, Avnik'i çok sevdiği emirlerinden

¹¹⁸ Nizamüddin Şâmî; Zafernâme, Çev. Necati Lugal, Ank-1987, s. 178

¹¹⁹ Faruk Sümer; a.g.e. s. 57

¹²⁰ Faruk Sümer; a.g.e. s. 58

Atlamış'a vermiş ve kendisi Altın Ordu hanı Toktamış'a haddini bildirmek amacıyla Gürcistan üzerinden Anadolu'yu terk etmiştir.

Timur'un Sivas üzerine yürümekten vazgeçerek Gürcistan taraflarına gitmesi Akkoyunlu – Kadı Burhaneddin ittifakını da rahatlatmıştı. Bu tehlikeyi atlatan Kadı, 1395'te bölgenin önemli gücü olarak Karamanoğulları ve Mutahharten'e savaş açtı. Mutahharten'e karşı düzenlenen sefere Akkoyunlular da katılarak büyük başarılar gösterdiler. Bunun karşılığında Kadı, Ahmed Bey ve maiyetine Erzincan – Bayburt arasını ikta olarak verdi.¹²¹

Akkoyunlular öteden beri aradıkları belli bir yurda kavuşmuşlarsa da aile içindeki iç mücadele su yüzüne çıkmıştı. Bayındılar, Ahmed taraftarları ve Osman taraftarları olmak üzere ikiye ayrıldılar. Osman bey bu aşamada kardeşinden ayrıldı ve başka bir yurt bulabilmek amacıyla Kemah civarına gelerek kıtale başladı. Kemah hakiminin yardım çağrısı üzerine harekete geçen Kadı, Osman'ı oradan uzaklaştırdı. Ancak onun Mutahharten ile ittifak kurmasını önlemek için elçi göndererek gönlünü aldı ve 1395'te kendisine bağladı.¹²²

Kadı, bu arada Mutahharten ile de bölgedeki mücadelesini sürdürdü. Sonunda Mutahharten'i barış yapmaya mecbur bıraktığı gibi Kayseri'ye yönelince de Ahmed Bey'i Mutahharten'in ani saldırılarına karşı koymasına Erzincan ovasına gönderdi. Bu arada Ahmed Bey, kısa süre sonra bulunduğu yerden Timur korkusuyla kaybolmuştu. Kadı, onun yağma ve talan yapacağı gerekçesiyle üzerine yürüyünce Ahmed Bey, Sivas'ı terk ederek Erzincan taraflarına yönelmişti. Mutahharten ile ittifak kurma tehlikesini sezen Kadı, Ahmed Bey'i tekrar affetmiş ve Amasya bölgesine göndermiştir. Ahmed Bey burayı 1396 yılında kısa sürede Kadı'ya bağlamıştır.¹²³

¹²¹ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 437

¹²² Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 439

¹²³ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 453

Kadı, Ahmed Bey'den kuşkulanasına rağmen doğu sınırlarının güvenliğini sağladığını düşünerek, Kayseri'ye yöneldi. Bunun üzerine Akkoyunlular Sivas yöresinde talan ve kıtale başladılar. Kadı hızla geri dönerek Ahmed Bey'e ağır bir ders verecek iken araya giren kardeşi Osman Bey Kadı'nın Kayseri seferine katılarak bölge hakimi Şeyh Müeyyed'in ele geçirilmesinde önemli katkılar sağlamış, Kadı'nın Erzincan'da Tatar ordusuna karşı yürüttüğü seferde de görevini başarıyla yapmıştır. Böylece daha sonra ortadan kaldıracağı Kadı'nın en güvenilir müttefiki olmuştur.¹²⁴

Ahmed Bey, 1403 yılında Palu'da öldü. Onun 1398'den itibaren Akkoyunlular üzerindeki hakimiyeti fiilen sonra ermiştir. Ahmed Bey, Karakoyunlular, Mutahharten, Kadı Burhaneddin, Timur Devletleri arasında varlığını korumuş bu devletlerle başarılı bir siyaset izlemiş olmasının yanı sıra bağımsız bir beylik kurmayı başaramamıştır. Bununla beraber Pulur-Sünür-Bayburt üçgenini ikta olarak almıştır.

Kara Yusuf, Timur'un Toktamış üzerine yürüyerek Doğu Anadolu'dan ayrılmasını fırsat bilerek geri dönmüş ve Erciş'i zaptetmiştir. Timur'un giderken kendisini metbu tanımak şartıyla Van ve çevresinin hakimliğini verdiği Kürt emiri İzzeddin Şîr yanında az miktarda Çağatay askerleri de olduğu halde Kara Yusuf üzerine yürümüştür. Ancak küçük çapta bir çarpışmayı müteakip iki taraf arasında barış yapılmıştır. Karakoyunlular geri çekilirken Avnik emiri Atlamış'ın dört yüz atlı ile İzzeddin Şîr ve Çağataylıların yardımına gittiğini görerek, Erciş ovasında bir gece baskını düzenlemişler ve Atlamış'ı esir alırlarken askerlerinin büyük bir bölümünü öldürmüşlerdir. Kara Yusuf, Timur'un yakın adamı ve çok sevdiği emirlerinden biri olan Atlamış'ı Memlük Sultanı Berkuk'a göndermiş ve orada hapsedilmiştir.¹²⁵

Kadı Burhaneddin Ahmed'in 1398 yazında Kara Yülük Osman Bey tarafından öldürölmesi, Anadolu'da yeni bir dönemi başlatmıştır. Kadı

¹²⁴ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s. 463, 464

¹²⁵ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 449

Burhaneddin 1397 yılında Osman Bey'i Melik Ahmed'in hakimiyetindeki Şebinkarahisar dolaylarında bir kale yapmaya memur ettiğine ve o da hemen bu işe başladığına göre, Kadı Burhaneddin'in Kara Yülük Osman Bey ile ihtilafa düşmesi ve ölümü, bu tarihten sonra olmalıdır.¹²⁶ Kara Yülük Osman Bey ile Kadı Burhaneddin arasındaki uyumlu birliktelik, kendine bağlı kuvvetlerle Sivas taraflarında yaşamakta olan Kara Yülük Osman Bey'in 1398'de bölgeyi yağmalamasıyla bozuldu. Kadı, büyük bir ordu ile üzerine yürüyerek tedip etmek istediye de O, dağa kaçarak izini kaybettirdi. Kadı, dağın eteklerini tutmuş beklerken, Kara Yülük Osman Bey ani bir şafak baskını ile Kadı'nın ordusunu dağıttığı gibi, kendisini de yakaladı. Yanına Kadı'yı da alarak Sivas'a yürüdü. Osman Bey, Kadı'nın da yardımıyla şehri kolayca almayı planlıyordu. Ancak Sivaslılar, Kadı'nın oğlu Alaaddin'i tahta çıkartarak direnmeyi tercih ettiler. Bu duruma sinirlenen Kara Yülük Osman Bey, Karabel mevkiinde Sivaslıların gözü önünde Temmuz 1398'de Kadı'yı öldürttü ve şehri kuşattı. Sivaslılar bu arada kendilerine bağlı Tatarlardan 40.000 kişilik yardım istediler. Gelen kuvvetlerin çokluğundan çekinen Osman Bey, kuşatmayı kaldırarak yakındaki bir yere saklandı. Şehrin önüne kamp kuran Tatarları aynı günün akşamı ani bir baskınla kovalamayı başardı ve kuşatmayı tekrar başlattı. Bunun üzerine Sivaslılar Osmanlı Sultanı I. Bayezid'den yardım istediler. Yıldırım Bayezid, oğlu Süleyman Çelebi komutasında bir ordu gönderdi. Kara Yülük, Süleyman Çelebi'nin öncü birliklerini yendiyse de asıl birlikler karşısında tutunamayarak Sivas ve yöresini Osmanlılara terke mecbur kaldı.¹²⁷

Anadolu'da bütün bu gelişmeler yaşanırken Timur da Hindistan seferini başarı ile sonuçlandırmış ve İran'a dönmüştü. Timur'un yeniden Yakın Doğu'da görünmesi daha önce kurduğu nizama karşı gelen Karakoyunlu ve Celâyirîleri cezalandırma düşüncesinden kaynaklanmış

¹²⁶ Aziz b. Erdeşir-i Esterabâdî; a.g.e. s.474

¹²⁷ Hoca Sadettin Efendi; Tacü't-Tevarih, Haz. İsmet Parmaksızoglu, Ank-1999, c. I, s. 206; Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 41, 42; Johannes Schiltberger; Türkler ve Tatarlar Arasında(1394-1427), Çev. Turgut Akpınar, İst-1997, s. 52-59; İlhan Erdem; "Akkoyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara-Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri(? - 1435)", DTCFD, Ank-1990, c. XXXIV, S. 1-2, s. 100; Salim Koca; Anadolu Türk Beylikleri Tarihi, Trabzon-2001, s. 159

olabilir. Timur'un bölgeye aceleyle gelmesinin diğer nedenleri de Oğlu Miranşah'ın bölgede Timurlu düzeninin bozulmasına yol açan durumu, ve Anadolu ile Suriye'yi elde etmekteki kararlılığıdır.¹²⁸

Timur'un yeniden Yakın Doğu'da görülmesi bütün düşmanlarını telaş ve endişeye sevk etmiştir. Kara Yusuf, Van Gölü çevresindeki atalarından kalma yurdunu boşaltarak Musul'a çekilmiştir (1399). Timur Karabağ'a geldiğinde Emirzade Rüstem kumandasındaki bir kuvveti Bağdat'ın zaptı için göndermişti. Bu durumda büyük bir korkuya kapılan Bağdat hükümdarı Sultan Ahmed Celâyir kendisine hıyânet edeceklerinden şüphelendiği ümerâdan bazılarını öldürmüştü ve maiyetinde pek az kimse olduğu halde Bağdat'tan ayrılarak Musul'da bulunan Kara Yusuf'un yanına geldi. Kara Yusuf, Sultan Ahmed'in gelişinden büyük bir memnuniyet duyarak kendisine hüsnü kabul göstermiştir. Bu sırada Emirzade Rüstem Luristan'da Sultan Ahmed'e tabi kaleleri teker teker düşürmeye devam ediyordu.

Bir süre Musul'da Karakoyunlu beyinin yanında kalan Sultan Ahmed, Emirzade Rüstem'in geri döndüğünü haber alınca Kara Yusuf'a çeşitli vaadlerde bulunarak birlikte Bağdat'a gitmeyi teklif etti. Birlikte Bağdat'a hiçbir zorluk çekmeden hakim oldular. Ancak Bingöl yaylağında bulunan Timur, Sivas üzerine yürümeyi planlıyordu. Böylece Timur gerek Anadolu'yu zaptetmek ve gerekse Suriye hududuna inmek suretiyle onları arkadan çevirmiş olacaktı. Timur'un bu niyetinden haberdar olan Kara Yusuf ve Sultan Ahmed, Timurlular tarafından çember içine alınmaktan korkarak Memlük Devleti'ne ilticaya karar verdiler. Sultan Ferec'e bir elçilik heyeti gönderdiler ve elçilerin dönüşünü beklemeden bütün kuvvetlerini de yanlarına alarak Kahire'ye doğru yola çıktılar. Ancak Halep nâibi Demirtaş'ın yollarını keserek Suriye'ye girmelerini engellemesi üzerine, Halep önünde şiddetli bir sava oldu ve Demirtaş ağır bir bozguna uğradı. Bağdat hükümdarı ile Kara Yusuf'un bu üzücü olaya kendilerinin sebep olmadığını, Halep nâibinin onları

¹²⁸ Yaşar Yücel; a.g.e. s. 61, 62

savaşa mecbur ettiğini belirten bir mektubu Ebu'l-Ferec'e göndermelerine rağmen artık bu devlete iltica etmenin yolları kapanmış bulunuyordu. Ve iki sultan, Bayezid'e sığınmaya karar verdiler. Ancak aralarında bir anlaşmazlık çıktı ve birbirlerinden ayrıldılar, Kara Yusuf, ülkesine geri döndü. Timur, bunların hareketlerinden haberdar idi ve kuvvetlerin birbirinden ayrılmasını fırsat bilerek, kuvvetler göndermiş ve bu kuvvetler Sultan Ahmed'e ani bir baskın yapmışlardır. Bağdat hükümdarı kızını, zevcesini ve hemşiresini esir verdikten ve bütün ağırlıklarını da kaybettikten sonra güçlüğüle Osmanlı Sultani'na sığınabildi. Çok geçmeden Kara Yusuf da maiyeti ile beraber gelerek Osmanlı hükümdarına katılmış¹²⁹, Bayezid de kendisine hüsnü kabul göstererek Aksaray havalisini maişet ve ikamet yeri olarak kendisine vermiştir.¹³⁰

Anadolu'nun siyasî coğrafyasını hızla değiştiren bu gelişmeler karşısında Kara Yülük Osman Bey de 1399 yılında Mutahharten aracılığıyla ilişki kurduğu Timur'un Karabağ'daki kışlağına giderek bağlılığını ve tüm Akkoyunlu boylarıyla birlikte buyruğuna girmek istediğini bildirmiştir. Timur, kendisine her yerde karşı koyan Karakoyunlular'a düşman olmalarından dolayı Akkoyunlular'ın bu isteklerini geri çevirmemiş, Kara Yülük Osman Bey'e büyük ilgi göstererek, bağlılığının sürekli olması halinde Akkoyunlu boylarının kazançlı çıkacağını vaad etmiştir. 1400 yılında Timur'u yeniden ziyarete giden Kara Yülük Osman Bey, aynı yıl içinde Timur'un Anadolu'ya yaptığı ilk sefere Avnik'te katılmış, Akkoyunlu kuvvetlerinin öncülüğünü yaptığı Timur ordusu önce Sivas'ı, ardından Elbistan ve Malatya'yı Osmanlılar'dan almış, bu hizmetlerine karşı Timur -daha önce vermiş olduğu söze sadık kalarak- Malatya'yı Kara Yülük Osman Bey'e vermiştir. Malatya'nın alınması Osman Bey'in Akkoyunlular'ı siyasî bir birim durumuna getirme amacının ilk basamağıdır. Timur'un Suriye seferinde de öncülük görevlerini sürdüren Akkoyunlular, Halep ve Şam dolaylarında yapılan

¹²⁹ Âşık Paşazade; Osmanogullarının Tarihi, Haz. Kemal Yavuz, M.A.Yekta Saraç, İst-2003, s. 141

¹³⁰ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 450, 451

savaşlarda tüm güçleriyle çarpışmışlar¹³¹, Timur'un güvenini kazanmak için çalışmışlardır. Timur, Akkoyunlular'ın 1401 yılındaki bu yardımlarını da karşılıksız bırakmamış, Diyarbakır'ı Kara Yülük Osman'a, Musul'u da kardeşinin oğlu Hüseyin Bey'e vermiştir. 1401 yılında Diyarbakır'a egemen olan Kara Yülük Osman Bey, aynı yıl içinde Timur'un Irak yürüyüşü sırasında verdiği buyruğa uyarak Mardin kalesinin teslim olmasını sağlamıştır.¹³²

1400 yılında Timur'un, yanında Mutahharten ve Kara Yülük Osman Bey olduğu halde Osmanlı ülkesine girmesi ve yukarıda zikrettiğimiz yerleri işgal etmesi üzerine Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, yanında Ahmed Celâyir ve Kara Yusuf Bey olduğu halde Erzincan üzerine yürüdü (1401). Çok geçmeden Erzincan, Kemah ve daha başka şehirler ve kasabalar Osmanlılar tarafından fethedildi. Mutahharten karşı koyamayacağını anlayınca teslim oldu. Bayezid, Erzincan emirliğine Kara Yusuf'u getirdi. Ancak halkla uyuşamayan Kara Yusuf'un bu görevi sadece on altı gün sürdü. Bunun üzerine Bayezid, şehir halkının, Celâyir Ahmed'in ve Kara Yusuf'un ricaları neticesinde Erzincan'ın kesin tabiiyetinin kabulü ve Kemah'ın doğrudan Osmanlı'ya bağlanması şartıyla Mutahharten'e bırakmıştır.¹³³ Ayrıca Bayezid, Mutahharten'in tabiiyetinin devamı için, Erzincan emirinin ailesini rehin olarak Bursa'ya göndermiştir.

Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid, Mutahharten'in elindeki Erzincan'ı Temmuz 1401'de aldığı gibi Karakoyunlu Kara Yusuf'u da himayesine alarak bir anlamda Timur'a meydan okumaktaydı. Olayları Bağdat'tan izleyen Timur, Erzincan ve Kara Yusuf'un iadesini istemiş¹³⁴, iki taraf arasında birçok defa

¹³¹ R. Gonzales Clavijo; Anadolu, Orta Asya ve Timur. Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Sefaret ve Seyahat İzlenimleri, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İst-1993, s. 84

¹³² Metin Sözen; "Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi", Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi, Ank-2003, s. 359

¹³³ Kayhan Atik; Lütü Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman, Ank-2001, s.98; Atsız; Âşık Paşaoğlu Tarihi, İst-1992, s.65

¹³⁴ Mustafa Nuri Paşa; Netayic Ül-Vukuat, Haz. Neşet Çağatay, Ank-1992, c.I-II, s. 32

elçiler gelip gitmiş ancak bir anlaşma yapılamamış ve savaş kaçınılmaz olmuştur.¹³⁵

Akkoyunlular'ın önemli bir kısmı Timur'un 1402 Anadolu Seferi'nde onun yanında yer almıştır. Kara Yülük Osman'ı yanına alan Timur, Erzincan ve Kemah kalelerini alarak Mutahharten'e vermiş,¹³⁶ ardından Kayseri ve Kırşehir üzerinden Ankara'ya ulaşmıştı. Timur'un ordusuyla Sivas'tan Kayseri'ye geldiği sırada, Kara Yusuf, Osmanlı ülkesinden ayrılmış ve Irak-ı Arab'a gelerek Fırat kıyısındaki Hit kasabasında karargahını kurmuştur. Bu sırada Osmanlı ülkesinden Kara Yusuf'tan daha önce ayrılan Ahmed Celâyir, kendisine karşı oğlu Tahir ve ümerâsından birçoğunun ittifak yapmaları üzerine zor durumda kalmış ve dostu ve müttefiki olan Kara Yusuf Bey'den yardım istemiş ve onun sayesinde düşmanlarını bozguna uğratmıştır. Sultan Ahmed, zaferin sonucunda Kara Yusuf'a karşı vaadini yerine getirmemiş olacak ki bu iki eski dostun arası açılmıştır. Nitekim Bağdat'a doğru harekete geçen Kara Yusuf, Ahmed Celâyir'i kaçırmak için şehre hakim olmuştur. Böylece Kara Yusuf geçici bir süre için de olsa Irak'ın önemli bir kısmına sahip olmuştur.¹³⁷

Kara Yülük Osman Bey, Temmuz 1402'de Çubuk Ovası'nda yapılan Ankara Savaşı'nda maiyeti ile birlikte Miran Şah kumandasındaki sağ kanatta başarılı bir şekilde çarpıştı.¹³⁸ Osman Bey'in bütün bu yararlılıklarını ödüllendiren Timur, Türkistan'a dönmeden önce, veliahdı ve aynı zamanda Bağdat valisi olan Emirzade Ebubekir'e bağlı kalmak şartıyla Osman Bey'i bir menşurla Amid bölgesine tayin ederek Osman Bey'in fiili durumunu resmîleştirdi.¹³⁹

¹³⁵ Nizamüddin Şâmî; a.g.e. s. 299

¹³⁶ Nizamüddin Şâmî; a.g.e. s. 300

¹³⁷ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 451, 452

¹³⁸ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 44, 45, 46

¹³⁹ Nizamüddin Şâmî; a.g.e. s. 332

Anadolu Seferi ganimetlerinin Türkistan'a gönderilmesi sırasında Akkoyunlular ile Çağataylar arasında bir gerginlik yaşanmışsa da, bu, Kara Yülük Osman Bey'in lehine sonuçlar doğuracak şekilde çözülmüştür. Şöyle ki, Timur'un bu seferden elde ettiği büyük mal ve ganimet, Semerkant'a gönderilirken, Akkoyunlu beylerinden, Ahmed Bey'in oğlu Mehmed ile Pir Hüseyin'in oğlu Pilten Bey tarafından, Erzincan-Kızıldağ arasında yağmalandı. Timur, önce Osman Bey dahil Ahmed ve Pir Ali Beyleri hapsedtirdiyse de masumluğunun ortaya çıkması üzerine Osman Bey'i affetti ve seferde payına düşen ganimet ile yurduna gönderdi. Bu arada Mehmed ve Pilten Beyler bunlara da el koymak istedilerse de İbrahim Bey buna fırsat vermedi. Babalarına haksız muamele yapıldığı kanaatini taşıyan Mehmed ve Pilten, İbrahim Bey ile çatışmaya başlamışlardı. Olaya müdahale eden Osman Bey, onlara, babalarının hapsedilmesinin esas sebebinin ganimet kervanına saldırmak olduğunu söyleyince Mehmed Bey savaşı durdurdu. Aynı zamanda herkesin kendi yurduna dönmesi üzerine bir anlaşma yapılarak aile içi barış yeniden sağlanmış oldu.¹⁴⁰

Kardeşlerinin tutuklanması bir bakıma Osman Bey'e karşı iktidar mücadelesi veren muhalefetin ortadan kalkması demektir. Osman Bey bu gelişmeden de yararlanarak ailesini ve boyunu tek otorite altında toplamış, kendi çocuklarını da yönetici mevkiine yükseltmiştir. Bu tarihten itibaren Ahmed Bey dönemi sona ermiş; Osman Bey dönemi başlamıştır. Haklarında kaynaklarda herhangi bir kayda rastlamadığımız Ahmed Bey ve Pir Ali Bey'in akıbetleri bilinmemektedir. Bundan sonra Ahmed Bey'e bağlı Erzincan Akkoyunlular'ı ve Pir Ali Bey'e bağlı Kiğı Akkoyunlular'ı bir başarı elde edemeden yerlerinde kalmışlardır.¹⁴¹

Timur, Ankara Meydan Muharebesi'nde (28 Temmuz 1402) Osmanlı Sultanı Yıldırım Bayezid'i yenilgiye uğrattıktan sonra dönüşte Karakoyunlu emiri Kara Yusuf'a da kesin darbeyi indirmek istemiştir. Nitekim torunu

¹⁴⁰ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 46

¹⁴¹ Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 44

Miranşahoğlu Ebubekir'e Diyarbakır bölgesinden Vasıt ve Basra'ya kadar uzanan yerleri vererek onu maiyetine kattığı ümerâ ile birlikte Kara Yusuf'a karşı göndermiştir. Ebubekir'in maiyetinde hiç de azımsanamayacak kadar çok asker ve büyük komutanlar bulunuyordu. Bu durum Timur'un Kara Yusufu küçümsemediğini ve onu tehlikeli bir düşman saydığını göstermektedir.¹⁴² Emirzade Rüstem ve Ebubekir, Hille civarında buluşarak Sip Köyü karşısındaki Nehrü'l-Ganem kıyısında kendilerini beklemekte olan Karakoyunlular'a saldırdılar. Kara Yusuf, büyük bir şecaat göstermesine rağmen üstün kuvvetler karşısında bozguna uğrarken hiçbir savaşta yanından ayırmadığı kardeşi Yar Ali esir düşerek öldürülmüş, oğulları İskender ve İspend'in anneleri olan zevcesi de esir düşmüştür (1403).¹⁴³ Kara Yusuf ise güçlkle savaş meydanından kaçarak Dimaşk (Şam) Nâibi Şeyhü'l-Mahmudi'ye sığınabilmiştir.

Dimaşk Nâibi başlangıçta Kara Yusuf ve daha sonra yine Dimaşk'a gelen Sultan Ahmed Celâyir'e hüsn ü kabul gösterdi. Ancak bu hüsn ü kabul uzun sürmemiştir. Çünkü Timur, Memlük Sultanı Ferec'e tehdit ve baskılarda bulunmuş ve bunun sonucunda Ebu'l-Ferec, Şam Nâibinden bu iki hükümdarın hapsedilmesini istemiştir. Bunun üzerine Şeyhü'l-Mahmudî, bu isteği yerine getirmiş, fakat daha sonra onların öldürülmeleri hususunda emir çıkmıştır. Timur, kendisine bir türlü baş eğmemiş olan bu iki düşmanını Memlük Sultanı'na öldürtmek suretiyle rahatlamak istiyordu. Şeyhü'l-Mahmudi ise bu defa Sultan'ın emrini yerine getirmeyerek onları öldürmemiştir. Buna rağmen Kara Yusuf ile Sultan Ahmed Celâyir, bir yıl kadar zindanda kalmışlar ve bu arada dostluklarını yeniden kazanmışlardır.¹⁴⁴ Nitekim hapiste iken bu iki eski dost aralarında Azerbaycan Kara Yusuf'a ve Irak-ı Arab Sultan Ahmed'e ait olmak üzere anlaşmışlardır. Yine bu arada Kara Yusuf'un bir oğlu olmuş ve Pir Budak adı verilen bu çocuğu, Ahmed Celâyir manevî evlat edinmiştir.

¹⁴² Faruk Sümer; a.g.e. s. 65

¹⁴³ Nizamüddin Şâmî; a.g.e. s. 345

¹⁴⁴ Faruk Sümer; "Karakoyunlular", İA, s. 298

Bu sırada Memlûk Devleti içerisinde gelişen olaylar, Şam nâibi Şeyhü'l-Mahmudi ile Halep Valisi Çekim'in Sultan Ebu'l-Ferec'i tahttan indirmek için anlaşmalarına sebep oldu. Girişeceği böyle bir teşebbüste Kara Yusuf ve Ahmed Celâyir'in nüfûzundan da faydalanmak isteyen Şeyh, bu maksatla onları serbest bırakmıştır (18 Şubat 1404). Ayrıca Şeyhü'l-Mahmudi'nin ikram ve iltifatlarına da nail olan Kara Yusuf ve Ahmed Celâyir, aynı yılda onun girişmiş olduğu ve muvaffakiyetsizlikle sona eren Mısır seferine iştirak etmişlerdir.¹⁴⁵

Kadı Burhaneddin, Mutahharten, Osmanlı, Memlûk ve bilhassa Timur Devletleri ile ilişkiler kurarak Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri bu dönemde (1360 – 1403) mücadelelerine birbirlerine rakip olan devletlerin yanında yer alarak devam etmişlerdir. Özellikle Timur'un üçüncü defa bölgede görünmesi üzerine Akkoyunlular, Timur'un yanında yer almışlar, ve Timur sayesinde kendilerine ait bir vatana sahip olmuşlardır.

C. 1403 - 1435 YILLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER

Kara Yülük Osman Bey, Timur'a yardım ettiği gibi Timur'un oğulları ve torunları ile de iyi ilişkiler kurmuştur. Timurlu hükümdarı Şahruh ile dayanışma içinde bulunmuş, Karakoyunlu – Çağatay çatışmasında Şahruh'un yanında yer almış, böylece siyasî rakibi Karakoyunlular'ın batıya doğru genişlemesini engellemeye çalışmıştır.

Kara Yusuf, güneyde müttefikleriyle girdiği mücadelelerin muvaffakiyetsizlikle sonuçlanması ve Timur'un da bölgeyi terk etmesinden dolayı kuzeye yönelmiştir. Kara Yusuf, maiyeti ile birlikte Mardin'e gelmiş ve Melik İsa'nın misafiri olmuştur. Kara Yusuf'un burada iken bir oğlu daha dünyaya gelmiş ve çocuğa Cihanşah adı verilmiştir.¹⁴⁶ Ve 1405 yılını Musul'da geçiren Kara Yusuf'un amacı; Timur'un Anadolu seferiyle elinden

¹⁴⁵ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 452, 453; Faruk Sümer; a.g.m. s. 298;

¹⁴⁶ Nejat Göyünç; XVI. Yüzyılda Mardin Sancağı, Ank-1991, s. 11; M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 453

çıkan yerleri yeniden hakimiyeti altına almaktı. Bu amaçla Timur'un torunu Ebu Bekir'e karşı 1406'da büyük bir zafer kazanarak Azerbaycan'da hakimiyetini yeniden kurdu. Bu gelişmeler Akkoyunlular için potansiyel bir tehdit oluşturmaktaydı. Zaten Kara Yusuf da Akkoyunlular'a karşı düşmanlığını açıktan açığa başlatmıştı. Kara Yusuf Musul'da bulunurken Osman Bey, Mardin yöresine gelince ikisi arasında Mardin'in Savur kazasına bağlı Teffi mevkiinde 1407 yılının baharında savaş çıktı. İki tarafın da ağır kayıplar verdiği, yirmi gün kadar süren bu savaştan bir sonuç alınamadı. Akkoyunlu tarihçisi Ebû Bekr-i Tihriânî, bu olayı şöyle kaydetmektedir: "İleriyi görenlerden bir topluluk, emirlerden her birine, "İslâm'ın selâmeti, arayışta düzeltmekte, gazap ve sıkıntı ateşini söndürmektedir" diye arzetteler. Onun üzerine iki tarafta öfke uyandırma ve kan dökme işi yatışmaya başladı. Emir Yusuf, Emir Osman'a haber göndererek "Biz her ikimiz Türkmeniz. Daha fazla birbirimizle uğraşmayalım. Kanlarımızı dökmeyelim; Her birimiz Rum ve Çağatay gibi düşmanlarımızla meşgul olalım. Senin için en uygun davranış, durumlarını bildiğin Suriye ve Rum'a saldırmak; benim için ise, Çağatay ile mücadele etmektir. Bu, devletin selâmeti için gereklidir." dedi. Ondan sonra Emir Yusuf, oradan kalkarak Ebu Bekir Mirza'yı defetmek için yola düştü. Osman Bey de Mardin'i kuşatmak için üçüncü defa oraya hareket etti."¹⁴⁷

Bu girişime rağmen Yakın Doğu'nun siyasî, sosyal ve kültürel tarihini değiştirebilecek olan bu iki Türkmen boyunun ittifakı asla gerçekleşmemiştir.

Kara Yusuf, Akkoyunlular'la yapılan barışın ardından Van Gölü havâlisindeki ecdâdının yurduna gelen Kara Yusuf, evvelce Timur'a itaat ederek kendisine düşmanlık etmiş olan Van hâkimi İzzeddin Şir üzerine yürüyerek hakimiyet altına almıştır. Kara Yusuf'un eski ülkesine yeniden hakim olması üzerine dört bir yana dağılmış olan Türkmen emirleri gelerek onun etrafında toplanıyorlardı. Böylece daha da güçlenen Kara Koyunlu beyi, Emir Doladay'ın elinden Avnik ülkesini de alarak Doğu Anadolu'daki ülkesine

¹⁴⁷ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 48, 49; Bu savaştan Kitab-ı Diyarbekriyye'den başka kaynaklar bahsetmemektedirler. Bkz. İlhan Erdem; a.g.m. s. 101

tamamı ile hâkim oldu. 1406 yılında Semerkant'tan vatanına dönmekte olan İspanyol elçisi Clavijo seyahatnâmesinde Kara Yusuf'un 10.000 atının başında olara Hoy civarını yağma ve tahrip ettiğini, ayrıca daha sonra Erzincan'a giderek burayı yağmaladığını kaydetmektedir.¹⁴⁸

Kara Yusuf'un bu faaliyetleri, Azerbaycan ve Irak-ı Arap hükümdarı Miranşahoğlu Ebubekir'in dikkatini çekmişti. Bu arada Ebubekir'in yanına kaçmış olan Van emiri İzzeddin Şir, onu devamlı olarak Karakoyunlu beyine karşı kışkırtmıştır.

Çok geçmeden Karakoyunlu ordusu ile Çağatay ordusu Nahçıvan'ın batısında karşı karşıya geldiler. Türkmenler ile Çağataylılar'ın arasını Aras nehri ayırıyordu. Başlangıçta ok atışları ile başlayan muharebe, daha sonra Ebubekir'in Karakoyunlular üzerine saldırması ile şiddetlenmiş, ancak Çağatay ordusu bozguna uğramıştır. Ebubekir'in kuvvetlerinin önemli bir kısmı ise Aras nehrinde boğulmuştur. Kurtuluşu kaçmakta bulan Çağatay şehzadesi Ebubekir ise önce Nerend'e, oradan da Tebriz'e geldi. Tebriz'i görülmemiş bir biçimde yağmalatan Ebubekir, kendisini orada da emniyette görmeyerek Sultaniye'ye doğru çekilmiştir.¹⁴⁹ Hille'de daha önce kendisini bozguna uğratmış olan Ebubekir'i büyük bir mağlûbiyete uğratan Kara Yusuf'un ise bu zaferle şöhret ve kuvveti bir kat daha artmıştır.

Kara Yusuf'un bu zaferinden sonra Tebriz'in ileri gelen eşrafından gelenler olmuş ve şehri kendisinin almasını istemişlerdir. Kara Yusuf bu isteği kabul ederek, şehri muhafaza etmek için bir kuvveti Tebriz'e göndermiştir. Kendisi de 1407'de yanında bazı Türkmen emirleri olduğu halde Ebubekir'in bulunduğu Sultaniye üzerine yürüyen Yusuf Bey, onu buradan da kaçırmış ve şehri yağmalamıştır. Bu sırada Semerkant yöresinden Rey'e gelmiş bulunan Nevruz ve Abdurrahman gibi emirler maiyetleriyle beraber Ebubekir'e katıldılar. Böylece iyice güçlenen Ebubekir, Şenb-i Gazan yakınındaki Serd-

¹⁴⁸ R. Gonzales Clavijo; a.g.e. s. 85, 86

¹⁴⁹ Faruk Sümer; Karakoyunlular, s. 72, 73

rüd mevkiinde bir kez daha şansını denemek üzere Kara Yusuf'un karşısına çıktı. Ancak Irak emiri Bistam'ın da kendilerine katılması ile oldukça güçlenen Karakoyunlular, Serd-rüd Muharebesi'nde Ebubekir'in ordusunu ağır bir yenilgiye uğrattılar. Ebubekir'in babası Miranşah savaş meydanında kalırken¹⁵⁰, kaçmaktan başka çare bulamayan Ebubekir, yine Sultaniye'ye doğru çekildi. Bu zaferden sonra Karakoyunlular birçok ganimet elde etmişlerdir. Kara Yusuf'un Çağatay şehzadesi Ebubekir'e karşı kazancığı bu ikinci zaferin önemi çok büyüktür. Bu muvaffakiyetle Kara Yusuf, Timur'un kurmuş olduğu imparatorluktan büyük bir toprak parçasını ayırmış ve bu topraklar üzerinde Karakoyunlu Devleti'ni kurmuştur. Timur'un oğlu Şahruh'un babasının imparatorluğunu ihyâ etmek gayesiyle Azerbaycan'ı eline geçirmek üzere giriştiğı faaliyetleri neticesiz bırakan Kara Yusuf, bu arzusun yerine gelmesine engel olmuştur.

Kara Yusuf, Ebubekir'e karşı kazandığı ikinci ve sonuçları itibariyle parlak Serd-rüd Muharebesi'nden sonra başta Bistam Bey olmak üzere bütün emirlere armağanlar vererek onların kendisine olan bağlılıklarını artırmıştır. Daha sonra Bistam Bey'i Irak-ı Acem'in fethiyle görevlendiren Kara Yusuf, kendisi Aladağ'a gitti. 1408'de Sultaniye'yi fetheden Bistam Bey buranın idaresini kardeşi Masum'a verdi. Sultaniye'nin alınmasından son derece memnun olan Kara Yusuf, Bistam Bey'i Irak-ı Acem valiliğine tayin etti. Zapt olunamaz olarak vasıflandırılan Alıncak kalesi, 1409'da Karakoyunlular'ın eline geçti. Alıncak kalesi hâkimi olan Kadı İmadeddin'in idarede Tacikler'i, Türkmenler'e karşı tercih etmesi, aleyhine bir cereyanın doğmasına sebep olmuş ve çok geçmeden de öldürülmüştür. Kaleyi ellerine geçiren Türkmenler daha sonra Kerkük'teki Kara Yusuf'un oğlu İskender'e haber göndererek şehri teslim almasını istediler. Bu istek üzerine hemen gelerek kaleyi teslim alan İskender, fetih haberini babasına bildirdi, o da oğlunun bu kale üzerindeki hâkimiyetini tasdik etti.¹⁵¹

¹⁵⁰ Johannes Schiltberger; a.g.e. s. 86

¹⁵¹ Faruk Sümer; a.g.e. s. 77, 78

Karakoyunlular'la yapılan barışın ardından Osman Bey, Mardin'i kuşatmaya gitti. Oradan Kürt emirlerine saldırdı. Mardin Sultanı ve Kürt emirlerinin bu saldırılara karşı koyacak güçleri yoktu. Onlar da Memlûk-Suriye valisi Emir Çekem'den yardım istediler. O, bu talep üzerine Dımaşk, Halep ve Hâmâ askerlerini toplayarak Mardin hükümdarının yardımına koştu. Amid önlerinde yapılan savaşı Osman Bey kaybetti ve şehre sığındı. Savaş esnasında Emir Çekem yapılan bütün uyarıları dinlemeyerek, Osman Bey'in düşman yaklaşmasın diye kale önüne akıttığı suyun meydana getirdiği balçığın içine girdi ancak çıkamadı. Bunu gören yakındaki Türkmenler, Çekem'in üzerine saldırarak onu öldürdüler. Başsız kalan Memlûk askerleri de bozgun halinde kaçtılar. Bu vaziyet karşısında Osman Bey de derhal kaleden çıkıp, kaçmakta olan düşman üzerine hücum ederek pek çoğunu öldürdü. Ölenlerin arasında Mardin hükümdarı İsa Bey de vardı(1408). Kara Yülük Osman Bey, bu savaşta oğlu İbrahim Bey'i kaybetmesine rağmen ilk önemli başarısını kazanmıştır.¹⁵²

Zaferden sonra Emir Osman Bey, kendisine katılan bir kısım Döğerler ile birlikte Urfa'yı zaptetti (1408), Bundan sonra da bu şehir hep Akkoyunlular'ın elinde kaldı.¹⁵³

Osman Bey, Urfa'yı fethettikten sonra bölgenin en önemli merkezi Mardin'e gelerek şehri kuşattı. Bu sıralarda Mardin Artukluları çok zayıflamıştı ve Osman Bey'e karşı koyacak güçleri yoktu. Bu sebepten onlar çareyi Karakoyunlular'dan yardım istemekte buldular. O sırada Muş sahrasında bulunan Kara Yusuf, Osman Bey'e verdiği sözü tutmayarak Mardin'in yardımına koştu.¹⁵⁴ Yusuf Bey'in gelmekte olduğunu gören Osman Bey, kuşatmayı kaldırarak Amid hududunda Kara Yusuf'u karşıladı. Burada yapılan savaşı Kara Yusuf kazandı.¹⁵⁵

¹⁵² K. Yaşar Koprıman; el-Aynî'nin İkdu'l-Cuman'ında XV.Yüzyıla Ait Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar, AÜ. DTCF., Orta Çağ Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ank-1971, s. 58-60

¹⁵³ Ebû Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 53

¹⁵⁴ Ebû Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 53, 54

¹⁵⁵ Ebû Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 54

Zaferden sonra Mardin'e giren Yusuf Bey, Mardin'i kendi ülkesine kattı. Artuklu hükümdarına da Musul'u ikta olarak vererek gönderdi. Böylece Mardin ve yöresinde yaklaşık üç asır hüküm süren Artuklular da sona ermiş oldu. Yusuf Bey, bundan sonra Bayburt, Tercan ve İspir'i de fethederek, buraların yönetimini Erzincan valisi Pir Ömer'e verdi.¹⁵⁶ Erzincan'ı ve zikredilen yerleri ülkesine katan Kara Yusuf, Akkoyunlular'ı güneyden ve kuzeyden kuşatmış oldu. Kara Yusuf, Azerbaycan'dan Çağataylıları çıkarmıştı. Osman Bey'in elinde ise sadece Amid, Urfa ve Ergani gibi şehirler kalmıştı. Ayrıca devamlı şekilde Karakoyunlular'dan tazyik görüyordu. Buna rağmen Osman Bey, Karakoyunlular'a boyun eymedi ve çıkacak fırsatları gözeterek emirliğini korudu.¹⁵⁷ Karakoyunlular'ın etrafını sarmasını engellemek isteyen Osman Bey, durumunu güçlendirmek için Timur'un komutanlarından Şemseddin'in elinde bulunan Kemah kalesini aldı. Bu arada Timurlular ve Memlûkler'in de desteğini alan Osman Bey, Karakoyunlular üzerine gitmeye devam etti. Çünkü özellikle Memlûkler, Akkoyunlular'ı kendileri için Karakoyunlular karşısında bir güvence olarak görüyorlardı. Eğer onlar zayıf düşerse Karakoyunlular daha tehlikeli bir hal alabilirdi.

Kara Yusuf, Erzincan'ın zaptı ile meşgul olduğu sıralarda hiç beklemediği bir olay oldu. Eski dostu ve gurbet arkadaşı olan Bağdat hükümdarı Sultan Ahmed Celâyir, onun Erzincan ile uğraşmasından faydalanarak Tebriz'e girmiş ve şehirden ayrılan az sayıdaki Karakoyunlu Türkmenleri'ni takip ettirerek öldürmüştü. Kara Yusuf, hükümdarlığını dahi kendisinin muvaffakiyetlerine borçlu olan Sultan Ahmed'in bu hareketine son derece hiddetlenerek derhal Azerbaycan'a girerek Tebriz'e iki konak mesafedeki Esed Köyü'nde karargahını kurdu. Kara Yusuf'un üzerine geldiğini haber alan Sultan Ahmed, onunla savaşmak üzere şehirden çıkarak Şenb-i Gazan'da konakladı. Ahmed Celâyir burada iken etrafına toplanmış olan oymakların sayısı yirmi bin evi bulmuştu.¹⁵⁸ Nihayet 30 Ağustos 1410'da

¹⁵⁶ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 54

¹⁵⁷ İlhan Erdem; a.g.m. s. 103

¹⁵⁸ Faruk Sümer; a.g.e. s. 84

vuku' bulan savaş, Türkmen ordusunun tam bir zaferiyle neticelendi. Sultan Ahmed, askerlerinin büyük bir bölümü ile Karakoyunlular'ın eline esir düştü. Kara Yusuf'un hayatının bağışlanması taraftarı olduğu Ahmed Celâyir, Bistam Bey ve diğer Karakoyunlu ümerâsının ısrarları üzerine katledildi.

Sultan Ahmed, Tebriz'e yürüdüğü sırada Şirvan hâkimi Şeyh İbrahim'den de yardım istemiş, Şeyh İbrahim de oğlu Keyümers komutasında bir orduyu ona yardım için göndermişti. Kara Yusuf bu orduyu da ağır bir şekilde mağlûbiyete uğrattı. Zaferi müteakip, Irak-ı Arap emirlerini oğlu Şah Mehmed ile birlikte Bağdat'ın fethine gönderdi. Erbil'de konaklayan Şah Mehmed, burada Bağdat'ın fethi için hazırlıklar yaparken Kara Yusuf, bütün emirlerini çağırıp onların huzurunda oğlu Pir Budak'ı sultan ilan etti. Aynı sene içinde Şah Mehmed, Bağdat'ı alarak oğlu Şah Ali'ye verdi. Bundan sonra Şah Mehmed, Celâyir şehzadelerinin elinde bulunan şehirleri birer birer zaptetti.¹⁵⁹

Kara Yusuf, 1412 yılında ezeli düşmanları Akkoyunlular'ı kesin olarak yok etmek amacıyla Doğu Anadolu'ya gelmiş, Amid ve Çermik ekinlerini zarara uğrattıktan sonra Ergani'ye gitmiştir. Ergani'de Akkoyunlu beyi Osman Bey ile Kara Yusuf arasında çarpışma başlamış ve otuz iki gün süren bu savaşta pek çok kimseler ölmüştür. Savaşı kazanan Kara Yusuf, Osman Bey'i yenip kaleye kapanmak zorunda bırakmıştır. Kara Yusuf, şehrin çevresini yağmalayıp Tebriz'e döndü. Kara Yusuf'un Tebriz'e gitmesinin nedeni, Şahruh'un Tebriz'e girdiği haberinin alınmasıdır. Kara Yülük Osman Bey de onu biraz takip ettikten sonra, Erzincan tarafına gitmiştir. Osman Bey, Karakoyunlular'a ait olan Sincar'ı yağmalamış ve Musul kabilelerini soymuş, Kürt beylerine saldırarak bazılarını esir almıştır. Bunları serbest bırakması karşılığında Kara Yusuf, ona 100.000 dirhem, 1000 koyun, 10 at vermiştir. Osman Bey, Kara Yusuf'un barış teklifine de yanaşmamıştır.¹⁶⁰

¹⁵⁹ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 456

¹⁶⁰ Faruk Sümer; a.g.e. s. 91

Bu arada merkeze karşı bağıllığını kesmiş olan Irak-ı Acem valisi Bistam Bey'i itaat altına almak isteyen Kara Yusuf, Sultaniye üzerine yürümüş ancak gayesine ulaşamamıştır. Çünkü bu sırada Şirvanşah Şeyh İbrahim, Şeki valisi Seyyidî Ahmed ve Gürcü Kralı Köstendil (Konstantin)'in kendisine karşı bir ittifak kurarak birlikte harekete geçtiklerini haber aldı. Bu haber üzerine Sultaniye kuşatmasını kaldırarak süratle Tebriz'e dönen Kara Yusuf, oradan Karabağ'a geldi. Kara Yusuf, burada iken Şeyh İbrahim'e barış için elçi gönderdi. Ancak bu teklif müttefikler tarafından reddedildi. Bunun üzerine Kara Yusuf, Kür Irmağı'nı geçerek müttefik kuvvetlere saldırdı. Ve şiddetli geçen muharebeyi kazanan Kara Yusuf en parlak zaferlerinden birini daha kazanmış oldu. Zaferi müteakip Şirvan topraklarını Şemahi'ye kadar yağmalattıran Kara Yusuf, büyük bir ganimetle Tebriz'e geldi.¹⁶¹

Böylece büyük bir tehlikeyi zafere dönüştüren ve şöhretini artıran Karakoyunlu Beyi 1413'te tekrar Sultaniye üzerine yürüyerek bu şehirde ve Kazvin'de büyük tahribat yaptırdı. Fakat bu sırada Kara Yusuf için yeni bir tehlike baş gösterdi.

Fars ve Irak-ı Acem'in bir kısmını idaresi altına alarak İsfahan'ı da kendisine merkez seçen Mirza İskender'in hedefi Azerbaycan'a sahip olmaktı. Nitekim o, bu gayesine ulaşmak için Luristan yolu ile bu ülkeye yürüyerek Nihavend'e gelmişti. Kara Yusuf derhal İskender'in üzerine yürümüşse de ordusunda hastalığın baş göstermesi sebebiyle geri dönmek zorunda kalmıştır. İskender de hareketine daha fazla devam etmeyerek İsfahan'a dönmüştür.¹⁶²

Bu arada Karakoyunlular'ın Irak'ta daha fazla ilerlemelerini önlemek ve Irak'ın bir kısmıyla Azerbaycan'ı Kara Yusuf'un elinden almak ve böylece babasının imparatorluğunu ihyâ etmek amacına ulaşmak isteyen Şahruh, Halil Sultan komutasında on bin kişilik bir orduyu bu maksatla yola çıkarmıştı.

¹⁶¹ Faruk Sümer; a.g.e. s. 91, 92

¹⁶² Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 56

Fakat bu ordu Fars hakimi Mirza Iskender'in karşı çıkması üzerine hiçbir şey yapamamıştı. Buna rağmen Şahruh, çok geçmeden Harezm'i fethetmesini müteakip yüz bin kişilik büyük bir ordu ile Herat'tan ayrılmıştır.

Şahruh önce Iskender üzerine yürümüş ve İsfahan'ı alarak onu esir almış ve Herat'a dönmüştür (1414). Kara Yusuf, Şahruh'a 1415 yılı baharında bir elçi göndererek Sultaniye'nin kendisinde kalması şartıyla kendisini metbu tanıyacağını bildirmiştir. Ancak bu teşebbüsten bir netice alınamamıştır. Nitekim Kara Yusuf, Şahruh'a tabiiyetini arz etmiş olan Bistam'ın hakimiyeti altındaki Sultaniye üzerine yürümüş bu defa şehri ve kendisini müdafaa edemeyeceğini anlayan Emir Bistam da Kum'a kaçmıştır. Kum valisi Sa'd Vakkas ise Emir Bistam'ı tutuklayarak Kara Yusuf'a göndermiştir. Bu olaya son derece sevinen Kara Yusuf, Sa'd Vakkas'a vaadlerde bulunmuş ve Emir Bistam'ı da serbest bırakmıştır.¹⁶³

Bu olaylar ve Mirza Baykara'nın isyan ederek Fars'ı Şahruh'un oğlu İbrahim'in elinden alması Şahruh'un 1415 yılında ikinci defa olarak Fars üzerine yürümesine sebep olmuştur.

Bu olaylardan istifade eden Kara Yülük Osman Bey, Temmuz 1416'da Erzincan'ı kuşatmış ve etrafını yağmalamıştır. Bunun üzerine Kara Yusuf'un Erzincan valisi Pir Ömer, metbûundan yardım istemiş, o da oğlu Iskender'i göndermiştir. Iskender'in gelişi üzerine Kara Yülük kaçmış ve yağmaladığı şeyler geri alınmıştır.¹⁶⁴

Ertesi yıl (1417) Kara Yusuf bizzat Kara Yülük'ün üzerine yürümüştür. Bu arada Memlük hükümdarı Melik Müeyyed Şeyh el-Mahmudî de Malatya bölgesine sefere çıkmıştı (Nisan 1417). Memlük hükümdarının bu seferdeki amacı; iç mücadeleler sebebiyle Türkmenlerin idaresine geçmiş olan Malatya, Darende, Behisni şehirleri ile Kürt reislerinin eline düşen Gerger ve

¹⁶³ Faruk Sümer; a.g.e. s. 96

¹⁶⁴ Faruk Sümer; a.g.e. s. 96, 97

Kâhta kalelerini almaktı. Şeyh, Kâhta'yı kuşattığı sırada, Kara Yusuf'un yakın bir yerde Kara Yülük'e saldırdığı haberi geldi. Az sonra Malatya Valisi Mengli Boğa, Kara Yusuf'un ordusundan bir bölüğün Minşâr kalesi altında Kürt obalarını yağmaladığını bildiriyordu. İşte bu sırada Kara Yülük'ün de bozguna uğradığı haberi geldi. Hatta bu haber üzerine Gerger'i muhasara etmekte olan Halep valisi Koçkar korkusundan muhasarayı kaldırıp göçmüştü. Şeyh, Rum-kale'den Halep'e döndüğünde Kara Yusuf'un Memlûk hududuna yakın bir yerde bulunmasından büyük bir korkuya kapılmış olan halkı sakinleştirdi; az önce gelmiş olup, Şeyh'in beraberinde Halep'e getirdiği Kara Yusuf'un elçisi Kadı asker Hamidü'd-din'in dönmesine izin verildi. Kara Yülük'ten ve Memlûk hudut valilerinden, Kara Yülük ile Kara Yusuf arasında barış yapıldığını bildiren mektuplar geldi. Bu mektuplara göre, Kara Yülük, Mardin'in kuzeydoğusundaki Saûr Kalesi'ni Kara Yusuf'a teslim etmiş ve bunun karşılığında ondan 1.000.000 dirhem, 100 at ve deve almıştır. Barışın yapılması üzerine Kara Yusuf, ülkesine geri döndü.¹⁶⁵

Ancak anlaşma sadece bir yıl sürdü. 1418'de Osman Bey, Memlûk ve Timurlu saraylarının teşviki neticesinde Mardin'i tekrar kuşatıp çevresini ağır bir şekilde yağmalayarak çevredeki sekiz kaleyi alıp iki yüz yirmi köy halkını da kendi ülkesine yerleştirmek için götürdü. Buna çok öfkelenen Yusuf Bey, hızla gelerek Amid önlerinde Kara Yülük ile savaştı ve savaşı kaybeden Kara Yülük, Memlûk topraklarına kaçtı. Peşini bırakmayan Yusuf Bey, Merc-i Dabık'ta ona yetişerek (20 Eylül 1418) tekrar yenilgiye uğrattı. Bu defa Osman Bey Halep'e kaçtı. Kara Yusuf, Şeyh'in Osman'ı himaye etmesine kızarak Antep ve Bire gibi Memlûk topraklarını da günlerce yağmalayıp Kahire yönetimine gözdağı vermek istedi. Kara Yusuf'un Memlûk topraklarına girmesi, Memlûkler'de büyük bir telaşa yol açmış Sultan Şeyh, Kara Yusuf'u daha ileri gitmemesi için uyarmıştı. Bu sayede Kara Yusuf'tan kurtulan Osman Bey, bir süre sonra Memlûk topraklarını terk ederek Amid'e geldi. Kara Yusuf'un bu seferi Akkoyunlu cemaatinde ve Suriye'de büyük

¹⁶⁵ Faruk Sümer; a.g.e. s. 97; İlhan Erdem; a.g.m. s. 103; İlhan Erdem, Mustafa Uyar; "Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", GTT, Ank-2002, c. 4, s. 367

karışıklıklara yol açmıştı. Daha önce Akkoyunlular'la birlikte olan İnallu, Bayat ve Avşarlar da bu esnada Trablus bölgesine gittiler.¹⁶⁶

Bundan sonra 1420 yılına kadar Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelesi açısından önemli bir olay olmadı. O yıl Kara Yusuf'un Erzincan valisi Pîr Ömer, Osman Bey'in oğlu Yakup'un elinde bulunan Kemah'a yürüdü. Kale önünde yapılan savaşı Yakup Bey kaybetti ve kendisi de esir düştü. Pîr Ömer kaleyi zapt etmek istediye de mümkün olmadı ve Erzincan'a döndü. Esir ettiği Yakup Bey'i Tebriz'e gönderdi ve muhtemel bir saldırı karşısında Kara Yusuf'tan yardım istedi.¹⁶⁷ O da divan beyi Bayram Bey ile Emir İlyas-ı Hacılu komutasında 20.000 kişilik bir orduyu Pîr Ömer'e yardıma gönderdi.¹⁶⁸ Ordu Van Gölü'nün kuzeyindeki Aladağ'a geldiği zaman, Osman Bey'in yeğeni Kiğı hâkimi Piltan Bey durumu Kara Yülük'e bildirdi. Bu sırada Pîr Ömer de Erzincan'dan çıkmış, Tercan yöresindeki Habik köyüne gelmişti, Osman Bey bu sırada yayladaydı. Fırsatı ganimet bilerek arkadan gelen birlikler ile birleşmeden önce Pîr Ömer Bey'in önüne çıktı. Yapılan savaşta Pîr Ömer yenildi ve esir düştü. Osman Bey oradan Erzincan'a gelerek Pîr Ömer'e şehri teslim etmelerini istedi; ancak şehir teslim olmadı ve Osman Bey, Pîr Ömer'i öldürerek başını Mısır Sultanı'na gönderdi (Temmuz, 1420). Kara Yusuf, sadık, cesur ve dirâyetli emîri Pîr Ömer'in öldürülmesine çok üzölmüş olmakla beraber Yakup Bey'e bir şey yapmamıştı. Çünkü bu sırada Şahruh'un kendisine karşı harekete geçmek üzere olduğunun öğrenilmesi buna imkan vermemiştir.¹⁶⁹

1420 yılı mühim hadiselerin cereyan ettiği bir yıl olmuştur. Bu yılın önemli olaylarından biri de Kara Yusuf'un oğlu Pîr Budak'ın ölümüdür. Bu olay Karakoyunlu Beyi'ni son derece üzmüş ve günlerce Tebriz'den

¹⁶⁶ Faruk Sümer; a.g.e. s. 97-100

¹⁶⁷ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 54, 55; İlhan Erdem; a.g.m. s. 104

¹⁶⁸ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 54

¹⁶⁹ Faruk Sümer; a.g.e. s. 101- 103

çıkmadan yas tutmasına sebep olmuştur. Bilindiği gibi Kara Yusuf bu çok sevdiği oğlunu Han ünvanı ile hükümdar yapmıştı.¹⁷⁰

Şahruh, Kazvin ve Sultaniye şehirlerinin teslimi ve kendisini metbû tanımasını Kara Yusuf'tan istemiş, Kara Yusuf da bu istekleri reddetmiştir. Bunun üzerine Şahruh, Kara Yusuf'a savaş açmış ve 25 Ağustos 1420 tarihinde pâyitahtı Herat'tan ayrılmış idi. Ayrıca bu sırada Memlük Sultanı Şeyhü'l-Mahmudî de Kara Yusuf ile harbe hazırlanıyordu. Ancak Şahruh'un hareketi bu kararın icrasına mani' olmuştur. Kara Yusuf, Şahruh'un 200.000 kişilik büyük bir ordu ve filler ile üzerine yürüdüğünü duyar duymaz, derhal mukabeleye hazırlanmış ve bu esnada ağır bir surette hastalanmasına rağmen kendisini bir mahfe içinde taşıttırarak 50.000 kişilik ordusunun başında Tebriz'den ayrılmış idi.¹⁷¹

Çağatay ordusu sayıca o zamanlarda görülmemiş bir çoklukta olmakla beraber manevî kuvveti son derece zayıftı. Nitekim Şahruh'un Kazvin ve Sultaniye'yi kendisine bırakması ve tabiiyetini arz etmesi karşılığında bütün Azerbaycan ve Irak-ı Arab'ın kendisinin olacağını bildiren teklifinin Kara Yusuf tarafından reddedilmesi, onun savaşa hazırlanmakta olduğunu kesin olarak ortaya koyuyordu. Bu haber ise Şahruh ordusunda büyük bir kaygı ve korku meydana getirmişti. Şüphesiz Karakoyunlu beyinin kuvveti ve ne kadar tehlikeli bir düşman olduğu bizzat Şahruh tarafından olduğu kadar Çağatay askerlerince de iyi biliniyordu. Nitekim bu endişe Şahruh'u sefere çıktıktan itibaren istihâreye yatmak, evliya türbelerini ziyaret etmek ve hâfızlarına sûre-i feth'i devamlı okutmak suretiyle Cenâb-ı Hak'tan niyaz ve istimdad etmeye sevketmişti.¹⁷²

Böylece Şahruh, ordusu ile beraber Sultaniye'ye doğru endişeli bir şekilde yürürken 17 Kasım 1420 tarihinde Ak Hoca mevkiine gelindiğinde

¹⁷⁰ Faruk Sümer; a.g.e. s. 101

¹⁷¹ Faruk Sümer; a.g.e. s. 104, 105

¹⁷² İsmail Aka; İran'da Türkmen Hakimiyeti, Ank-2001, s. 14

Kara Yusuf'un Ucan yöresinde vefat ettiği haberi geldi. Sultaniye kadısı Seyyid Abdullah'ın da onayladığı bu beklenmedik haber Çağatay ordusunda derin bir sevinç meydana getirdi.

Yusuf Bey'in öldüğünü, ordusunun dağıldığını ve Sultaniye'nin sahipsiz kaldığını öğrenen Timurlu hükümdarı, bu şehir üzerine yürüyerek, 1420 yılı sonlarında Sultaniye'ye gelmişti. Cihanşah'ın ayrılmasından sonra halk kaleye sığınmış ve başlarına geleceği beklemeye başlamışlardı. Fakat Şahruh hiç de onların düşündüğü gibi davranmamış, askerler yağmadan men' edilmiş, ordu gelene kadar halkın kalede kalıp daha sonra pazar kurmaları buyurulmuştu. Birkaç gün sonra buradan ayrılan hükümdar, Aralık ayı ortalarında Aras'ı geçip, Karabağ'a gelip, kışlamak üzere kondu. Kışı Karabağ'da geçirmekte olan Şahruh'un huzuruna etraftaki beyler veya onların elçileri armağanlar ile gelmeye başladılar. Havaaların ısınmaya yüz tutması ile birlikte, Timurlu hükümdarı, 1421 yılının mart ayında kışlak yurdundan ayrılarak, Tebriz'e doğru yöneldi. Gence geçildikten sonra Kara Yusuf'un oğullarından İspend'in adamı gelerek, efendisinin bağlılığını bildirmiş ise de, samimiyetine inanılmadığından, Timurlu ordusu mayıs ayında Aras'ı geçerek vaktiyle Kara Yusuf'un erzak yığıp, kıymetli eşyasını sakladığı ve şimdi İspend'in sığınmış bulunduğu Bayezid kalesi üzerine yürüdü. İspend, Timurluların gelmekte olduğunu öğrenince ayrılmış ve kale Timurlu kuvvetlerinin eline geçmiştir. Bol ganimet ele geçiren Timurlu ordusu buradan, yazları bile kış gibi soğuk geçen Aladağ yaylasına gelmiş, fakat burada fazla eğlenmeyerek, ordunun bir kısmı etraftaki baş kaldıranlar üzerine gönderildiği gibi, ana kol Abaka Sarayı'ndan geçerek, Van Gölü'nü solda bırakıp, Erciş'e geldi. Oradan Ahlat'a doğru yola çıkıldı.¹⁷³ Bu sırada etraf hakimleri ile Kara Yülük Osman Bey'in oğulları Ali ve Bayezid Beyler ile diğer Akkoyunlu Beyleri huzura geldiler.

¹⁷³ Rahmi Tekin; a.g.e. s. 112

Kara Yusuf'un ölümü başta Akkoyunlular olmak üzere Timurlular ve Memlükleri sevindirmiştir. Osman Bey bunun üzerine Mardin'i almak için sefer düzenlemiş, ancak Sincar'ın kuzey batısında Şeyh Kendî mevkiinde 1421'de Kara Yusuf'un oğlu İskender tarafından ağır bir yenilgiye uğratılmıştır. Tihriânî'ye göre bu savaşın kaybedilmesinin nedeni; Döğer boy beyi ;Gökçe Musa'nın maiyetindeki kuvvetlerle savaşın en kızgın bir zamanında Karakoyunlular tarafına geçmesi sebep olmuştur. Çetin vuruşmada birçok seçkin Akkoyunlu beyleri tutsak düşmüş ve bizzat Kara Yülük de birkaç yerinden yaralanmıştı. Buna rağmen savaşa devam etmek istemişse de yakın adamları ortalarına alarak onu savaş meydanından uzaklaştırmışlardır.¹⁷⁴ Buna çok içerleyen Osman Bey, İskender'den intikam almak için fırsat kollamıştır. Kara Yülük, bu fırsatı Şahruh'un I. Azerbaycan seferi sırasında bulmuştur.

Mirza İsfend'e gelince, o bu sırada Muş'ta yaylamakta iken, Timurluların gelmekte olduğunu işitince, Fırat nehrini geçerek Diyarbakır taraflarına kaçtı. Timurlu hükümdarı, havaların da ısınmış olmasından dolayı, kaçanları takip etmeyerek Tebriz'e dönmek arzusunda idi. Fakat bu esnada Karakoyunlu İskender ve az önce onun yanına gelmiş bulunan İspend Mirza'nın Diyarbakır tarafından Azerbaycan'a yöneldikleri ve Ahlat ile Adilcevaz'a yaklaştıkları haberi işitildi. Timurlu ordusunun henüz uzakta olmadığı ve Anadolu'dan ayrılmadığı bir sırada onların böyle bir teşebbüste bulunmaları son derece garip karşılanmıştır.¹⁷⁵ İskender ve İspend Mirzalar bu esnada birkaç defa barış için Şahruh'a elçi göndermeler ise de bilhassa Kara Yülük'ün tahrikleri sonucu Şahruh bunu kabul etmemiştir. Kara Yülük'ün Şahruh'a "Kara Yusuf'un oğulları tamamıyla yok edilmedikçe bu memleketlerde düzenin kurulamayacağı ve halkın barışa kavuşamayacağını" söylediği ve onu ikna ettiği anlaşılmaktadır.¹⁷⁶ Barış

¹⁷⁴ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 58-61

¹⁷⁵ İsmail Aka; Timur ve Devleti, Ank-1991, s. 63

¹⁷⁶ Faruk Sümer; a.g.e. s. 120

tekliflerinin reddedildiğini gören İskender ve İspend Mirzalar ise savaş hazırlıklarına başlamışlardır.

İskender Mirza özellikle Çağatay ordusundaki fillerden çekiniyordu. Çünkü bu zamana kadar giriştikleri muharebelerde atları fillerle hiç karşılaşmamıştı. Ancak İskender Mirza belki de tarihte ilk defa çamurdan fil heykelleri yaptırarak üstlerine silahlı adamlar bindirmek veya iri öküzlerin sırtına saman çuvaları koymak ve ağaçtan boynuzlar yapmak suretiyle onları file benzetmiş ve atları ile onlara saldırarak alışkanlık kazandırmaya çalışmıştır. Bu suretle hazırlıklarını tamamlayan Karakoyunlular Eleşkirt yakınında Yahşi denilen mevkide savaş düzeni almışlardır. Karakoyunlu ordusu en fazla 40.000 kişi kadardı. Çağatay kuvvetleri onların en az dört-beş misli fazla idi. Karakoyunlu ordusunun sağ koluna Sa'dlu oymağı başı Pir Hüseyin Bey komuta ediyordu. Kardeşi Pir Mehmed ile Alpağut oymağı beyleri de bu kolda idiler. Sol kol İspend Mirza'nın komutasına verilmişti. Yanında oğlu Şehsuvar Bey ile Bayram Bey bulunuyorlardı. Merkez kuvvetlerinin başında ise bizzat İskender Mirza bulunuyordu. Çağatay ordusunun sağ kolunda Şahruh'un oğlu Fars valisi İbrahim Sultan, İsfahan hâkimi Şeyh oğlu Rüstem beyler yer almıştı. Sol kolda Emir İbrahim, Emir Cihanşah, Akkoyunlu Beyi Kara Yülük Osman ve Emir Ferman Şeyh bulunuyorlardı. Şahruh merkez kuvvetlerinin başında olup önünde filler yer alıyordu. Fillerin hemen arkasında ise okçu yayalar mevzilenmişti.¹⁷⁷

İlk gün öncü birliklerin çarpışması şeklinde geçen harbin ikinci günü çok şiddetli olmuş, fakat kesin netice alınamamıştır. Ancak Karakoyunlu ordusunun sağ kol komutanı Pir Hüseyin Bey esir düşmüştür. Üçüncü gün savaş yine şiddetle başlamış ve bu arada Çağatay sağ kolu, İspend Mirza komutasındaki Karakoyunlu sol kolunu bozguna uğratmıştır. Bunu gören İskender Mirza bütün kuvvetiyle Çağatay ordusunun merkezine saldırmış ve bu şiddetli saldırıya dayanamayan Çağatay kuvvetleri kaçmaya

¹⁷⁷ Faruk Sümer; a.g.e. s.121

başlamışlardır. Şahruh derhal filleri öne sürdü ise de eşsiz yiğitlikle çarpışan İskender, bu fillerin hortumlarını kesmek suretiyle saf dışı bırakmıştır. Daha sonra okçular üzerine saldıran İskender Mirza onları da dağıtırken Çağataylar'a ağır kayıplar verdirdi. Bu sırada Karakoyunlu sağ kolu da emirlerinin esir olmasının verdiği kızgınlıkla Çağatay sol kolunu perişan ederken, birçok meşhur Çağatay emiri de ölmekten kurtulamadı. Savaş Karakoyunlular tarafından hemen hemen kazanılmış gibiydi. Savaşın kaybedilmek üzere olduğunu gören Şahruh, kendisi de dahil olmak üzere bütün askerlerini savaşa soktu. Üç gündür savaşan Karakoyunlu askerleri yorgun ve bitkin bir durumda bulunmaları sebebiyle taze güçler karşısında geri çekilmeye başladılar. Daha fazla dayanamayan Karakoyunlular bozguna uğradılar. Tebriz'de birkaç gün kalan Şahruh, daha sonra Herat'a dönmek üzere Sultaniye'ye hareket etti.¹⁷⁸

Savaşın sonra Osman Bey, Şahruh'tan izin alarak memleketine döndü. Oğlu Ali Bey'e ise Şahruh tarafından Eleşkirt muharebesindeki üstün gayretlerinden ve kahramanlıklarından dolayı Azerbaycan valiliği verildi.¹⁷⁹

Şahruh'un Horasan'a dönüşünden sonra Ali Bey, Tebriz'de bir süre ikamet etti. Ancak Karakoyunlu şehzadesi İsfahan Mirza'nın tekrar Tebriz üzerine yürümesi sonucu kendisine yabancı olan bu yerde fazla tutunamayacağını anlayarak Diyarbakır'a döndü. Bir süre sonra da kendisini rahatsız eden yöredeki Arap kabileleri üzerine bir sefer yaparak onları perişan ettiği gibi pek çok ganimet ele geçirerek dönmüştür.¹⁸⁰

Eleşkirt muharebesinden sonra İskender, Kerkük'e gitmiş, İspend ise, Doğu Anadolu'da kalmıştı. Şahruh'un Horasan'a gidişinin ardından İspend, Tebriz'i almıştır. Fakat Kerkük'te bulunan İskender süratle gelerek şehri onun elinden almış ve Azerbaycan'da hâkimiyetini tesis etmiştir. Erzurum

¹⁷⁸ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 463, 464

¹⁷⁹ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 65

¹⁸⁰ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 65

bölgesindeki Avnik kalesine çekilen İspend ise daha sonra ağabeyi Şah Mehmed'in hükmettiği Bağdat'a gitmiş ve birkaç yıl sonra şehri ve Bağdat hâkimliğini elinden almıştır.

Bu sıralarda Osman Bey de, Şahruh'a yenilmeleri sonucu güçleri zayıflamış olan Karakoyunlular'ın bu durumundan istifade ederek Erzincan ve Mardin üzerine akınlar yaptı. Çok kısa bir süre içinde Çemişgezek, Bayburt, Tercan ve Erzincan'ı Karakoyunlular'dan alarak Akkoyunlu topraklarına dahil etti.¹⁸¹ Bundan sonra bir süre dinlenen Osman Bey, baharda Mardin yöresine yöneldi. Bütün amacı hâkim olduğu toprakları genişletmekle birlikte Karakoyunlular'ı Doğu Anadolu'dan atmaktı. O, yöredeki Süleymanî ve Zerkî Kürtleri'ni itaate alarak kalelerinden Meyyafârikîn, Tercil ve daha sekiz kaleyi kendine bağladı. Ahlat ve Bitlis emirleri de Osman Bey'e tâbi oldu.¹⁸²

Bu hadiseler gerçekleşirken Karakoyunlular tekrar güçlenmeye başlamışlar ve başlarında İskender Mirza olduğu halde Azerbaycan'ı tekrar ele geçirmişlerdi. Osman Bey'in bu faaliyetlerine sessiz kalamayacakları âşikar idi. Bu sebepten İskender Mirza, 1422 yılında Tebriz'den hareketle Bingöl yaylağına geldi. Bingöl büyük bir av yeri olup Akkoyunlu ve Karakoyunlu vilâyetlerinin arasında bulunmaktaydı. İskender Mirza, burada büyük bir süre avı tertip ettirdi. Av esnasında katına gelen bazı Kürt beylerini ihânetlerinden dolayı tevkif ettirerek, Bitlis üzerine geldi. Şehrin kendisine teslim olmaması üzerine de başta Bitlis Emiri Şemseddin ve ileri gelen Kürt emirleriyle, Van ve Hakkari meliklerini öldürterek Tebriz'e döndü.¹⁸³ İskender Mirza'nın Osman Bey üzerine yürümeyip doğrudan Kürt beylerini cezalandırması bize, gözdağı verme ihtimalinden daha çok, Kürt beylerinin Osman Bey'in idaresi altına girmeye meyilli oldukları ihtimâlini verir.

¹⁸¹ Hoca Sadettin Efendi; Tacü't-Tevarih, c.II, s.95

¹⁸² Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 67, 68

¹⁸³ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 69, 70; Faruk Sümer; a.g.e. s. 125; Yurt Ansiklopedisi; "Bitlis" maddesi, c. II. s. 1391

Bu hadiseden sonra Osman Bey faaliyetlerine devam ederek Harput üzerine yürüdü. Burayı fethederek oğlu Ali Bey'i buraya vali olarak tayin etti. Bu sıralarda diğer oğlu Habil Bey de Urfa yörelerinde Memlûklere ait yerlere akınlar yaparak oraları yağma ve tahrip etmişti. Bu olayı öğrenen Memlûkler, kendilerine daima zarar veren bu Akkoyunlu şehzadesinden kurtulmak için Emir Tanrıvermiş kumandasında bir orduyu Urfa üzerine gönderdiler. Urfa önlerine gelen Memlûklü ordusu şehri kuşattı ve uzunca bir kuşatma sonucu şehri ele geçirdi. Kuşatma esnasında Habil Bey'in gayretleri şehri kurtarmaya yetmemişti. Şehri görülmemiş bir biçimde yağmalayan Memlûkler, Habil Bey'i de ele geçirerek Mısır'a götürdüler (1429). Şehir adeta bir harabeler yığınına döndü. Durumu büyük bir üzüntüyle öğrenen Kara Yülük, güvendiği emirlerinden Nur Ali Bey'i her şeyi yeniden düzene koyması için Urfa'ya gönderdi ve gerekli önlemleri aldırdı.¹⁸⁴

Bu arada İskender Mirza 1427 yılında Şirvan üzerine yürüyerek Şemahi'de yağmalar yaptıktan sonra pâyitahtına dönmüştü. Ertesi yıl Sultaniye önüne gelen İskender, burayı aldı; bu şehir ile Ebher, Kazvin ve Zencan'ı idare eden İlyas Hoca oğlu Hoca Yusuf'u da yenip tutsak aldıktan sonra Tebriz'e döndü. İskender, zaptettiği bu yerlerin idaresini Delû Ahmed ve Abdül adlı emirlerine verdi.¹⁸⁵

Şahruh'un bu oldu bittiyi kabul etmesi mümkün değildi. Ayrıca Timur zamanından beri kendilerine bağlılıklarını her vesile ile göstermiş olan Akkoyunlu Kara Yülük'ten de bazı haberler almış olmalıdır.¹⁸⁶ Zira Akkoyunlu beyi Erzincan yöresinde bulunduğu sırada Memlûk ordusu gelerek Urfa'yı kuşatmış ve etrafı yağmalamıştı. İşte hem İskender'e haddini bildirmek, hem de Memlûklere bir göz dağı vermek amacıyla Şahruh II. Azerbaycan Seferi'ni düzenlemiştir.¹⁸⁷

¹⁸⁴ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 71-75

¹⁸⁵ Faruk Sümer; a.g.e. s. 127

¹⁸⁶ Hoca Sadettin Efendi; a.g.e. s. 174

¹⁸⁷ İsmail Aka; a.g.e. s. 67

Şahruh, 100.000 kişilik bir ordu ile Kara koyunlular üzerine yürümüştür. Şahruh'un Rey yolu ile Sultaniye'ye yürümesi üzerine Delû Ahmed ve Abdül şehri boşaltıp Tebriz'e döndüler. Bu arada İskender Bey ise 50.000 kişiden oluşan kuvvetlerini toplayarak Selmas ovasında mevzilenmiş bulunuyordu. 17 Eylül 1429 tarihinde Çağatay ordusundan İbrahim Sultan'ın karşısında bulunan Cihanşah Mirza'ya saldırması ile başlayan savaş iki gün sürdü. Çok şiddetli geçen savaş sonucunda Karakoyunlular gerek İskender'in ve gerekse ordunun sol kanat komutanı olan Cihanşah'ın yiğitlikler göstermelerine rağmen kendilerinden iki kat üstün kuvvetler karşısında yenilmekten kurtulamadılar. Van bölgesine doğru çekilen Karakoyunlu kuvvetlerini Şahruh, Emir Muhammed Cuki komutasında 20.000 kişilik bir kuvvetle takip ettirdi ise de Erciş yakınındaki Gorgoz boğazında bu kuvvetleri bozguna uğratan İskender, onları geri püskürtmeyi başarmıştır.¹⁸⁸

Selmas Meydan Muharebesi'ni güçlükle kazanan Şahruh, Karakoyunlu tehlikesini zorla ortadan kaldıramayacağını anlamıştı. Bu sebeple Kara Yusuf'un oğulları arasında rekabet ortaya çıkarmayı düşünerek İskender'in kardeşlerinin kendisini metbu tanımak şartıyla bulundukları bölgelerde hâkim olarak kalabileceklerini bildirdi. Nitekim bu teşebbüsünde muvaffak olan Şahruh, Karabağ'da kışlamakta iken yanına gelen Kara Yusuf'un en küçük oğlu Ebu Said'e Azerbaycan hâkimliğini verdi. Ve baharda Karakoyunlu ülkesinden ayrılarak Horasan'a doğru yola çıktı.

Şahruh'un Azerbaycan'ı terk etmesinin üzerinden fazla bir zaman geçmeden Kara Koyunlu şehzadeleri arasında hesaplaşma başladı. Şahruh'un korkusundan kaçmış olan İskender, onun ayrılışını fırsat bilerek süratle Azerbaycan'a gelmiş ve Ebû Said'i yakalayarak öldürtmüştür.¹⁸⁹ Türkmenlerin Busad dedikleri bu Kara Koyunlu şehzadesinin Azerbaycan hâkimliği sadece 5-6 ay kadar sürmüştür. Böylece İskender, yeniden tahtına sahip olmuştur. Ertesi yıl Van ileri gelenlerinden birçok kişi gelerek İskender'e

¹⁸⁸ İsmail Aka; a.g.e. s. 68; Faruk Sümer; a.g.e. s. 129, 130

¹⁸⁹ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 466

oğlu Yar Ali'den şikayette bulundular. İskender'in oğlu olup Van ve çevresinin idaresi kendisine verilmiş olan Yar Ali, Müslüman ve Hristiyan ahaliden gayri kanunî olarak zorla vergiler almış ve halka zulümler yapmıştı. Bu şikayetler üzerine İskender, oğlunu yanına çağırdı ise de babasının korkusundan Yar Ali, Şirvan Şahı Halilullah'a iltica etti (1432). Halilullah ise Yar Ali'yi tutuklayarak metbuu olduğu Şahruh'a göndermiştir. Şahruh, Yar Ali'yi gayet iyi bir şekilde karşılamış ve ona iyi muamele etmiştir. Ancak pâyitahtı halkının bu yakışıklı Türkmen şehzadesine gösterdiği sevgi ve alakadan hoşlanmayan Şahruh, kendisini Semerkand'a göndermiş ve orada hapsedtirmiştir.¹⁹⁰

İskender Mirza, oğlunu tutuklayıp Şahruh'a gönderen Şirvan Şahı Halilullah'a hareketinin cezasını vermek için Şirvan'a sefer düzenledi. 1434 yılında Şirvan ülkesine giren Karakoyunlu askerleri bu ülkede görülmemiş bir yıkım ve yağma hareketine başladılar. Mahmudabad kalesinde mahsur kalan ve hiçbir iş göremeyen Halilullah, Şahruh'a ve Akkoyunlu Kara Yülük Osman'a birer elçi göndermiş ve yardım istemiştir. Bu istek üzerine Diyarbakır'dan kalabalık bir orduyla harekete geçen Kara Yülük Osman, Erzurum önlerine gelip şehri kuşattı. Erzurum, Karakoyunlu hükümdarı İskender adına Duharlı Pir Ahmed Bey tarafından yönetiliyordu. Pir Ahmed, olanca gücü ile şehri savunmuş olmasına rağmen sonunda teslim olmak zorunda kalmıştır. Erzurum'u kendi oğullarından Şeyh Hasan'a veren Kara Yülük, başarısını Şahruh'a bildirmiştir.¹⁹¹

Bu gelişmeler karşısında Şahruh, üçüncü defa 1435 yılında Azerbaycan üzerine yürüdü. Çünkü İskender'e karşı Cihanşah'ı desteklemek istiyordu. Öte yandan İskender'in oğlu Bağdat Hakimi İsfahan Mirza da Şahruh'a bağlılığını sundu. Akkoyunlu Devleti'nde şehzadeler atama yoluyla görevlendirildiğinden dolayı Akkoyunlular'da, Karakoyunlular'da olduğu gibi

¹⁹⁰ İsmail Aka; a.g.e. s. 70

¹⁹¹ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 75-77

babasına karşı saltanat davasına kalkmış bir şehzade yoktur.¹⁹² Bu aşamada İskender'den kurtulmanın tam zamanı idi. Bu durum karşısında Tebriz'de tutunamayacağını anlayan İskender, Erzurum'a doğru kaçmaya başladı. Şahruh, bir yandan oğlu Cuki Mirza'yı onu yakalamakla görevlendirirken, diğer yandan Kara Yülük Osman'a onun yolunu kesmesi için haber gönderdi. Karakoyunlu hükümdarı Erzurum'a ulaştığı zaman Akkoyunlu beyinin kendisini Erzurum'un kuzey batısındaki Karaz denilen eski Erzurum'da beklediğini gördü. Bu sırada maiyetinde 60.000 askeri bulunan Muhammed Cuki de Çoban Köprüsü'ne gelmiş bulunuyordu. Güç bir durumda kaldığını gören İskender, yol vermesi için Akkoyunlu beyinden izin istedi. Ezeli hasmını böylesine müsait bir ortamda yakalayan Kara Yülük ise bu teklifi reddetti. Bu durum üzerine iki Türkmen kuvveti arasında şiddetli bir savaş oldu. Muharebede Karakoyunlular'ın askeri çok az olmakla beraber, her zaman harp sanatını Akkoyunlular'dan daha iyi bilmiş olmaları ve başlarındaki İskender Bey'in olağanüstü gayreti ve kahramanlıkları sayesinde onları mağlup ettiler.¹⁹³ Bu çok çetin geçen savaşta Kara Yülük Osman Bey attan düşürülerek birkaç yerinden ve özellikle başından ağır surette yaralanmış, oğullarından Bayezid Bey ile damadı da öldürülmüştü. Bir çok Akkoyunlu beyi ile askeri de esir edilmiştir. Bu arada yaralı olarak Erzurum'a getirilen Kara Yülük Osman Bey de burada ölmüştür.¹⁹⁴

Bu arada İskender, Kara Yülük'ün ölümünden sonra Akkoyunlular'ın Erzurum'u boşaltmalarından sonra bu şehre gelmiştir. Burada İskender, Kara Yülük Osman Bey'in cesedini çıkartıp başını, oğlunun başını (muhtemelen Beyazıd Bey) ve diğer üç başı kestirerek Kara Yülük'ün düşmanı Memlük Sultanı Barsbay'a gönderdi. Barsbay, bunları üç gün Kahire'de Bab-ı Zuveyle'de teşhir ederken şehri donatıp bayram yaptırdı.¹⁹⁵ Bu olay bize

¹⁹² İlhan Erdem; "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", AÜ. DTCF. TAD. Ank-1991, c. XV, S. 26, s. 87

¹⁹³ Faruk Sümer; "Akkoyunlular", TDTAD, s. 14, 15

¹⁹⁴ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 78-80; Yaşar Yücel, Ali Sevim; Türkiye Tarihi, Ank-1995, c. 1, s.352

¹⁹⁵ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 80

Akkoyunlu – Karakoyunlu devletleri arasındaki düşmanlığın boyutlarının ne derecede olduğunu göstermektedir.

İskender, daha sonra Şahruh'un oğlu Cuki Mirza'nın gelmekte olduğunu öğrenince Erzurum'dan ayrılarak tebasıyla birlikte Osmanlı Ülkesine gitmek üzere Erzincan'a gelmiş ve buradan Tokat'a doğru yürümüştür. Çağatay askerleri Akşehir'e kadar Karakoyunlu beyi'ni takip etmelerine rağmen Erzincan'a geri dönmüşlerdir. Aslında Çağataylar, az bir kuvvetle Kara Yülük'ü büyük bir hezimete uğratan Karakoyunlular'la bir mücadeleye girmekten korkmuşlardır.

Tokat'a varan İskender Bey, Osmanlı hükümdarı II.Murad'ın misafiri olarak burada konaklamıştır. II. Murad, Amasya ve Tokat hâkimi olan Yörgeç Paşa'ya İskender Bey'e iyi davranmasını ve hüsnü kabul göstermesini emretmiştir. Bir yıl kadar Osmanlı ülkesinde kalan İskender, Ermeni yerleşim yerlerine saldırılarda bulunmaya başlayınca II.Murad, Anadolu Beylerbeyi Timurtaş Paşa oğlu Umur Bey'i bir ordu ile İskender'in üzerine sevketti. Bunun üzerine İskender, askerlerini alarak Osmanlı ülkesini terk etti.¹⁹⁶

Akkoyunlu – Karakoyunlu Devletleri arasındaki mücadeleler bu yıllar (1403-1435) arasında iyice şiddetlenmiştir. Bu yıllar arasında, Akkoyunlu Devleti'nin kurucusu sıfatını taşıyan Kara Yülük Osman Bey, Kara Yusuf ve onun oğlu İskender Bey ile mücadele etmiştir.

D. 1435 - 1453 YILLARI ARASINDAKİ MÜCADELELER

Kara Yülük Osman Bey'in beklenmedik ve hazin bir şekilde ölümü, hanedan arasında başkanlık sorununu gündeme getirdi. Osman Bey'den sonra devletin başına geçmesi düşünülen ünlü bahadır İbrahim Bey'in 1404'de talihsiz ölümü sonrası veliahdlık sorununun çözülmediği

¹⁹⁶ Hoca Sadettin Efendi; a.g.e. s. 177, 178

görülmektedir. Bununla beraber acar bir savaşçı olup babasının ölümüyle sonuçlanan Karaz Savaşı'nda Karakoyunlular'ın artçılarına saldırarak bazı tutsakları kurtaran Ali Bey, hanedan mensupları tarafından hükümdar seçildi.¹⁹⁷

Ali Bey, iktidarı boyunca bölgenin büyük devletleri ile iyi geçinmeye çalışmıştır. Erzurum'da iken Şahruh'un oğlu Mirza Cuki ile kız kardeşini nişanlayarak¹⁹⁸ bir yandan Akkoyunlu – Timurlu ittifakını pekiştirmiş diğer yandan kendisinin aile içindeki konumunu güçlendirmiş, bölgenin diğer büyük güçleri olan Memlükler ve Osmanlılar ile de iyi ilişkiler kurmaya gayret etmiştir.

Şahruh'un bölgeden çekilmesiyle birlikte aile içinde başkanlık için yeniden ihtilâf başladı.¹⁹⁹ Ali'nin başkanlığına ilk tepki, amcası Ahmed Bey'in oğlu Kılıç Aslan'dan geldi. Amcası Pir Ali'lerin de desteğini alan Kılıç Aslan, Erzurum'u ele geçirmek için çalıştıysa da başaramayınca Palu'ya döndü. Bunun üzerine Ali Bey, iktidarına güven tazelemek için aileyi bir araya toplamaya çalıştıysa da bütün hanedan mensuplarını toplayamadı. Bu arada Timurlular, Ali'nin ağabeyi Yakup'a da Erzincan'ı vererek²⁰⁰ fiilen Osman'ın en büyük oğlu Yakup ile kendi iktidar adayları Ali arasında ülkeyi paylaştırmış oldu.

Ali Bey'in hükümdarlığı kışlak topraklarında oturan Akkoyunlular tarafından resmen kabul edildi. Bununla beraber Bayındır ailesinden muhalefeti oluşturanlar Hamza'nın hâkimiyetindeki Mardin bölgesine çekilerek mücadelelerine devam ettiler. Hamza Bey, babasının ölümünün ardından hemen Amid'i denetim altına almış, ardından ilk dirlik yeri olan

¹⁹⁷ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 82, 83; Dilaver Akkoyunlu; a.g.e. s. 61

¹⁹⁸ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 82

¹⁹⁹ İ. Hakkı Uzunçarşılı; Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri, Ank-1988, s.89

²⁰⁰ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 82

Ergani'yi almak için bir girişimde bulunduysa da Ali Bey'in oğlu Cihangir tarafından durduruldu.²⁰¹

Memlûkler, Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri içerisinde yaşanan taht mücadelelerini fırsat bilerek Akkoyunlular üzerine sefer hazırlığına başladılar. Bunu haber alan Ali Bey, Memlûkler'le uzlaşma masasına oturmaya hazırlandı. Sultan Eşref Barsbay ile görüşmelerde bulunmak için oğlu Hüseyin'i Kahire'ye gönderdi. Anlaşmaya yanaşmak istemeyen Barsbay, Hüseyin'i hapsedtirdiği gibi, Diyar-ı Mudar Döğherleri'ne Amid üzerine yürümeleri emrini verdi. Cihangir, Musıllu ve Emirluları da ihtiva eden ordusu ile Döğherleri karşıladıysa da yenilgiden kurtulamadı. Çok sayıda Akkoyunlu can verdiği gibi, kendisi de tutsak düştü.²⁰² Böylece Ali Bey'in iki oğlunu elinde bulunduran ve Akkoyunlular'a göz dağı vermiş olan Barsbay, onunla daha güçlü şartlarda anlaşma imkanına sahip oldu.

Ali Bey, bu sırada bir başka dış sorun ile karşılaştı. Cuki Mirza'nın önünden kaçarak Osmanlılar'a sığınan İskender Mirza, 1436 yazında geri dönerek Akkoyunlu topraklarına saldırdı. Bu gelişme karşısında İskender'e karşı izlenecek siyaset ve stratejiyi görüşmek için Ali, Yakup, Şeyh Hasan, Mahmud ve Muhammed ile Pir Alilerden Pilten'den oluşan aile meclisi Harput'ta toplandı. Toplantıda bulunanların ortak kanaati Karakoyunlular'a karşı savunma yapılması idi. Bu toplantıda aile içindeki kargaşaya da bir son verilmesi kararlaştırıldı. Birliği sağlamak amacıyla aile büyükleri Erzincan'daki Cafer b. Yakub ile görüşmeye gittiler. Aynı strateji çerçevesinde Ali Bey'in henüz on bir yaşındaki oğlu Uzun Hasan da Hamza'nın faaliyetlerini daha yakından incelemek üzere güney bölgelerine gitti. Akkoyunlu tahtında hak iddia eden Cafer söz konusu heyetin Erzincan'a girmesine izin vermedi. Bunun üzerine amcalarından Şeyh Hasan, Ali Bey ve Yakup Bey'in bilgisi olduğu halde şu haberi gönderdi: "Bizim büyük kardeşimiz Yakup Bey'dir. O saltanat iddiasında değildir. Sen büyük evlatsın, kaideye göre sen padişah

²⁰¹ Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 50, 51

²⁰² Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 83

olmalısın, saltanat senin hakkındır.”²⁰³ Bu yaklaşımı ile Şeyh Hasan, Türk saltanat töresi olan büyük evlat ilkesini ortaya koyuyordu. Şeyh Hasan'ın bu haberine kanan Cafer Bey, dışarıya çıkar çıkmaz tutuklandı. Yakup Bey de Erzincan hâkimi oldu.²⁰⁴

Saltanat mücadelesine katılan Akkoyunlu şehzadelerinden bir kısmı ezeli düşmanları Kara Koyunlular ile işbirliği yapmaktan bile çekinmediler. Bu zaafı iyi bilen İskender, Kılıç Aslan'a destek vererek Akkoyunlu ittifakını parçaladı. İskender, Kılıç Aslan'a verdiği destek karşılığında Harput'u kuşattı. Bu olay üzerine yeniden Akkoyunlu ileri gelenleri toplandı. Ancak Yakup Bey, bu toplantıya gelmedi. Artık herkes şahsî isteklerini ön plana çıkarır hale geldi. Akkoyunlu elini oluşturan aşiretler de şehzadeler arasında bölündü. Bu durumda sadece kendi özel birlikleriyle baş başa kalan Ali Bey, Karakoyunlular karşısında direnemeyerek Amid'e çekildi. Bunu fırsat bilen İskender, Erzurum başta olmak üzere bazı toprakları aldığı gibi bir kısmını da yağmaladı. Ermeniye'de Yakup, Mardin'de Hamza giderek güçlenirken, Erzurum'un da Karakoyunlular'ın eline geçmesiyle kuzeyde gücünü ve nüfuzunu kaybeden Ali, güneye yöneldi. Barsbay ile yeniden görüşmenin yollarını aradı. Amacı oğullarını kurtarmak ve güney sınırlarının güvenliğini sağlamaktı. Barsbay, Ali tarafından 1429 yılında Memlûkler'den alınan Harput'un geri verilmesi karşılığında oğullarını serbest bırakmayı ve iktidarını tanımayı teklif etti. Ali Bey bu teklifi kabul etti. Serbest kalan oğulları Cihangir ve Hüseyin Beyler babaları ile Erzincan'da buluştular. Ali Bey, Yakup Bey ile anlaşmak için orada bulunuyordu. Onlar burada babalarına Memlûk sultanının kendisini Amid valiliğine atama fermanını sundular.²⁰⁵

Hamza Bey, 1437 yılı baharında Karakoyunlular'ın Bağdat valisi İsfahan b. Kara Yusuf karşısında büyük bir zafer kazanarak büyük bir gücünün olduğunu göstermiş ve şöhretini artırmıştı. O, İzzeddin Hacılu,

²⁰³ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 86

²⁰⁴ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 87

²⁰⁵ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 87

Musullu, Purnak ve Koca Hacılı aşiretleri, Döğerler, Hısn-ı Keyfâ Eyyûbîleri ve bölgedeki Kürtlerden oluşan ordu ile Karakoyunlular'ı Diyâr-ı Râbi'a ve Kuzey Cezîre'den çıkartarak Akkoyunlular arasında en güçlü şahıslardan biri haline geldi. Ali Bey, bu arada Hamza Bey'in bertaraf edilmesi için Karakoyunlu İsfahan Mirza'ya ittifak teklif etti. Bu olay onun Akkoyunlular nezdindeki itibarını düşürdü.²⁰⁶

Karakoyunlular'a karşı kazandığı zaferin etkisiyle prestiji iyice artan Hamza Bey, Amid üzerine yürüdü ve yetmiş günlük kuşatmanın ardından şehre girmeye muvaffak oldu. Şehri amcasına karşı savunmakta olan Uzun Hasan, babasının yanına Erzincan taraflarına gitti.²⁰⁷ Bu başarı üzerine Hamza Bey, Akkoyunlu şehzadelerinin çoğu tarafından Ulu Bey olarak kabul edildi.²⁰⁸

Ali Bey, bu olaylardan sonra Yakup Bey'in yanına gittiye de beklediği yardımı bulamayınca 1438 kışında Osmanlı Sultanı II. Murad'a sığındı.²⁰⁹ Ali Bey, daha önce de II. Murad'dan sığınma talebinde bulunmuş ve II. Murad'da bir cübbe göndermek suretiyle bu isteği olumlu karşılamıştı.²¹⁰ Yurtsuz bir durumda kalmış olan Ali Bey, en küçük oğlu Üveys ile Osmanlı hükümdarı II. Murad'ın yanına gitti. Diğer üç oğlu Memlük Sultanı Barsbay'dan yardım kuvveti almak için Mısır'a gittiler. Fakat onlardan yalnız Cihangir Mirza Mısır'a gitti. Barsbay, bu esnada Cihanşah tarafından sıkıştırılan İskender'i kurtarmak için ordu hazırlamıştı. Cihangir Tağrı Birmiş kumandasındaki bu ordu ile Erzincan'a gitti. Erzincan'ı alan Memlükler, Cihangir'i buranın valisi olarak atamışlardı.²¹¹ Doğuya doğru harekete geçtikleri esnada Barsbay'ın ölüm haberi geldi. Ve Tağrı Birmiş komutasındaki bu ordu geri döndü. Hamza

²⁰⁶ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 90, 91

²⁰⁷ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 91

²⁰⁸ Faruk Sümer; "Akkoyunlular", TDTAD, s. 16

²⁰⁹ Âşık Paşazade; a.g.e. s. 252; İbrahim Artuk; Mardin'de Akkoyunlu Hamza'nın Mezarı, SAD, Ank-1970, 1960'tan ayrı basım, s. 157

²¹⁰ Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 54

²¹¹ İlhan Erdem, Mustafa Uyar; "Akkoyunlular-Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", GTT., Ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Ank-2002, c.4, s. 370

Bey, Erzincan'ı Yakup Bey'in oğlu Cafer ve Cihangir'den almaya çalıştı ancak başaramadı. II. Murad, Ali Bey'e İskilip'i ikta olarak vermiş fakat Ali Bey orada fazla kalmayarak Erzincan taraflarında bulunan oğullarının yanına gelmiştir. Ancak burada kalamamış ve bu kez de Memlûklere sığınmak zorunda kalmıştır. Oğullarından Cihangir, Halep valisi Tağrı Birmiş'in hizmetine girmiştir. Uzun Hasan ise Kemah'ta amcası Yakup Bey'in yanında kalmıştır. Kısa süre sonra Hasan Bey, ağabeyinin isteği üzerine Halep'e gelerek birlikte Mısır'a gidip tahta yeni oturan Sultan Çakmak'ın huzuruna çıktılar. Çakmak, onları iyi karşılamış ve onlara hilat giydirip 3.000 altın vermiştir. Bunun yanında Hamza Bey ile savaşmaları şartıyla Urfa'yı da Cihangir'e ikta olarak verdi.²¹² Hamza Bey, Cihangir Mirza'dan şehri almak istemiş ancak muvaffak olamamıştır. Cihangir'in baş yardımcısı Birecik'i idare eden Uzun Hasan Bey idi. Çok geçmeden Hamza Bey ile Cihangir arasında barış yapıldı. Ve Hamza Bey, kızını Cihangir Mirza'ya verdi. Uzun Hasan Bey, Cihangir Mirza'nın elinde bulunan Caber Kalesi'ni göçebe Araplardan korumak amacıyla kızgın güneşin altında günlerce savaşmıştı. Şehzadelerin babası Ali Bey ise, Suriye'de Şeyzer şehrinde yaşıyordu; Ali Bey, burada 1444 yılında vefat etti. Erzincan'da hastalanmış olan Hamza Mirza da çok geçmeden Amid'de öldü.²¹³

Akkoyunlular içerisinde bu gelişmeler yaşanırken, Karakoyunlular içerisinde de taht mücadeleleri vardı. İskender Mirza ile Cihanşah Mirza arasında vuku' bulan savaşı Cihanşah kazanacak ve Akkoyunlular'la da savaşarak ülkesinin sınırlarını genişletecek ve Karakoyunlular'ı bir imparatorluk düzeyine çıkaracaktır.

Osmanlı ülkesini terke mecbur kalan İskender Mirza, Malatya üzerinden Harput'a gelmiş ve Akkoyunlu Ali Bey'in elinde bulunan Harput kalesini kuşatmasına rağmen ele geçirememiştir. Harput önünden ayrılan İskender Mirza, Erzincan ve Tercan yörelerini yağmalayarak Erzurum'a geldi.

²¹² Faruk Sümer; a.g.m. s. 16, 17

²¹³ Faruk Sümer; a.g.m. s. 17

Bu sırada Kızılağaç mevkiinde bulunan Cihanşah, İskender'in faaliyetlerini yakından takip etmekteydi. Nitekim İskender'in Çukur Çemen yaylağında kışı geçirdikten sonra Tebriz'e yönelmesi üzerine Cihanşah da Kızılağaç'tan ayrılarak Erdebil'e gelmişti (1438). Cihanşah'ın Tebriz üzerine yürüdüğünü haber alan İskender, onunla savaşmak üzere Tebriz'den ayrılarak Heft Çeşme denilen yere geldi. Ancak maiyetindeki beylerden Karamanlu Piri Bey'in kendisini terk ederek Cihanşah'ın tarafına geçmesi üzerine savaş meydanından kaçarak ailesi ve hazinelerinin bulunduğu Alıncak kalesine gelmiştir.²¹⁴

Cihanşah, İskender'in peşini bırakmayarak onu savunmaya çok elverişli olan bir tepenin üzerindeki Alıncak kalesinde kuşattı. Bu hadise üzerine Azerbaycan'daki kaleler birer birer Cihanşah'a teslim edilmeye başlandı. Cihanşah kale etrafında barınaklar yaptırarak kışın da kuşatmayı devam ettirdi. İskender'in tek ümidi Memlûk Sultanı Barsbay'ın göndereceği yardımda idi. Memlûk sultanı yukarıda anlatıldığı gibi müttefiki İskender'i kurtarmak için önemli bir kuvvet göndermişti. Ancak gönderilen ordu, Barsbay'ın ölüm haberini alınca geri dönmüş ve hiçbir şey yapamamıştı. Bu arada İskender de bir gece sarhoş halde uyurken oğlu Şah Kubad tarafından öldürülmüştür (20 Nisan 1438).²¹⁵

Kalede bulunan emirler Şah Kubad'ı İskender'in halefi ilan etmişlerdir. Şah Kubad, uzun bir müzakereden sonra Avnik kalesi ile Pasin bölgesi kendisinde kalmak şartıyla amcası Cihanşah'la anlaşmış ve kaleyi teslim etmiştir.²¹⁶ Cihanşah ise bir müddet sonra Şah Kubad'ı baba katili sıfatıyla idam ettirmiştir.

İskender'in ölümü üzerine Cihanşah, karşısına bir mani çıkmaksızın Irak hariç, bütün Karakoyunlu ülkelerinin yegâne hâkimi oldu. Karakoyunlular,

²¹⁴ Faruk Sümer; Karakoyunlular, s. 139

²¹⁵ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 96, 97; Faruk Sümer; a.g.e. s. 140

²¹⁶ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 97

iç karışıklıklardan kurtulmuşlar ve en parlak devirlerini yaşamaya başlamışlardır. Bu arada Kara Yülük Osman Bey'in ölümünden itibaren Akkoyunlular içerisinde başlayan iç mücadeleler bütün hararetiyle sürmektedir.

Cihanşah, 1440 ve 1444 yıllarında Gürcüstan'a seferler yapmış ve bu seferlerden büyük ganimetlerle ülkesine dönmüştür.²¹⁷

Bu sırada Elvend'in yanındaki beylerden bazıları Cihanşah'a gelerek onu Bağdat'ın zaptı için teşvik ettiler. Nitekim bu fırsattan faydalanmak isteyen Cihanşah yedi aylık bir muhasaradan sonra şehri teslim almıştır (Haziran 1446).²¹⁸ Böylece Cihanşah, Azerbaycan ile Irak-ı Arap'ı birleştirmiş oldu.

Cihanşah, 1447 yılında metbuu olan Şahruh'un ölümünden sonra tamamıyla müstakil bir hükümdar olmuş; Sultan ve Hakan unvanlarını almıştır.²¹⁹ Bu sırada Şahruh'un ölümüyle beraber başlayan şehzadeler arası mücadeleden istifade ederek, emirlerinden Ali Şükür Bey ile İsfendiyar Bey'i göndererek Sultaniye ve Kazvin şehirlerini zaptettirdi.²²⁰ Ve ardından Şahruh'un halefi Mehmed Sultan ile Karakoyunlular arasında barış yapıldı.

1448 yılında Karakoyunlu Elvend Mirza amcası Cihanşah aleyhine olarak faaliyetlerde bulunmaya başlamıştı. Bu sebeple Cihanşah, onun üzerine Rüstem Tarhan komutasında büyük bir kuvvet gönderdi. Bu kuvvetler karşısında bozguna uğrayan Elvend Mirza, Akkoyunlu hükümdarı Cihangir'in yanına sığınmıştır. Cihanşah, birkaç defa Cihangir'e haber gönderip Elvend'in teslimini istedi ise de onun bu isteği, Cihangir tarafından reddedildi. Cihangir'in bu isteği reddetmesiyle ezelî düşmanları Karakoyunlular'la olan

²¹⁷ Faruk Sümer; "Karakoyunlular", İA, s. 302, 303

²¹⁸ Faruk Sümer; a.g.m. s. 303

²¹⁹ İbrahim Kafesoğlu; "Karakoyunlu Devleti", TDEK, TKAE, Ank-1976, s. 883

²²⁰ M. Halil Yınanç; "Cihanşah", İA., İst-1963, c.3, s. 175

mücadeleleri iyice kızışacaktır.²²¹ Bu olay üzerine Cihanşah, Akkoyunlular'a şiddetli bir darbe vurmaya karar verdi. 1450 yılı baharında Akkoyunlu hanedanından Şeyh Hasan'ın oğlu Bayezid ile Pilten oğulları Halil ve İskender'i de beraberine alan Cihanşah, Erzincan'ı kuşattı. Bu kuşatmada Karakoyunlular'a karşı alınacak tavır konusunda Akkoyunlu ileri gelenleri toplandı ve Uzun Hasan Bey, Karakoyunlular'a karşı aile birliği çağrısı yaparken, Cihangir, Erzincan hâkimi, amcası Mahmud Bey'e yardım göndermeme eğilimindeydi. Cihangir ile Uzun Hasan arasında çıkan bu ihtilaf iki kardeş arasındaki ilk ve etkileri uzun sürecek anlaşmazlık idi. Cihangir'in bu tutumu Erzincan'a ilaveten Tercan ve Bayburt'u da Karakoyunlular'ın eline düşürdü.²²² Buraları müdafaa eden Akkoyunlular, başta Mahmud Bey olmak üzere Karakoyunlular'a esir düştüler (Ekim 1450).²²³ Aslında Cihangir bu kararı ile toprak kaybı yanında ile dayanışması duygusuna da büyük zarar verdi. İki yıl sonra Amid yönetimine baş kaldıran Uzun Hasan'a aile üyelerinin çoğu destek vermiştir.

Erzincan'ı alan Cihanşah, Kara Yülük Osman'ın oğlu Şeyh Hasan'ı şehre vali olarak atadı. Elvend'in teslimini Cihangir'den istemişse de Cihangir teslim etmeye yanaşmayınca Karakoyunlu komutanlarından Rüstem b. Tarhan ve yanında Şeyh Hasan bir ordu ile Mardin – Urfa üzerine gönderildi. Bu saldırıya karşı harekete geçen Cihangir'in ordusundan yolda Musıllu, Pürnek ve Koca Hacılı aşiretlerinden bir kısmı karşı tarafa geçtiler. Bu gelişme üzerine Karakoyunlu ordusu karşısında güçsüz kalan Cihangir, Urfa hâkimi Üveys b. Ali'nin de kuşatılmasını engelleyemeyince Memlûk sınırlarına çekildi. Ancak Memlûkler, Cihangir'e sığınma hakkı tanımadılar. Bu arada Memlûkler, Erzincan'ın düşmesiyle oradan kaçan Akkoyunlular ve onları takip eden Karakoyunlular'ın Halep'e geleceklerinden korkmaya başladılar. Bu gelişmeler bölgenin en önemli ticaret yollarından biri olan Erzincan – Halep hattını tehlikeye attı. Hatta olaylardan haberdar olan Halep

²²¹ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 115

²²² Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 114, 115

²²³ Faruk Sümer; "Akkoyunlular", TDTAD, s. 18

halkı, şehri boşalttı ve oradaki pazarda binek ve yük hayvanlarının fiyatları hızla yükseldi. Bunun yanında Cihangir ile isyancı Hama valisinin gizlice ittifak yaptıkları dedikoduları yayıldı. Bunun üzerine Memlûk Sultanı Çakmak, tekrar Akkoyunlular üzerine sefer düzenlemeye karar verdi. Öte yandan Akkoyunlu şehzadelerinden Kasım b. Kara Osman, 1450 yazında yardım istemek için Memlûk Sultanı'na gitti. Çakmak amacına ulaşmak için ordu çıkarmak yerine, Kasım Bey'i kullanmayı düşündü. Bu amaçla Kasım'ı Urfa valiliğine getirdiği gibi para ve silah vererek onu Cihangir üzerine yürümeye zorladı. Bunun yanında Çakmak, Dulkadir Oğulları sınır muhafızlarına, Karakoyunlular önünden kaçmakta olan Cihangir'in Fırat'ı geçmeye kalkışması durumunda önünün kesilmesi talimatını verdi. Oldukça sıkıştığının farkına varan Cihangir, anası Sârâ Hatun'u daha sonra da oğlunu Çakmak'a elçi olarak gönderdi. İki taraf arasında görüşme oldu ancak bu görüşmelerin sonucu hakkında kaynaklarda belirgin bilgi bulunmamaktadır.²²⁴

Bu girişiminden bir sonuç alamayan Cihangir, 1451 yılı başlarında Mardin'de Karakoyunlular'ın kuşatması altında bulunuyordu. Akkoyunlular, iç kaleye çekilmişlerdi. Bu sırada Rüstem b. Tarhan da kuşatmayı şiddetlendirdi. Bu arada Akkoyunlular'ı oluşturan boyların önemli bir kısmı da Urfa'da Karakoyunlu desteğindeki Şeyh Hasan'ın tarafına geçmişlerdi. Öte yandan Memlûk destekli diğer amcası da Fırat üzerine yerleşmişti. Cihangir'in tek desteği Ergani – Çermik bölgesinden topladığı özel ordusu ve kardeşi Uzun Hasan Bey idi. 1451'de Uzun Hasan kuşatmayı yararak Urfa'ya yürüdü ve küçük bir birlikle kaleye girmeyi başardı. Uzun Hasan geri dönerken saldırıya uğrayınca Şeyh Hasan ve Beyazıd gibi pek çok ileri gelen devlet adamını da öldürdü. Bu olay Uzun Hasan'ın şöhretini artırdı. Uzun Hasan Bey, Haydarlu, Purnak, Koca Hacılı ve Yurtçu aşiretlerinin de katıldığı ordusuyla Cihanşah'ın komutanı Rüstem b. Tarhan'ı yendi.²²⁵

²²⁴ Seyfettin Erşahin; a.g.e. s.60

²²⁵ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 117, 118

Uzun Hasan Bey, Çermik çevresinde 1452 kışında başkent Amid'i Karakoyunlular'dan kurtarmak için mücadeleye girişmişken Cihangir anası Sârâ Hatun'u, Uzun Hasan'dan habersiz Karakoyunlular'a barış elçisi olarak gönderdi. Görüşmelerde Cihanşah, barış şartı olarak Cihangir'den ya kendisinin veya Uzun Hasan'ın rehine olarak Karakoyunlular'a teslimini istedi. Cihangir bunu kabul etmedi. Ancak bu arada Timurlular da Cihangir'e yardım için Anadolu'da bıraktıkları birliklerin sayısını azaltınca çok zor duruma düşen Cihangir, Cihanşah ile Nisan 1452'de Amid Antlaşması'nı imzaladı.²²⁶ Buna göre Cihangir, Karakoyunlu hakimiyetini ve metbuluğunu tanıyacak, kızını Cihanşah'ın oğlu Muhammed ile evlendirecek, Amid'i Karakoyunlular'a teslim edecek ve kendisi de Mardin'e çekilecekti.²²⁷ Cihanşah'ın bu antlaşmayı yapmasının nedenleri; Uzun Hasan'ın yaptığı baskınlarla Karakoyunlu kuvvetlerinin yıpranması ve Karakoyunlular'a saldırı hazırlıkları içinde olan Çağatay Sultanı Babur'un etkisidir.²²⁸

Bu anlaşma ile Akkoyunlular yıllardır süren mücadelede yenik düşmüşlerdi. Anlaşma, Cihangir'i Mardin'e sıkıştırırken Akkoyunlu konfederasyonundaki bazı aşiretler ve Bayındır şehzadelerini oradan uzaklaştırdı. Bunun üzerine Uzun Hasan Bey, Akkoyunlular'ın başına geçmek için uygun şartları bulmuş oldu.

Cihanşah, anlaşmadan sonra bölgeden ayrılırken bir kısım askerî gücü orada bırakmıştı. Başkomutan Rüstem komutasındaki orduya Cihangir'i Amid'den atma emri verilmişti. Bu ordu, Cihanşah'ın oğlu Muhammed tarafından takviye ediliyordu. Muhammed, Rüstem'i Çermik taraflarındaki Uzun Hasan'a karşı göndermiş, kendisi de Amid'i kuşatmıştır. Ancak Uzun Hasan, Bayındır ailesinden Kara Osmanîler ve Pir Aliler yanında Afşar, Emirlü, Bicanlu, Haydarlu, İvaz, Musıllu, Purnak ve Koca Hacılu aşiretlerinden oluşan ordusu ile Karakoyunlular'a karşı güçlü bir direnişe

²²⁶ Faruk Sümer; "Akkoyunlular", DİA., İst-1993, c. 2, s. 272

²²⁷ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 472

²²⁸ Metin Sözen; a.g.m. s. 364

geçti. Bu sırada kuzeyde yine bir hareketlilik baş gösterdi. Erzincan'da kısıtılan Kılıç Aslan kurtuluşu Cihanşah'a sığınmakta gördü ve Karakoyunlular'ın başşehri Tebriz'e gitti. Kılıç Aslan, Cihanşah tarafından hapsedildi. Böylece Kılıç Aslan'ın iktidar mücadelesi bitmiş oldu. Uzun Hasan 1453 yılına kadar Akkoyunlu Devleti'nin içerisinde vuku' bulan iktidar mücadeleleri ve bir taraftan da Karakoyunlular'la uğraştı. O, 1453 yılına kadar Cihangir hariç, diğer kardeşlerini bertaraf etmeyi başarmıştır.²²⁹

Uzun Hasan, Cihangir'in Amid'i bırakarak Kürtlere karşı bir sefer düzenlediğini duyunca hızla üst düzey dört asker arkadaşıyla Eylül 1452'de gizlice Amid'e girerek ele geçirdi. Şehrin anahtarlarını itaat nişanesi olarak Memlük hükümdarı Çakmak'a gönderdi. Bunun üzerine Cihangir, Mardin'e çekildi.²³⁰

Bu dönemdeki (1435-1453) yılları arasındaki mücadeleler Karakoyunlular'ın üstünlüğü ile sonuçlanmış, Cihanşah komutasındaki Karakoyunlular en parlak dönemlerini yaşamışlardır. Ancak Uzun Hasan Bey'in Akkoyunlular'ı yeniden toparlayıp Karakoyunlular'ı yenerek Karakoyunlu Devleti'ne son verdiğini bir sonraki bölümde açıklayacağız.

E. UZUN HASAN BEY DÖNEMİ AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU MÜCADELELERİ VE KARAKOYUNLULAR'IN SONU

Uzun Hasan Bey, 1453 yılından itibaren adım adım Akkoyunlu topraklarındaki birliği sağlamaya başladı. 1453 baharında Memlüklerin de izniyle Urfa valisi ve Cihangir'in müttefiki kardeşi Üveys'in üzerine yürüdü. Üveys, şehri terk ederek Mardin'e gidince Diyar-ı Mudar topraklarının büyük bölümü Uzun Hasan Bey'in hâkimiyeti altına girmiş oldu.²³¹

²²⁹ Bekir Sıtkı Baykal; "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Karî Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", Belleten, 1957, c.XXI, S.83-84, s. 262

²³⁰ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 116

²³¹ V. Minorsky; "Uzun Hasan", İA., İst-1986, c.13, s.91

Uzun Hasan Bey'in devletini güçlendirmek için şu üç hedefi gerçekleştirmesi gerekiyordu:

1. Mardin'deki Cihangir'i hakimiyetten uzaklaştırmak,
2. Mevsimlik göç yolları ve önemli ticaret merkezlerini kontrol için Hısn-ı Keyfâ civarındaki Eyyûbî topraklarını ele geçirmek,
3. Tebriz – Halep – Bursa uluslar arası ticaret yollarını hakimiyeti altına almak için Karakoyunlular'ı bölgeden çıkartmak.²³²

Uzun Hasan Bey işe Mardin'den başladı. Koca Hacılı aşiretinin reisini Urfa'da vekil bırakarak Mardin'e yürüdüyse de bir sonuç alamayınca annesi Sârâ Hatun'un aracılığıyla kardeşler arasında barış sağlandı. Buna göre Mardin'i Cihangir'e bırakan Uzun Hasan Bey, Eyyûbî reisi el-Kâmil Ahmed'i de itaat altına aldı.²³³

Güney sınırlarının güvenliğini sağlayan Uzun Hasan Bey, 1453'te kuzeye yöneldi. Uzun Hasan, Karakoyunlu emirlerinden Arapşah Ayınlı'nın üzerine yürüdü ve Pir Alilerin de yardımıyla onu Kağızman'a kadar sürdü. Öte yandan Akkoyunlular'dan bir kuvvet de Van Gölü'nün kuzeyindeki Karakoyunlu yerleşim yerlerine saldırdı. Bu ordu dönüşte de Avnik, Erzurum, Bayburt ve Erzincan karakollarını taciz etti. Bu başarılarından sonra Uzun Hasan, Cihangir'e karşı yürüttüğü isyanı ve Akkoyunlular bünyesinde konumunu meşrulaştırmak için Hüseyin Hacı adlı bir elçi ile Osmanlılar ve Memlûkler'e zafernâmeler gönderdi. Her iki devlet de bunu iyi karşıladılar ve elçi teatisinde bulundular.²³⁴

Uzun Hasan Bey, 1454 yılında Karakoyunlular'ın müttefiki olarak Amid'in kuzeyinde yaşayan Kürtler ve Erzincan'daki Karakoyunlu garnizonlarına saldırdı. Bu arada Hısn-ı keyfâ için Uzun Hasan Bey'in valisi el-Kâmil Ahmed ile Karakoyunlu destekli el-Âdil Halef arasında anlaşmazlık

²³² Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 63

²³³ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 144

²³⁴ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 147

çıkınca Uzun Hasan hızla o tarafa yöneldi. Kuşatma sürerken kuzeyde başka bir Karakoyunlu tehdidinin ortaya çıkması üzerine kuşatma kaldırıldı. Ve Halef haraca bağlandı. Hasan Bey, Erzincan bölgesindeki Karakoyunlu saldırılarını bir kez daha geri püskürttü. Daha sonra Hısn-ı Keyfâ'ya gidip Halef'i alarak el-Kâmil Ahmed'i tekrar başa geçirdi. Ancak Halef, 1455'te yeniden ayaklanarak Ahmed'i alt edip Uzun Hasan Bey'e bağlılığını bildirdi.²³⁵ Hısn-ı Keyfâ Eyyûbî toprakları, 1462 yılında Akkoyunlu topraklarına katılacağı tarihe kadar barış içinde Halef'in hâkimiyetinde kaldı. Uzun Hasan Bey, 1454 yazında Akkoyunlu ordusunu Karakoyunlu toprakları Musul ve Cebel-i Sincar bölgesini yağmalattı.²³⁶

Bütün bunlardan sonra Uzun Hasan Bey ile Cihanşah arasında 1455-56 kışında elçiler gidip geldi. Uzun Hasan Bey'in tanınması anlamına gelen bu gelişmelerden rahatsız olan Cihangir, Cihanşah ile Uzun Hasan konusunu bizzat görüşmek için Tebriz'e gitmeye karar verdi. Hasan Bey ise meseleyi kendi aralarında çözmeleri gerektiğini belirtti.²³⁷ Bunun üzerine Cihangir, annesi Sârâ Hatun'u Hasan'a gönderdi. Uzun Hasan, Cihangir'den saltanat davasından vazgeçmesini ve oğlu Hamza'yı rehin vermesini istedi. Teklifi reddedilen Uzun Hasan Bey, ordusuyla Mardin üzerine gitmiş ancak bir kez daha Sârâ Hatun araya girdi ve Uzun Hasan Bey çekilerek kuvvet toplamaya gitti. Bunun üzerine Cihangir, Mardin'i Karakoyunlular'a terk etti.²³⁸ Bu aşamada Karakoyunlular, barış görüşmelerinde bulunmak üzere bir üst düzey yetkiliyi Uzun Hasan Bey'in karargahına gönderdiler ve eski antlaşma şartlarının yürürlükte kalmasını istediler. O bir yandan bunu kabul ederken bir yandan da valilerine herhangi bir Karakoyunlu saldırısına karşı hazırlıklı olunması emrini verdi. Zira Cihangir'in emriyle Mardin kuvvetleri bölgede yağmalama faaliyetlerine başladılar. Yine araya Sârâ Hatun girerek barışı sağladı. Buna göre Uzun Hasan'ın isteği üzerine Cihangir asla dönmek üzere Diyarbakır'ı terk ederek, Irak-ı Acem'e geçti ve Cihanşah'ın huzuruna

²³⁵ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 147

²³⁶ Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 64

²³⁷ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 155

²³⁸ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 156; Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 64

gitti. Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah, Cihangir'e Erzincan'ı ikta olarak verdi ve Akkoyunlu topraklarındaki hükümranlılığını tanıdı. 1457 baharında Arapşah komutasında bir Karakoyunlu ordusu Cihangir'i Erzincan'a kadar ulaştırmak için yola çıktı. Ancak Uzun Hasan Bey'in yaklaşması üzerine de Cihangir'i kendi kuvvetleri ile baş başa bırakarak geri çekildi.²³⁹ Cihangir de oğullarından Murad'ı Erzincan'da bırakarak asıl yurdu olan Mardin'e döndü. Bu arada kardeşi Üveys'i de Arapşah'ı, şikayet etmesi ve yeni kuvvetler göndermesi için Cihanşah'a göndermiştir. Bu isteği olumlu karşılayan Cihanşah, tecrübeli ve güçlü komutanlarından Rüstem b. Tarhan ve Baharlu Ali Şeker/Şükür, Savalan ve Piri Beyler komutasında yirmi binden fazla bir ordu göndermiştir.²⁴⁰ Cihangir bu arada, bölgesinden topladığı Türk, Arap ve Kürtlerden oluşan ordusunu gelen kuvvetlerle birleştirerek Amid'e doğru yola çıktı. Uzun Hasan Bey'in ordusu ile Cihangir'in Karakoyunlu askerleri ile takviyeli ordusu Amid yakınlarında Mayıs 1457'de karşılaştı.²⁴¹ Başlangıçta bazı aşiretlerin Uzun Hasan Bey'i terk etmesi üzerine savaş Uzun Hasan'ın aleyhine döndüyse de o, kendisini toparlayarak Afşar, Emirlu, Haydarlu, Musıllu, Purnak ve Koca Hacılı aşiretlerinin büyük desteğiyle saldırıya geçti. Cihangir'in ordusu, sayı ve teknik bakımından daha üstün olmasına rağmen Uzun Hasan Bey, savaşı kazanmıştır. Bu ağır yenilgi üzerine Cihangir, Mardin'e çekilirken, Rüstem b. Tarhan ve Ali Şeker Beyler başta olmak üzere Cihanşah'ın komutanları ve askerleri Uzun Hasan Bey'in eline esir düştüler. Bunlardan Rüstem Tarhan idam edildi. Ardından Memlük ve Osmanlı saraylarına zafernâmeler gönderildi.²⁴²

Bu zafer, Uzun Hasan Bey'in en büyük zaferlerinden biri ve meydan savaşlarının da ilki idi. Bu başarısızlıktan sonra Cihangir, tamamen köşesine çekilirken 32 yaşındaki Uzun Hasan, Akkoyunlular'ın tartışmasız lideri olmuştur.

²³⁹ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 473

²⁴⁰ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 473

²⁴¹ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 160; Seyfettin Erşahin; a.g.e. s. 65

²⁴² Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 169, 170

Bu arada Karakoyunlu Hükümdarı tarafından sınır dışı edilmiş olan Şeyh Cüneyd, Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadelelerinden istifadeyle Uzun Hasan'a sığınmış ve Safevî Devleti'nin temellerini atmıştır.

Cihanşah'ın baskılarına dayanamayan ve 1448 yılında Erdebil'i terk ederek Osmanlılara sığınan Şeyh Cüneyd, Şahlık iddiaları padişah II. Murad tarafından sezilince ülke sınırlarından çıkarılmıştı.²⁴³ Bunun üzerine Karaman'a gelmiş ancak aşırı Şii itikadı yüzünden burada da barınamadı ve buradan Suriye'ye geldi. Suriye'den Canik'e geldi ve Trabzon'a geçerek Trabzon Rum İmparatorluğuna saldırdı. Muvaffak olamayınca Diyarbakır'a Uzun Hasan'ın yanına gitmeyi düşündü. Uzun Hasan, Şeyh Cüneyd için müşterek düşman Karakoyunlular'a karşı iyi bir müttefik olabilirdi. Şeyh Cüneyd, Trabzon'dan Hısnı Keyf'e gitmiştir. 1456 yılında Akkoyunlu ülkesine girmiş olan Şeyh Cüneyd'le Karakoyunlu hükümdarı arasındaki düşmanlığı bilen Uzun Hasan, Şeyh'e mektup göndererek dostluklarını belirtmiştir. Aşık Paşazade'ye göre ise Uzun Hasan ilk zamanlarda Şeyh'e karşı düşmanca davranmış, hatta onu yakalatmıştır. Şeyh Cüneyd, müşterek düşman Cihanşah'a karşı bir müttefik olabileceğini anladıktan sonradır ki Uzun Hasan ona güvenebilmiştir.²⁴⁴

Uzun Hasan, 20.000 silahlı sûfî müride sahip bulunan²⁴⁵ Şeyh Cüneyd'i Diyarbakır dışında karşılamış ve birlikte Diyarbakır'a gelmişlerdi. Uzun Hasan, Şeyh Cüneyd'le olan ittifakını daha da pekiştirmek için kız kardeşi Hatice Begüm'ü Şeyh ile evlendirdi.²⁴⁶

Uzun Hasan, gelecekte devletini ortadan kaldıracak Safevî hanedanını, Karakoyunlular'a olan düşmanlığından dolayı başkentinde barındırmış ve onlara yayılma, fikirlerini yayma imkanı vermiştir. Gerçekten

²⁴³ Tahsin Yazıcı; "Cüneyd-i Safevî", DİA., İst-1993, c.8, s. 124

²⁴⁴ Taha Akyol; Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet, İst-1999, s. 59, 60

²⁴⁵ M. Halil Yınanç; "Cüneyd", İA., İst-1963, c.4, s. 244

²⁴⁶ Walter Hinz; a.g.e. s. 15-27; M. Halil Yınanç; a.g.m. s. 244; Faruk Sümer; Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, Ank-1999, s. 11

de Safevî Devleti'ni kuran güç Şeyh Cüneyd ve torunu Şah İsmail'in etrafında toplanan Kızılbaş adı ile anılan Anadolu Türkleri'dir.²⁴⁷

Uzun Hasan Bey, genişleme siyasetinin önündeki en büyük engelin Akkoyunlular'ın ezeli rakipleri Karakoyunlular olduğunu biliyor ve Karakoyunlu Devleti'ni ortadan kaldırmak için fırsat kolluyordu. Karakoyunlular ise 1457 yılındaki Amid bozgunundan beri Uzun Hasan'dan çekinmelerine rağmen onu kendilerine sadık bir metbu olarak görmek istiyorlardı. Bu amaçla olsa gerek Cihanşah, 1460'da tayin alameti olarak altın bir kemer ile beraber çok miktarda kumaştan oluşan kıymetli hediyeleri Uzun Hasan'a göndermişti. Uzun Hasan, altın kemeri beline bağlamış ve "Kılıç, kemerin gönderilmesi, saltanat işinin devredilmesidir" dedi.²⁴⁸

1461 yılında içte ve dışta büyük gailelerle uğraşan Cihanşah, Uzun Hasan'a barış teklifiyle bir elçi gönderdi. Zira bir yandan doğuda aleyhine genişleyen Timurlular'a karşı durmaya çalışıyor, diğer yandan da oğulları Pir Budak ve Pir Ali'nin isyanlarıyla uğraşıyordu. Olaylar hep Karakoyunlular'ın aleyhine geliyordu. 1463'de, Karakoyunlular'ın müttefiki Duharlular, Bayburt kalesini alarak Akkoyunlular'a teslim ettiler. Cihanşah bu ihaneti sineye çekerek Uzun Hasan'ın Bayburt üzerindeki hâkimiyetini tanıdı. Aynı yıl isyan eden oğullarından Hasan Ali'nin Uzun Hasan Bey'e sığınmasına da hiç tepki göstermedi. Ancak Uzun Hasan Bey, Hasan Ali'yi Rafizî fikirlerinden dolayı Bağdat'a kardeşi Pir Budak'ın yanına kovaladı.²⁴⁹ Cihanşah, oğlu Pir Budak'ın aman dileyerek teslim olmasına rağmen onu öldürtmüştür.²⁵⁰ Ancak Cihanşah'ın bu son hareketi onu, en kuvvetli desteğinden mahrum etmiştir. Nitekim şecaat ve cesareti ile tanınan Pir Budak'ın şiddetinden çekinmekte olan Uzun Hasan Bey, onun katlini haber alınca pek memnun olmuş ve

²⁴⁷ Mehmet Alpargu; Onaltıncı Yüzyılda Türk Dünyası-1, Ank-1994, s. 44

²⁴⁸ Ebu Bekr-i Tihranî; Kitab-ı Diyarbekiriya, Çev. Mehmet Demirdağ, İst-1999, s. 208

²⁴⁹ İsmail Aka; İran'da Türkmen Hakimiyeti, s. 65

²⁵⁰ Devletşah; a.g.e. c.IV, s. 536; İsmail Aka; a.g.e. s. 66

düşmanları olan Pir Budak ve Cihanşah'ı kastederek “düşmanım İki idi bir oldu, igit idi pir oldu” demiştir.²⁵¹

Horasan bölgesi hariç olmak üzere hemen bütün İran, Aran, Irak ve Doğu Anadolu bölgelerinin hakimi olan Cihanşah, kendi ulusunun ezeli düşmanı olup Diyarbakır ve Yukarı Fırat bölgelerine hakim olan Akkoyunlu ulusunu ezmek ve onların reisi olup her fırsatta kendisine engel olmaya çalışan Uzun Hasan Bey'i ortadan kaldırmak ve eski muvaffakiyetsizliklerinin intikamını almak emelini besliyordu.²⁵² Uzun Hasan ile 1461 yılında imzalanan barış anlaşmasını ihlal ederek 15-16 Mayıs 1467 tarihinde Akkoyunlular'a karşı harekete geçti.²⁵³ Cihanşah, Tebriz'den hareketle ecdadının ve ulusunun eski yurdu olan Van bölgesine hareket etti. Hoy yakınındaki Sökmen ova merkeine geldiğinde Uzun Hasan'ın 12.000 askerle Karakoyunlular'ın hareketini kontrol etmek için Kabes yaylağında toplandığını öğrenen Cihanşah,²⁵⁴ Uzun Hasan'ın bu hareketini savaş sebebi saydı ve ümerâ ile meşveretten sonra Uzun Hasan üzerine yürümeye karar verdi. Ancak Karakoyunlu hükümdarının kalabalık bir ordu ile üzerine gelmekte olduğunu haber aldığı zaman Hasan Bey hazırlığını bitirmiş ve savaş taktiğini de belirlemişti. Bu taktik, Karakoyunlu ordusunu baskınlar ile yıpratmaktı. Erciş, Adilceviz ve Ahlat'ı takip ederek Bitlis'e gelen Cihanşah, oradan Muş ovasına inmiştir. Ağustos sonlarında bu sahraya gelen Karakoyunlu keşif birlikleri bu ovadaki kasaba ve köyleri yağmalamıştır. Ordu Şeyh İdris mevkiine geldiğinde Karakoyunlu ileri karakollarına baskı yapan Akkoyunlu Piltan Bey oğlu İskender aldığı esirlerden Cihanşah'ın ordusu hakkında bilgiler almış ve bu bilgileri Uzun Hasan'a iletmıştır. Cihanşah, Muş sahrasında iken büyük komutanı İbrahim Şah'ı Çapakçur üzerine göndermiştir. Murat suyunu geçerek bu kaleyi fetheden İbrahim Bey, Çapakçur'a muhafız birlikler bıraktıktan sonra geri dönmüştür. Fakat çok geçmeden 3.000 kişilik Akkoyunlu öncü kuvvetleri gelerek Pervaneci Kasım

²⁵¹ Faruk Sümer; “Akkoyunlular”, TDTAD s. 22; M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 475

²⁵² M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 476

²⁵³ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 223 vd.

²⁵⁴ İsmail Aka; a.g.e. s. 68

Bey komutasındaki 5.000 kişilik Karakoyunlu muhafız kuvvetlerini şiddetli bir çarpışmadan sonra kaçırmışlardır.²⁵⁵ Kasım Bey ise çarpışmadan güçlükle kaçabilmiş ve canını kurtarmıştır. Küçük çapta da olsa bu muvaffakiyet Akkoyunlular'ın cesaretini artırırken, Karakoyunlular'ın gözünü korkutmuştur. Bundan sonra Çapakçur ovasına gelerek duruma hâkim olan Hasan Bey, oradan ilerleyerek Muş ovasını batıdan çeviren büyük dağların gerisinde mevzi almış ve Cihanşah'ın büyük ordusuna karşı gerilla harbini uygulamaya başlamıştır. Cihanşah ordusunu müfrezelere ayırarak sarp dağlara taarruz ettirdi ise de ağır kayıplar vererek geri döndüler. Ekim ayı gelip soğuklar başladığı zaman küçük bir başarı bile elde edilmemiş, beyler ve askerlerde ülkelerine dönme arzusu baş göstermişti. Cihanşah Mirza da onlardan çoğunu ülkelerine gönderdi. Kendisi de, oğulları, bazı beyleri ve bir kısım askerleri ile arkadan yola çıktı.²⁵⁶ Sefer gelecek bahara bırakılmıştı. Bingöl vilayetinin şimdi bir nahiye merkezi olan Sancak mevkiinde konakladı. Ve eskisi gibi eğlenceler ile meşgul olundu. Düşmana ehemmiyet verilmediğinden onun hakkında haber almak lüzumunu dahi hissetmemişlerdi. Diğer taraftan Uzun Hasan Bey, Cihanşah'ın ordusunu dağıtıp, kışlaklara göndermiş olduğunu ve kendisinin de Kiğı istikametinde çekilmekte olduğunu duyduğundan onun Erzincan ve Kemah şehirlerini zaptetmek üzere harekete geçtiğini zannediyordu.²⁵⁷ Hasan Bey Cihanşah'ın ve ümerâsının gafil ve gece gündüz sarhoş kimseler olduklarını ve onların kuvvetinin çokluğuna bakmadan taarruz etmenin zamanının gelmiş olduğunu ileri sürüp emirlerini taarruz hücumuna ikna ederek Cihanşah'ı takibe koyuldu. Nitekim Cihanşah, Sancak mevkiinde karargah kurduğu sırada Uzun Hasan Cihanşah'ın durumunu anlamak için casuslar gönderdi. Bunlardan birisi Cihanşah'ın ordugahına gitti ve yüksek sesle atının elinden kurtulduğunu haykırdı. Fakat, sarhoş ve sızmış olan ordugahtaki askerlerden hiçbiri ona cevap vermedi. Uzun Hasan, bu hali haber alınca, fırsatı

²⁵⁵ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 231; İsmail Aka; a.g.e. s. 70

²⁵⁶ İsmail Aka; a.g.e. s. 70

²⁵⁷ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 477

kaçırmamak için hemen yola çıktı²⁵⁸ ve 11 Kasım 1467 sabahı alaca karanlıkta Cihanşah'ın yakınına vardı. Cihanşah, çadırında yatıyordu. Yerleştirilmiş olan zayıf nöbetçiler karanlıkta Uzun Hasan ordusunun yaklaşmakta olduğunu anlayınca ümerâdan birisi hükümdara doğru acele ilerledi. Çadır nöbetçisinin Cihanşah'ı uyandırmak için sarf ettiği gayretler boşa gitmişti. En sonunda Emir, bütün ağırlıkları ile çadıra yaslanınca bükülen çadır direğinin gürültüsünden Cihanşah uyandı ve ne var diye sordu. Emir vaziyeti kendisine anlattı ve herhangi bir tehlikeye inanmayan hükümdarı hemen müdafaaya teşvik etti. Bir kısım düşman askerlerinin ordugahı bastığını söyledi. Cihanşah dışarı çıktı ve oğulları Mehmed ve Yusuf'u Uzun Hasan'a karşı gönderdi ve kendisi teçhizatını takınmaya başladı. Dizliklerini geçirmeye vakit kalmadan Şehzade Yusuf geri gelmiş ve kaybedilecek zamanın olmadığını söylemişti. Bunun üzerine Cihanşah, hemen atına binerek karlar içinde uzaklaştı.

Uzun Hasan ordusundan İskender adında bir Türkmen, ihtiyar hükümdarı kovaladı ve ona yetişti; Cihanşah, şaşkınlıktan kendini tanıtınca asker, hemen oracıkta, onu öldürdü. Kıymetli elbiselerini kendisi giydi, öldürdüğü hükümdarın kafasını da alarak orduya döndü.²⁵⁹

Bu ani baskında Karakoyunlular'dan 5.000 Türkmen ölmüş, Şehzade Mehmed öldürülmüş, kardeşi Yusuf'un gözlerine mil çekilmiş, birçok emirler esir düşmüştü. Uzun Hasan Cihanşah'ın kafatasını Timur oğullarından Ebu Said'e Şehzade Mehmed'in ve divan reisi Rüstem Dabırsal'ın kafataslarını da Osmanlı padişahına gönderdi.²⁶⁰

Bu galibiyet bir Türkmen İmparatorluğunun çöküşü, bir diğerinin de doğuşu demektir.

²⁵⁸ Devletşah; a.g.e. c.IV, s. 537

²⁵⁹ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 234, 236; Walter Hinz; a.g.e. s. 43, 44

²⁶⁰ Walter Hinz; a.g.e. s. 44; Joseph Von Hammer; Büyük Osmanlı Tarihi, İst-1991, c. 3, s. 102; Faruk Sümer; a.g.m. s 23

Cihanşah'ın ölümünün duyulmasından sonra Tebriz'de bulunan devlet erkanı ve ümerâ Hasan Ali'yi hapisten çıkararak hükümdar ilan etmişlerdi. Ancak Hasan Ali'nin hükümdarlığına karşı çıkan İskender Bey'in oğlu Hüseyin Ali Tebriz'de hükümdarlığını ilan etti. Kendisini iki kız kardeşi Arayış ve Şahsaray Begümler de desteklemekte idiler. Fakat Cihanşah'ın zevcesi Can Begüm kardeşi Kasım kumandasında bir orduyu Tebriz üzerine sevketti. Süratle Tebriz'e gelen Kasım Bey, giriştiği mücadeleyi kazanırken Hüseyin Ali'yi de katletti. Bu arada İskender'in her ikisi de şair olan kızları yakalanarak hapsedildiler. Bu sırada Hasan Ali de şehir önüne gelmiş bulunuyordu. Kasım Bey, şehirle beraber Hüseyin Ali'nin hazinelerini de Hasan Ali'ye teslim etti.²⁶¹

Hasan Ali tahta geçer geçmez ilk iş olarak Akkoyunlu Uzun Hasan'a karşı hazırlıklara girişti. Nitekim çok geçmeden de çevresinde 180.000 kişilik büyük bir ordu topladı. Ancak Hasan Ali'nin bu sırada kendisinin tahta çıkmasında en büyük rolü oynamış olan babasının zevcesi Can Begüm ile kardeşlerini ani bir kararla öldürtmesi aleyhinde bir cereyanın doğmasına ve halkın kendisinden nefret etmesine sebep olmuştur. Aynı zamanda onun Çuli adını verdiği ayak takımından kimseler ile düşüp kalkması da ahlakını bozmuştu. Neticede bütün bu sebeplerden dolayı Hasan Ali, sayıca çok üstün olan ordusuna rağmen Merend'de karşılaştığı Akkoyunlu kuvvetleri karşısında bozguna uğrayarak darmadağın oldu (Ağustos 1468).²⁶² Savaşta güçlükle kurtulan Hasan Ali, Berdaa yoluyla Azerbaycan'a gitmiş ve Ebû Said'e sığınmıştır. Sultan Ebû Said, Hasan Ali'nin de tahriki ile Azerbaycan'a girmiş ve Hasan Bey ile savaşmış ancak bu savaş onun hayatına mâl olmuştur. Koruyucusundan mahrum kalan Hasan Ali, Hemedan yönüne doğru kaçmaya çalışırken Akkoyunlu kuvvetlerinin eline düşeceği sırada intihar ederek hayatına son vermiştir (Mayıs 1469).²⁶³ Onun ölümünden

²⁶¹ M. Çetin Varlık; a.g.m. s. 478; Faruk Sümer; "Karakoyunlular", İA., s. 303

²⁶² Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 244-246, 254 vd.; Faruk Sümer; a.g.m. s. 23

²⁶³ Muhsin Macit; Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah ve Türkçe Şiirleri, Ank-2002, s. 24

sonra Uzun Hasan, 1469'da Kirman, ve 1470'de Bağdat'ı ele geçirerek²⁶⁴ Karakoyunlular'a son vermiş ve Akkoyunlu İmparatorluğu'nu kurmuştur.²⁶⁵

Hasan Ali'nin ölümünden sonra, Cihanşah'ın Uzun Hasan tarafından gözlerine mil çekilmiş olan oğlu Ebû Yusuf, Baharlu boyuna dayanmak suretiyle Fars bölgesinde tutunmak istemiş ise de Akkoyunlu şehzadesi Uğurlu Mehmed, gelerek bu bölgeyi zaptetmiş ve Ebû Yusuf'u öldürmüştür.

Uzun Hasan Bey, Karakoyunlular'ı ortadan kaldırdıktan sonra Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadeleleri son bulmuştur. Uzun Hasan, Akkoyunlu Devleti'nin başkentini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşımıştır. Uzun Hasan, iyi bir komutan, teşkilatçı bir devlet adamı olmasının yanında bir kanun adamı idi. Uzun Hasan Bey, kanunlar yapmış ve bu kanunlar, Uzun Hasan öldükten sonra da Hasan Padişah kanunları adıyla kullanılmaya devam edilmiştir.²⁶⁶ Uzun Hasan Otlukbeli Savaşında²⁶⁷ Fatih'e yenilince Akkoyunlu Devleti, zayıflamaya başlamış, Uzun Hasan'ın ölümüyle birlikte (1478) Akkoyunlu Devleti, yıkılmaya yüz tutmuştur. Uzun Hasan'ın altı oğlu arasında taht mücadeleleri başlamış ve devlet 1501'de ikiye ayrılmıştır. Akkoyunlular'ın bu durumundan istifade eden Şah İsmail, 1502 yılında Tebriz'i alarak Akkoyunlu Devleti'ne son vermiştir.²⁶⁸

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri arasında kuruluşan yıkılışa kadar olan mücadelelerin devletlerin hakim oldukları coğrafya için tarihî ve etnik bir çok sonuçları olmuştur. Bu sonuçları tezimizin üçüncü bölümünde açıklamaya çalışacağız.

²⁶⁴ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 302, 303

²⁶⁵ Faruk Sümer; a.g.m. s. 23

²⁶⁶ Ömer Lütfi Barkan; "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e ait kanunlar", TVD., 1941, S. 1, s. 91; Nejat Göyünç: a.g.e. s. 162; Neşet Çağatay; "Akkoyunlular", Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi, Ank-2003, s. 49

²⁶⁷ Oruç Bey; Oruç Bey Tarihi, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel Eser – 5, s. 124, 125

²⁶⁸ İbrahim Kafesoğlu; "Akkoyunlu Devleti", TDEK, TKAE, Ank-1976, s. 884; Muzaffer Erendil; Tarihte Türk-İran İlişkileri, Ank-1976, s. 36; Fernard Grenard; Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü, Çev. Orhan Yüksel, İst-1992, s. 109

III. BÖLÜM

AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU MÜCADELELERİNİN DOĞU VE GÜNEY DOĞU ANADOLU'DAKİ TÜRKMEN NÜFUSU ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Akkoyunlu ve Karakoyunlular'ın Anadolu'ya gelişleri ve bu coğrafyada faaliyet göstermeleri şüphesiz Anadolu'nun Türkleşmesi için mühim hadiselerden biridir. Ancak Anadolu'ya gelişlerinden Karakoyunlular'ın yıkılışına kadar süren bu iki devlet arasındaki mücadeleler Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesini bir savaş alanına döndürmüş, bu devletlerin gerek hakimiyet anlayışlarından dolayı, gerekse bölgede istikrarın sağlanamamış olmasından dolayı bölgeden İran ve Azerbaycan'a göçler olmuş, bunun sonucunda da Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesindeki Türk nüfusu azalmıştır. Biz tezimizin bu bölümünde Akkoyunlu ve Karakoyunlu Hâkimiyet anlayışlarının Türkmenler üzerindeki etkileri ve Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadeleleri neticesinde Anadolu'dan göçler konuları üzerinde duracağız.

A. AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLULAR'DA HÂKİMİYET ANLAYIŞI

Akkoyunlular ve Karakoyunlular, esas olarak, Türk gelenekleri ve İslâmî ilkelerden oluşan Türk-İslam hanedanlarının hâkimiyet ve yönetim anlayışını takip etmişlerdir. İslâm öncesi Türklerde hâkimiyetin başlıca unsurları "Tanrı Kutu, yöce soy, ülüş (paylaşma) ve veliahdlık" idi.²⁶⁹ Geleneksel Türk hâkimiyet anlayışı İslâmî dönemde bazı değişikliklere uğramıştır. İslâmiyet'te hakimiyet merkezde hilâfet ve taşrada halifenin tasvibini alma usulüne dayanmaktaydı. Buna göre İslâm Dünyası'nın başında halife bulunur, mahallî hâkimiyetler onun velâyeti ile meşruiyet kazanırdı. İlk Türk-İslâm devletlerinden olan Karahanlılar'dan itibaren Türk hâkimiyet

²⁶⁹ Halil İnalcık; "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", SBFD,1959, c. XIV, S. 1, s. 73-87

anlayışı, İslâmî telakkilerle uyuşturulmaya çalışılmış, bu eğilimi diğer Türk devletleri de devam ettirmişlerdir.²⁷⁰

Moğol istilâsı 13. yüzyılda İslâm dünyasına yeni bir hakimiyet anlayışı getirmiş; Moğol örf ve adetlerinden oluşan Cengiz Yasası (Yasa), başta Türkler olmak üzere, İslâm dünyasını etkisi altına almıştır. İlhanlı hükümdarı Ebu Said'in 1335'de ölümü üzerine Moğol tahakkümü Yakın Doğu'da yok olmaya yüz tutmuşsa da hâkimiyet ve hukuk gelenekleri etkilerini sürdürmüştür.²⁷¹ Öte yandan İslâm halifesinin Memlûk yönetimi elinde kukla durumuna gelmesi üzerine 15. yüzyıldan itibaren Türkler'de eski Türk hâkimiyet geleneği canlanmıştır.²⁷²

Akkoyunlular ve Karakoyunlular, Orta Asya Türk devlet geleneğinden etkilendikleri kadar, eski Orta Doğu hâkimiyet ve yönetim anlayışına da sahip bulunuyorlardı. Timurîler ile yakın münasebette bulunduklarından onlardan da etkilenmişlerdi. Timurlular zamanında yönetici hâlâ dünyaya bağlı olarak Tanrı'nın gölgesi olarak kabul ediliyordu ve yargılama ile cezalandırma kurallarının Tanrı'nın gölgesi olan bir hükümdarın varlığında sürdürüldüğü inancı mevcut idi. Bunun yanında Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın hâkim oldukları bölgelerin konumu itibari ile Hint-Iran geleneğinin tesirine de maruz kalmışlardı.²⁷³ Hükümdarın Tanrı'nın gölgesi olduğu anlayışını, Akkoyunlu Şehzadesi Sultan Halil'in yaptırdığı bir geçit töreninde, Sultan için dile getirilen bir duada da görmekteyiz. Bu duada Akkoyunlu hükümdarı bütün Müslümanlar'ın sultanı olarak görülmekte ve onun adaletinin sonsuz gölgesini sunması için sultana izin verilmesi dileğinde bulunmaktadır.²⁷⁴

²⁷⁰ Reşat Genç; "Karahanlılar", DGBİT, ed. Hakkı Dursun Yıldız, İst-1989, c. 6, s. 164-181

²⁷¹ Seyfettin Erşahin; "Türk Hakimiyet Tecrübesine XV. Yüzyıldan Bir Örnek: Akkoyunlu Hakimiyet Anlayışı ve Yönetim Yapısı", Türkler, ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ank-2002, s. 200

²⁷² Halil İnalcık; a.g.m. s. 78, 80

²⁷³ Kâzım Paydaş; "Akkoyunlularda Devlet Teşkilâtı", Türkler, ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ank-2002, s. 213

²⁷⁴ Kâzım Paydaş; a.g.m. s. 213

Anadolu'nun doğusunda, birbirlerine rakip olarak yaşayan bu iki oymak, XIV. yüzyılda bütün Yakın Doğu'da meydana gelen anarşi, yani Tevaif-i mülûk devrinde faaliyetlere geçmişler, her tarafa akınlar ve garetler yaparak ve aynı zamanda birbirleri ile mücadele ederek, umran ve medeniyetin tahribinde büyük âmil olmuşlardır.²⁷⁵

Tahrip, yağma, emaret kavgası vb. yaklaşımı işte bu iki Türkmen topluluğunun birbirlerini kıyasıya kırıp dökmeleri ve azılı düşman olmaları büyük talihsizliktir. Ancak iki devletin hükümdarları da hâkimiyet anlayışlarının gereği olarak kendilerini cihanın yegâne gücü olarak görmüş ve yekdiğerini alt edip kendi hâkimiyetini kabul ettirmek istemiştir. Bundan dolayı da Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletleri arasındaki mücadeleler Anadolu'ya gelişlerinden itibaren sürüp gitmiştir. Akkoyunlu ve Karakoyunlu çatışması Türk dünyası için büyük bir handikap ve yürekler acısı ilkel bir kan davası görünümündedir. Bu iki kavim, birbirlerine her fırsatta zarar vermiş, birbirlerinin şehirlerini yağmalamış, birbirlerinin vatandaşlarını öldürmüşler ve birbirlerinin arazilerine girerek tarlalardaki mahsullerine zararlar vermişlerdir.²⁷⁶ Bu iki kavmin arasındaki düşmanlığın boyutlarını şu iki olay açıkça ortaya koymaktadır: 1435 yılında yendiği Osman Bey'i mezarından çıkartıp kafasını kesip Mısır Sultanı'na gönderen²⁷⁷ Karakoyunlu İskender Bey'e karşılık, Uzun Hasan, 1467 yılında İskender'in kardeşi Cihanşah'ın kafasını kesip Timur oğullarından Ebû Said'e göndermişti.²⁷⁸

Sonuç olarak diyebiliriz ki; Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın, hâkimiyet anlayışlarından dolayı, Anadolu'ya hâkim olmak için yaptıkları bu mücadelelerin sonucunda, Doğu ve Güney Doğu Anadolu'daki Türk nüfusu büyük bir zarar görmüştür.

²⁷⁵ M. Halil Yınanç; "Akkoyunlular", İA., İst-1963, c.1, s. 253

²⁷⁶ Faruk Sümer; Karakoyunlular, Ank-1984, c.1, s. 91

²⁷⁷ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 70, 71

²⁷⁸ Walter Hinz; a.g.e. s. 44; Joseph Von Hammer; a.g.e., s. 102; Faruk Sümer; a.g.m. s 23

B. AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLU MÜCADELELERİ SONUCUNDA DOĞU VE GÜNEY DOĞU ANADOLU'DAN GÖÇLER VE GÖÇ EDEN TÜRKMEN AŞİRETLERİ

1.AKKOYUNLU – KARAKOYUNLU MÜCADELELERİ SONUCUNDA DOĞU VE GÜNEY DOĞU ANADOLU'DAN GÖÇLER

XIII. yüzyılın ilk çeyreğinde vuku' bulan Moğol istilası, Mâveraünnehir ve İran'ın muhtelif yerlerinde bulunan kalabalık nüfuslu Oğuz kütlelerinin hatta diğer Türk kavimlerine mensup bazı zümrelerin Anadolu'ya gelmelerine sebep olmuştur. Moğollar'ın İran'da yerleşerek Selçuklu Devleti'ni tabiiyetleri altına almaları üzerine Anadolu'nun doğu taraflarında yaşayan Türkmenler'in pek mühim bir kısmı Suriye'ye giderek Memlûk himayesine sığınmış ve mühim bir kısmı da Anadolu'nun batısındaki uç bölgelerine göç etmişlerdi. Orta Anadolu'daki geniş bozkırda yaşayan göçebe, yarı göçebe ve hatta yerleşik Türkler de Moğol işgal kuvvetlerinin bu bölgeye gelmeleri üzerine batıdaki Denizli – Kütahya arasındaki uç havalisi ile kuzey ve güneydeki sarp ve arızalı mıntikalara çekilmişlerdi. Bu muhaceret XV. Asrın başlarında yine aynı ülkeden bambaşka istikamette gelişti. Bu göç hareketinin akışı, Anadolu'nun bir Türk memleketi halini alması neticesini veren muhaceretin tam aksine olarak doğu istikametinde yani İran'a doğru idi. Bu göç kapısı, Van Gölü kıyısındaki Erciş merkez olmak üzere Erzurum – Musul arasındaki sahanın hakimi olan Karakoyunlular tarafından açılmıştı.²⁷⁹ Karakoyunlular, Doğu Anadolu ve Güney Doğu Anadolu'daki Türkmen boylarının mühim kısmını hakimiyetleri altına almışlardı. Karakoyunlu hükümdarları hâkimiyet anlayışlarına paralel olarak ülkelerinin sınırlarını genişletmek için seferler düzenlemişlerdi. Karakoyunlular'ın güçlendikleri devirlerde, bilhassa Kara Yusuf döneminde batıdaki devletler (Osmanlılar ve Memlûkler) güçlü ve merkezî olduğundan batı istikametinde ülkesini genişletmesi imkânsızdı.

²⁷⁹ Faruk Sümer; "XV. Asırdan İtibaren Anadolu'dan İran'a Vukubulan Göçler", Türk Yurdu, 1954, S. 1(234), s.36-38; Faruk Sümer; "Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış", Belleten, Ank-1957, c. XXI, S. 83, s. 443

Bundan dolayı Karakoyunlular, ülkelerinin sınırlarını doğuya doğru genişletmeye çalışmışlardır. Gerçekten daha XIV. yüzyılın sonlarında İran'ın bazı hudut mıntikalarını ele geçirmiş olan Karakoyunlular, XV. yüzyılın başlarında zamanın en büyük savaşçılarından birisi olan reisleri Kara Yusuf sayesinde, Timurî mirzalarını birbiri arkasından mağlup ederek bütün batı İran'ı ve bunu müteakiben de Irak'ı zaptettiler. Kara Yusuf'un oğlu ve ikinci halefi Cihanşah zamanında yeni başarılar kazanan Karakoyunlu Türkmenleri, İran'ın Horasan hariç diğer yerlerini de ele geçirdiler.²⁸⁰ İşte bu büyük siyasî hâdise neticesinde, asıl Karakoyunlu kabîlesini meydana getiren oymakların büyük çoğunluğu da İran'a gitmişlerdi. Bu sûretle İran'a ilk göç Doğu Anadolu'nun sınır bölgelerinden başlamış oluyordu. İran'a olan bu güçle birlikte İran'daki Türk iskânını Doğu ve Güney Doğu Anadolu Bölgelerinde yaşayan Türk oymakları besliyordu.²⁸¹

Karakoyunlular'ın kardeşleri ve aynı zamanda amansız rakipleri olan Akkoyunlular, XIV. yüzyılın ikinci yarısında Diyarbakır bölgesinde oturuyorlardı. XV. yüzyılın başından itibaren siyasî faaliyetlerini artıran Akkoyunlular, aynı yüzyılın ortasında Karadeniz dağlarından, Suriye çöllerine kadar olmak üzere Doğu Anadolu'nun en büyük kısmına sahip oldular. Akkoyunlular, Suriye Türkmenleri'nden ve Maraş bölgesindeki Dulkadirli ulusundan aldıkları her gün ziyadeleşen takviyelerle yerli hakimlerin önemli bir kısmını ortadan kaldırarak ve geri kalanları da kendilerine ayrılmaz bir suretle bağlayarak Doğu Anadolu'nun ne kendilerinden önce ne de kendilerinden sonraki devletlerden hiç birinin nüfûz edemediği yerlere girmişler ve oralara Türk aşiretlerini yerleştirmişlerdir. Onlar zamanında Doğu Anadolu'nun en güzel yöreleri Türk kabileleri tarafından fethedilmiş, şehir ve köylerdeki Türk unsuru kuvvetlenmiş ve buralardaki yerli ahali de süratle Türkleşmeye başlamıştı. Bununla ilgili olarak, gerek Akkoyunlular, gerek Karakoyunlular, itaat altına alınmış bir kavmin Türkleşmesi hususunda Türkler'in eskiden beri kullandıkları bir usûlü geniş bir surette uygulamışlardır.

²⁸⁰ Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 223 vd.

²⁸¹ Faruk Sümer; Oğuzlar, s. 11

Bu usûle bağılı olarak Karakoyunlular, tabiiyetleri altına aldıkları Kürt aşiretlerinden 50.000 çadırılık bir il vücuda getirmişlerdi ki, zamanla mühim bir bölümü Türkleşen bu ile Kara Ulus adı verilmişti. Akkoyunlular da itaat altına aldıkları Kürt aşiretlerinden her birini bir Türk kabilesinin maiyetine vermişlerdir. Başlarında reisleri bulunmaması usulden olan bu Kürt aşiretleri maiyetlerine verildikleri Türk teşekküllerinin ayrılmaz bir bölümü idiler. Bu gün Doğu Anadolu'nun en ücra köşelerinde ve halkı Türkçe konuşmayan mıntıklarındaki Türkçe yer adlarının çoğu Akkoyunlular zamanında ortaya çıkmıştır. Bu bilgilerden Doğu Anadolu'nun Türkleşmesi tarihinde Akkoyunlular'ın ne kadar önemli bir rol oynamış oldukları anlaşılıyor. Ancak beklenmedik bir hâdise, Doğu Anadolu'daki Türkleşme hareketinin yalnız kat'î neticelere ulaşmasına engel olmakla kalmamış, Türk nüfusunun oldukça zayıf bir duruma düşmesine de sebep olmuştur. Gerçekten de Uzun Hasan'ın 1467 yılında Karakoyunlu hükümdarı Cihanşah'ı mağlup etmesi²⁸², Karakoyunlu ülkesini tamamen Akkoyunlular'a açmıştı. Bu zafer üzerine Uzun Hasan Bey, başkentini Diyarbakır'dan Tebriz'e taşımış ve Akkoyunlu ulusunun büyük bir kısmını da bir daha geri dönmek üzere İran'a götürmüştür.²⁸³ Evvelâ Karakoyunlular'ın ardından da Akkoyunlular'ın merkezlerini İran'a nakletmeleri, İran'daki Türk nüfusunun artmasını sağlarken; Anadolu'daki Türk nüfusunun azalmasına ve zayıflamasına sebep olmuştur.²⁸⁴

Türkiye'den İran ve Azerbaycan'a Karakoyunlu ve Akkoyunlular'dan sonra üçüncü ve önemli bir göç hareketi daha olmuştur. Bu harekete sebep olacak Safevî hanedanının büyümesi ve güçlenmesini sağlayacak olan sebep de Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadeleleridir. Şeyh Cüneyd, Anadolu'ya gelmiş ve kendine mürid toplamıştır. (Şeyh Cüneyd'in Şiîliği Anadolu'yu ziyareti esnasında öğrenmiş olduğunu savunan görüşler de

²⁸² Ebu Bekr-i Tihranî; a.g.e. s. 234, 236; Walter Hinz; a.g.e. s. 43, 44

²⁸³ Seyfettin Erşahin; Akkoyunlular, s. 74

²⁸⁴ Nuri Yavuz; a.g.e. s. 165

vardır²⁸⁵.) Akkoyunlu ve Karakoyunlu mücadelelerinden faydalanarak Akkoyunlular ile akrabalık kurmuş ve bu suretle konar göçer Türkmen oymakları arasında Şiiliği yaymak ve kendisine taraftar toplamak için uygun fırsatı bulmuştur.²⁸⁶ Tam 1500 yılında Akkoyunlu şehzadelerinin taht için birbirleriyle acımasızca boğuşmalarını bulunmaz bir fırsat bilen Şeyh Cüneyd'in torunu Şah İsmail, saklandığı Geylan'dan Anadolu'ya gelerek propagandalar yoluyla çevresine birçok mürid toplamış²⁸⁷ ve Akkoyunlu Devleti'ne son vermiştir. Böylece Şah İsmail, XVI. Yüzyılda Anadolu'dan İran'a yeni bir göç hareketini başlatmıştır. Safevî Devleti'ni kuran güç Anadolulu Kızılbaş Türkler olduğu gibi, Safevî Devleti, kurulduktan sonra da, uzun bir müddet – bilhassa insan gücü bakımından – Anadolu'dan beslenmiştir.²⁸⁸

İran'a giden Kızılbaş Türkler, İran'ın siyasî hayatında mühim roller oynamışlardır. Bu aşiretlerden yalnız siyasî şahsiyetler çıkmakla kalmamış, Safevî Devleti'nin Hasan Bey Rumlu, İskender Bey-i Türkmen, Sakikî-i Avşar gibi en maruf tarihçi ve edebiyatçıları da yetişmiştir.²⁸⁹

Karakoyunlular'la başlayıp gittikçe ziyadeleşen ve XVII. yüzyıla kadar devam eden göçler özellikle, Doğu Anadolu'daki Türk nüfusunun zayıflamasına sebep olmuştur. Esasen Osmanlı fetihleri neticesinde Kuzey Afrika gibi imparatorluğun en uzak yerlerine kadar Anadolu'dan Türk nüfusu gittiği bir sırada aynı miktarda bir nüfusun da yine Anadolu'dan İran'a gitmesi Türk halkının kuvvet ve kudretinin sarsılmasında önemli bir etken olmuştur. Bu göçler, Anadolu Türklüğü için olumsuz sonuçlar taşımasına rağmen İran ve Azerbaycan'ın Türkleşmesinde önemli roller oynamıştır.

²⁸⁵ Mehmet Saffet Sarıkaya; Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı, İst-2003, s. 36

²⁸⁶ Remzi Kılıç; Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları, İst-2001, s. 11

²⁸⁷ Necati Ökse; Van Gölü ve Fırat Nehri Çevresinde Yaşayan Türkler, Ank-1976, s. 68, 69

²⁸⁸ Faruk Sümer; Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, s. 5

²⁸⁹ Faruk Sümer; "XV. Asırdan İtibaren Anadolu'dan İran'a Vukubulan Göçler", s.41

2.AKKOYUNLU-KARAKOYUNLU MÜCADELELERİ SONUCUNDA DOĞU VE GÜNEY DOĞU ANADOLU'DAN GÖÇ EDEN TÜRKMEN AŞİRETLERİ

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri hâkimiyet sahasını İran, Irak ve Azerbaycan yönünde genişletince Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri'ni oluşturan boylar da bunlarla birlikte bu bölgelere göç etmişlerdir. Biz şimdi Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devleti'ni oluşturan aşiretlerden İran, Azerbaycan ve Irak'a göç eden aşiretler hakkında bilgi vereceğiz:

Akkoyunlu ve Karakoyunlu oymakları idareci bir rol oynamak suretiyle kabilevî mahiyetini kaybetmiştir.²⁹⁰ Akkoyunlu oymağı günümüzde Azerbaycan'da; Karakoyunlu oymağı ise Hoy ve Erivan'da yaşamaktadırlar.²⁹¹

Ahmedlu

Ahmed Bey Ahmedlu, 1457 yılından 1469 yılında ölümüne kadar gerek Doğu Anadolu, gerekse İran'da Uzun Hasan'ın ateşli bir destekçisiydi. Ne var ki Ahmed Bey, bu aşiretten, kaynaklarda adı geçen tek reistir.²⁹² 17. yüzyılda, Safevî yönetimi altında, Ahmedlu aşireti, Karabağ'a yerleşti. Günümüzde dahi İran Azerbaycanı'nda adlarını taşıyan kimi köylere rastlanır.²⁹³

Ağaçeri

Karakoyunlular'a bağlı Ağaçeriler, Maraş bölgesinde yaşamaktaydılar. Karakoyunlular'ın yıkılmasıyla bazı Ağaçeri boyları, Uzun Hasan'a katıldılar. Bugün İran'da Kuh-gilûye'de varlıklarını devam ettiren Ağaçerilerin Karakoyunlular'a bağlı Ağaçerilerin ahfadı olmaları kuvvetle muhtemeldir.²⁹⁴

²⁹⁰ Faruk Sümer; Karakoyunlular, Ank-1984, c. 1, s.13

²⁹¹ Faruk Sümer; Oğuzlar, s. 445

²⁹² Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 149, 285

²⁹³ John E. Woods; a.g.e. s. 80

²⁹⁴ Abdülhalûk Çay; a.g.m. s. 347

Alpağut

Karakoyunlular'ın en önemli konfedere aşiretlerinden olan Alpavutlar, Aras vadisi ortaları (Çukur-u Sa'd) , Irak-ı Arap ve İran Kürdistanı'nda yerleşmişlerdi.²⁹⁵ 1467'den sonra yavaş yavaş Akkoyunlu konfederasyonuna geçtiler. Ve Akkoyunlular'ın siyasî hayatlarında önemli roller oynadılar. Alpağutlar, Kuzey Azerbaycan, Şirvan ve Karabağ yörelerine göç etmişlerdir. Alpağutlara bağlı bir kol da Osmanlı hâkimiyetine girmiş ve tımar sistemine dahil olmuşlardı.²⁹⁶

Avşar

XV. yüzyıl başlarında, Avşarların büyük bir bölümü, Memlûk Devleti'nin hâkimiyeti altındaki Kuzey Suriye'de bulunmakta idi. Bunlar 1407'de Akkoyunlu Kara Yülük Osman Bey'e katıldılar. Ancak bir müddet sonra yeniden Kuzey Suriye'deki eski yurtlarına döndüler. Bununla birlikte Kutbeğlü Avşarı gibi bazı gruplar Kara Yülük Osman Bey'in yanında kalmaya devam etti.²⁹⁷ Akkoyunlu siyasî faaliyetlerinde mühim roller oynayan Avşarlar, Akkoyunlu Devletinde devam eden iç mücadelelerde rol oynadıkları gibi, Uzun Hasan Bey'in Fatih'le yaptığı savaşta da bulunmuşlardır.²⁹⁸ Uzun Hasan'ın ölümünden sonra da taht kavgalarına karışmışlar ve Yakup Bey'i desteklemişlerdir.²⁹⁹ Akkoyunlular'ı yıkılmasıyla da Avşarların bir bölümü Safevi Devleti içerisinde yer almıştır.³⁰⁰ Safevi hizmetindeki Avşarların büyük bir bölümünün, Kûh Gîluye ve Huzistan bölgesinde bulunan Avşarlardan oldukları ortaya konulmuştur. Bunlar, Safevî Devleti'nde önemli memuriyetlere kadar yükselmişlerdir.³⁰¹

²⁹⁵ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 254

²⁹⁶ John E. Woods; a.g.m. s. 80

²⁹⁷ Tufan Gündüz; a.g.e. s. 53

²⁹⁸ Ebû Bekr-i Tihrani; a.g.e. s. 129, 130

²⁹⁹ John E. Woods; a.g.m. s. 79

³⁰⁰ Faruk Sümer; a.g.e. s. 24

³⁰¹ Muharrem Eren; Kocaavşar Köyü ve Tarihte Avşarlar; İst-1992, s. 264; Faruk Sümer; "Avşarlar", TDA, Nisan 1986, S. 41, s. 125-132

Avşarlar bugün Azerbaycan ve bilhassa Urmiye yöresinde oturmakta olup Kasımlu ve Araşlu adları ile iki kola ayrılırlar. Avşarlar bundan başka; Hamse'de Kızıl Özen kıyılarında Sultaniye ve Sayın Kale'ye kadar uzanan Zencan toprağında, Kazvin çevresi, başlıca Çal ve Huar yörelerinde, Hemedan çevresinde, Rey bölgesinde, Huzistan'daki Şuşter yakınında, Kirman'da, Horasan'da, Fars'da, Mâzenderan'da dağınık halde yaşamaktadırlar.³⁰²

Baharlu

Karakoyunlular'ın ikinci derecede önemli kabilesiydi. Karakoyunlu kabilesi ile doğrudan akrabaydılar. Hemedân bölgesinde yurt tutmuş olan Baharlu kabilesi, Akkoyunlu hâkimiyetinden sonra doğuya göç etmiştir. Baharlu kabilesi bugün Azerbaycan'da yaşamaktadır.³⁰³ Baharlu oymağının bir bölümü bugün Kazvin'in batısındaki Hamse vilâyetinde yaşamaktadırlar.³⁰⁴ Baharlu kabilesinin bir bölümü de Fars bölgesinde yaşamaktadır.

Bayat

Kuzey Suriye'de bulunan ve Memlûk ordusundaki Türkmenler arasında da yer alan Bayatlar, Memlûk emirlerinden Çekem'in isyanı sırasında ondan çekindikleri için İnallular ile birlikte Akkoyunlu Devleti'ne sığınmışlar, nadir de olsa bu devletin siyasî faaliyetlerine katılmışlardı. Akkoyunlu Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte Safevî Devleti'nin idaresi altına girmişlerdir. Bayatlar'dan Anadolu dışına göç edenler bu gün Azerbaycan, Tahran, Şiraz ve Nişabur'da yaşamaktadırlar.³⁰⁵

Bayramlı

Karakoyunlu Kara Yusuf'un komutanlarından Bayram Bey'den gelen Bayramlı Aşireti, Karakoyunlular'ın yıkılmasından sonra Akkoyunlu

³⁰² Faruk Sümer; Oğuzlar, s. 440

³⁰³ Faruk Sümer; a.g.e. s. 447

³⁰⁴ Abdülhalûk Çay; "Karakoyunlular", s. 346

³⁰⁵ Faruk Sümer; a.g.e. s. 442

konfederasyonuna katıldı (1467). Uzun Hasan Dönemindeki bütün savaşlarda Bayramlı aşiretini Hasan Bey'in yanında görmekteyiz. Uzun Hasan'dan sonraki taht kavgalarında da etkin roller oynamışlardır. Hoy civarında yaşayan Bayramlı aşireti hakkındaki bilgiler Akkoyunlular'ın yıkılmasıyla son bulur.³⁰⁶

Beğdili

Beğdili, bilindiği gibi, Oğuz boylarından bir ve Halep Türkmenleri'nin en mühim kollarındandır. Beğdili aşiretinin bir şubesi Akkoyunlu Devleti'nin siyasî faaliyetlerine iştirak etmiştir. Beğdiller'in bu kısmı Akkoyunlu Devleti'nden sonra Safevîlere bağlanmıştır.³⁰⁷ Beğdili aşiretinden bir kısmına günümüzde Azerbaycan, Sâve ve Kum bölgelerinde rastlanmaktadır.³⁰⁸

Çakırlı

Kara Yusuf'un Timurîlerle çatışmasında ilk destekçilerinden Bistam Bey Çakırlı, genel kurmay başkanlığı ve Erdebil, Kızılağaç ve Doğu Azerbaycan'ın Mugan bölgesinin denetimiyle ödüllendirildi. Karakoyunlular'ın yıkılmasından sonra Çakırluların büyük bir bölümü, Uzun Hasan'a boyun eyince ilk mülklerini ellerinde tutmalarına izin verildi. Akkoyunlular'ın büyük fetihlerine katılıp, Osmanlılara karşı da savaştılar. Uzun Hasan Bey'den sonra ülke içerisindeki taht kavgalarına karıştılar. Doğu Azerbaycan'ın denetimini Safevî fetihlerine kadar ellerinde tutabildiler. XVII. yüzyılda egemen oldukları Şakki ve Şirvan'daki varlıklarını günümüze kadar sürdürmüşlerdir.³⁰⁹

Döğer

Akkoyulu – Karakoyunlu mücadelelerinde Karakoyunlular'ın yanında yer alarak etkin bir rol oynamışlardır. Döğerler, Karakoyunlular yanında

³⁰⁶ John E. Woods; a.g.m. s. 81

³⁰⁷ Faruk Sümer; "Bozoklu Oğuz Boylarına Dair", DTCFD., c. XI, s. 85

³⁰⁸ Faruk Sümer; Oğuzlar, s. 443

³⁰⁹ John E. Woods; a.g.m. s. 82; Faruk Sümer; Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü, s. 197

görölmelerine karşın hem Akkoyunlular'la hem de Karakoyunlular'la münasebette bulunmuşlar ancak iki devlet ile de tam bir dostluk içinde olmamışlardır. Safevi Devleti'nin kurulmasından sonra bu devletin hizmetine girerek Türkmen Oymak içinde yer almışlardır.³¹⁰

Duharlu

Başlangıçta, Akkoyunlular'la bağlaışık olan Bayburt ve Erzurum Duharluları, Kara Yusuf'un 1410 yılında bu bölgeleri ele geçirmesiyle Karakoyunlular'a katıldılar. Bu oymak Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadelelerinde etkin bir rol oynamıştır. 1457 yılında Bayburt Duharluları, Bayburt kalesini savaşmaksızın Uzun Hasan'a teslim ettiler. 1467'den sonra aşiret konfederasyonuna tam üye olarak katıldılar. Safevilerin Akkoyunlular'ı yıkmasından ve Osmanlıların Doğu Anadolu'yu ele geçirmelerinin ardından Duharlu aşireti, kendi topraklarında, Osmanlı Tımar sistemi içinde yaşamını sürdürmüştür.³¹¹

Hacılı

Hacılı aşireti Karakoyunlular'ı oluşturan boylardan birisidir. Cihanşah'ın 1467'de ölümünden sonra, Uzun Hasan'a boyun eğmişler ve Irak-ı Arap'ta ellerinde tuttıkları kaleleri böylelikle yitirmemişlerdir. Hacılı kabilesi, Kerkük – Erbil bölgesinde yurt tutmuşlardır.³¹²

Karamanlu

XV. yüzyılın başlarından beri Gence ve Berda taraflarında yaşadığını gördüğümüz Karamanlular, ilk önce Karakoyunlu aşiretleri arasında yer almış, daha sonra da Akkoyunlular'a tâbi oldular ise de diğer oymaklara nazaran muhtar bir idareye sahip idiler. Fakat siyasî bakımdan gittikçe önemlerini kaybettiler. Karamanluların bir bölümü de Safevi Devleti'ni meydana getiren oymaklar arasında yer almakta idi. Bunlar, Safevilerin

³¹⁰ John E. Woods; a.g.m. s. 83

³¹¹ John E. Woods; a.g.m. s. 84; Tayyib Gökbilgin; a.g.m., s. 40

³¹² Abdülhalûk Çay; "Karakoyunlular", s. 347

Özbeklerle yaptıkları savaşlarda yer aldıkları gibi Gürcistan ve Şamahı üzerine yapılan seferlere de katılmışlardır. Karamanlulara Şaki ve Şirvan'da rastlandığı gibi³¹³ Karamanlu aşiretinin büyük bir bölümüne Orta Anadolu'da rastlanmaktadır.³¹⁴

Koca Hacılı

Akkoyunlu Devleti'ni meydana getiren mühim aşiretlerden biri olan Koca Hacılı, Kara Yülük Osman Bey zamanında (1402-1435) bu devletin hizmetine girmiş ve Akkoyunlu hükümdarlarının itimat ettiği bir konuma yükselmişti. Akkoyunlu-Karakoyunlu mücadelelerinde adına sıkça tesadüf edilen bu aşiret, Uzun Hasan Bey'in Mardin'e taarruzu sırasında da, Uzun Hasan Bey tarafından Urfa'nın savunması için bırakılmıştı. Uzun Hasan Bey'in Karakoyunlu Cihanşah'a gönderdiği elçilik heyeti arasında Koca Hacılı cemaatinden Ali Bey adlı bir bey de bulunuyordu. Sultan Halil zamanında (1478) ise Elvend Mirza'nın maiyetinde yine bu aşiretten bir kol tespit edilmektedir.³¹⁵

Sultan Halil'in devrilişinden sonra Koca Hacılı aşiretine kaynaklarda bir daha rastlanmaz. Bu cemaatin de Akkoyunlular'ın yıkılmasıyla Safevî Devleti'nin hakimiyetine girdiği bilinmektedir.³¹⁶

Musullu

Akkoyunlu Devleti'ni oluşturan üç büyük aşiretten bir olan Musullu, Akkoyunlu ordusunun sol kanadının reis aşireti idi.³¹⁷ Musullular, Akkoyunlu şehzadeleri arasında vukubulan taht kavgalarına da katılmışlar, ilkinde Hamza ve Şeyh Hasan'a 1451'den sonra ise Uzun Hasan Bey'e destek vermişlerdir. Uzun Hasan Bey zamanında Musullu Sûfi Halil Bey'in yıldızı parlamış, Timurlu Ebu Said'in ordusunun mağlup edilmesinden sonra

³¹³ John E. Woods; a.g.m. s. 85

³¹⁴ Ahmed Refik; Anadolu'da Türk Aşiretleri, İst-1930, s. 54

³¹⁵ John E. Woods; a.g.e. s. 85, 86

³¹⁶ John E. Woods; a.g.e. s. 86

³¹⁷ John E. Woods; a.g.m. s.87

başkumandanlık rütbesi ve Şiraz valiliğine kadar yükselmiştir.³¹⁸ Sûfi Halil, Sultan Yakup zamanında da onun büyük oğlu Baysungur'un atabeyliğini yapmıştır.³¹⁹

Safevîlerin, Akkoyunlu ülkesini yer yer ele geçirdiği sırada Diyarbakır şehrinin idaresi Musullu Emir Bey'de bulunuyordu. Emir Bey, şehri Şah İsmail'e teslim etmiş ve maiyetinde bulunanlarla birlikte ona katılmıştır. Bu sırada Emir Bey'in kardeşi Kayıtmış Bey, Şah İsmail'e muhalefet ettiyse de öldürülmüştür.

Musullu Emir Han'a Safevî Devleti'nde yararlı faaliyetlerinden dolayı Şah İsmail tarafından Kayın eyaletinin idaresi verildi. Özbeklere karşı girişilen mücadelelerde başarılı olması üzerine Horasan beylerbeyliğine yükseltildi. Bu vazifesi esnasında şehzade Tahmasb'ın da lalalığını yaptı. Daha sonra da Azerbaycan beylerbeyliğine getirildi.³²⁰

Musullu aşiretinin büyük bir bölümünün İran'a göç etmesinin yanında bir bölümü de Osmanlı Devleti'nin hizmetine girmiştir.³²¹

Sa'dlu

Bu oymak Karakoyunlu Ulusu'nun en büyük boylarından biri olup, yurtları eskidenberi Nahçıvan ve Erivan'ın güneyindeki Sa'd Çukuru (Çukur Sa'd) idi. Esasen Sa'd Çukuru'nun da bu oymağın ad aldığı bey ile ilgili olduğu anlaşıyor. Karakoyunlu Devleti'nin yıkılmasından sonra, diğer Karakoyunlu oymakları gibi Akkoyunlular'ın hizmetine giren Sa'dlu oymağı daha sonra Safevîlerin oymakları arasına dahil olmuşlardır. bu devirde de

³¹⁸ Tufan Gündüz; a.g.e. s. 90

³¹⁹ M. Halil Yınanç; "Baysungur", İA., İst-1963, c. 2, s. 427

³²⁰ John E. Woods; a.g.m. s. 88

³²¹ Tufan Gündüz; a.g.e. s. 92

oymağın yurdu yine Çukur Sa'd'da idi.³²² Günümüzde bu oymağın bir bölümü İran'da Halhal yöresinde yaşamaktadır.³²³

Pürnek

Akkoyunlu Devleti'ni meydana getiren büyük aşiretlerden biri olan Pürnekler, Kara Yülük Osman Bey'den itibaren bu devletin hizmetinde görülmektedirler. Bu sırada Pürneklerin başında bulunan Kûh Ahmed Bey, Kara Yülük Osman Bey'in de damadıydı.³²⁴ Bayındır yönetici hanesinden kız alıp veren tek boy Pürneklerdi.³²⁵ Kara Yülük Osman Bey, Sultan Hamza ve Uzun Hasan Beylerin Karakoyunlular'la giriştikleri bir çok savaşta Pürnek beylerinden Şah Ali, Şeyh Hasan, Bayezid, Dâna Bey, Süleyman, Pir Mehmed gibi kişiler aktif rol almışlardı. Pürnekler, Akkoyunlular'ın bütün siyasi faaliyetlerinde bulunmuşlardır. Kısacası Pürnekler Akkoyunlu Devleti'nin siyasî hayatında mühim roller oynamışlardır. Pürneklerin Akkoyunlu Devleti içerisindeki hizmetleri, onları devlet idaresinde de önemli bir mevkie getirmişti. Fars eyaleti 1501 yılına kadar Pürnekli Mansur Bey'in oğlu Kasım Bey; Irak-ı Arap'ı da Şah Ali Bey ve oğlu Barik Bey tarafından yönetildi.³²⁶

Barik Bey, Safevîlerin Akkoyunlu ülkesini ele geçirmeye başladığı esnada Bağdat valiliği görevini yürütüyordu. Şah İsmail'in gazabından çekinen Elvend Mirza Bağdat'a sığınmak isteyince Barik Bey ona muhalefet etti. Bunun üzerine Diyarbakır'a çekilen Elvend Mirza bir müddet sonra Şah İsmail tarafından mağlup edildi. Akkoyunlu hükümdarlarından Murad Han da Barik Bey'den yüz bulamayınca Mısır'a kaçtı. Barik Bey, bunlarla yetinmeyerek Şah İsmail'e itaatini bildirdiği gibi bağlılık nişanesi olarak da kızıl başlık kuşandı. Ancak, Şah İsmail'in Bağdat'a girmekte ısrarlı olduğunu anlayınca Halep'e kaçtı. Şah İsmail bütün Purnakların kılıçtan geçirilmesini

³²² John E. Woods; a.g.m. s. 89

³²³ Faruk Sümer; a.g.e. s. 445

³²⁴ Ebû Bekr-i Tihriani; a.g.e. s. 49

³²⁵ John E. Woods; a.g.m. s. 88

³²⁶ John E. Woods; a.g.m. s. 88

emretti. Şah İsmail'in Bağdat'taki Purnakları kılıçtan geçirtmesinden sonra bu aşiret, İran siyaset sahnesinden yıllarca kayboldu.

Pürnek aşiretinin bir bölümü Safevî Devleti'nin hizmetindeki "Türkmen Oymak" içinde uzun süre faaliyet gösterdiler. 1603 yılında Safevîlerin Osmanlı Devleti'nin elinde bulunan Revan kalesine saldırdığı esnada Safevî ordusunun içinde Pürnekler de bulunuyordu. Pürnek beyleri XVI. yüzyıl sonlarına doğru yüksek devlet memuriyetlerini ele geçirdiler. Mesela Şah Kulu Han, Meşhed Hâkimliği ve Horasan'ın yarısının beylerbeyliğine, Pir Budak oğlu Şahbende Han da Azerbaycan beylerbeyliğine kadar yükselmişti.³²⁷

Akkoyunlu ve Karakoyunlu aşiretlerinden bazıları da Osmanlı Devleti'nin hizmetine gimişlerdi. Bu aşiretlerin Osmanlı idaresinde sâkin bir hayat sürmeye başlamaları derhal dikkati çekmektedir. Çünkü özellikle Uzun Hasan Bey ve sonraki³²⁸ Akkoyunlu padişahlarının merkezîleşme çabalarına şiddetle muhalefet eden aşiret beylerinin, Osmanlı merkezî yapılanması içinde yer bulamadıkları gibi kendilerine tahsis edilen dirliklerde geçimlerini temin etmeye çalışmaları gerçekten ilginçtir.³²⁹ Çünkü aynı aşiretlerden Safevî Devleti'nin hizmetine girenler ise tıpkı Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletlerinde olduğu gibi konar göçer yaşamaya devam etmişlerdir. Bu husus merkezî devlet ile aşiret aristokrasisine dayalı devletin işleyişi bakımından kayda değer bir örnek oluşturmaktadır.

Yukarıda saydığımız boylar Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri'nin hakimiyetlerini doğuya (İran ve Azerbaycan) doğru genişletmeleriyle Anadolu'dan göç eden aşiretlerdir. Bunlardan başka birçok aşiret de İran'a çeşitli zamanlarda çeşitli nedenlerden dolayı göç etmişlerdir.

³²⁷ Tufan Gündüz; a.g.e. s. 95

³²⁸ V. V. Barthold; Moğol İstilasına Kadar Türkistan, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ank-1990, s. 486

³²⁹ Rudi Paul Lindner; Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve Osmanlılar, Çev. Müfit Günay, Ank-2000, s. 86-97

SONUÇ

Akkoyunlu ve Karakoyunlu aşiretlerinin sahip oldukları adlar, besledikleri sürülerin renginden dolayı verilmiştir. Geniş bozkırlarda ve yaylalarda kabilelerin ayrı renkte hayvanlar beslemeleri sürülerin karışmasını engelleyebileceği gibi dana sonra da sahip oldukları sürülerden dolayı bu kabilelere de ad olmuştur. Karakeçililer, Sarıkeçililer, Karakoyunlular, Akkoyunlular vs.

Anadolu'nun Türkleşmesi ve İslâmlaşması, Türk – İslâm tarihinin mühim hadiselerinden biridir. Türkler Anadolu'ya üç dalga halinde göçmüşlerdir. İlki 11. yüzyıl sonlarında Türklerin Anadolu'ya gelmesiyle başlamıştır. 1071 Malazgirt Zaferi'ni takip eden on yıl içinde Anadolu'yu Marmara kıyılarına kadar fetheden Türkler, 11. yüzyılın sonlarında (1096) başlayan Haçlı Seferleri yüzünden İç Anadolu'ya çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu tarihten sonra Maverâünnehr, Horasan ve Azerbaycan taraflarından büyük kitleler halinde Anadolu'ya gelmeye devam eden Türkler, akıncı – savunmacı güç olarak hizmet vermeleri için çoğunlukla Uc bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Türklerin Anadolu'ya ikinci büyük akını 12. yüzyılın son çeyreğinde gerçekleşmiştir. Türkmenler ellerindeki son şehir Serahs'ın 1173'de Harezmsâhlar tarafından alınması üzerine, mecburen batıya doğru göç ederek Anadolu'ya ulaşmışlardır. Anadolu'ya üçüncü Türkmen akını da 13. yüzyılda Moğol istilası döneminde gerçekleşmiştir.

Akkoyunlular ve Karakoyunlular, Anadolu'ya bu üçüncü Türkmen akını sırasında gelmişlerdir. Akkoyunlu ve Karakoyunlular'ın Anadolu'nun tarihî olaylarında etkin bir rol oynamaya başlamaları, İlhanlı hükümdarı Ebû Said Bahadır Han'ın ölümüyle (1335) başlar.

Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın da siyasî teşekküller olarak ortaya çıktığı 14. yüzyıl, Yakın Doğu tarihi için siyasî bir değişim ve dönüşüm devridir.

Anadolu'ya gelişlerinden itibaren Bayındır Boyu'ndan olan Akkoyunlular ile Yıva Boyu'ndan olan Karakoyunlular, birbirleriyle mücadeleye başlamışlar ve bu mücadele, Karakoyunlu Devleti'nin yıkılmasına kadar sürmüştür (1469). İki kabile arasındaki "adâvet-i kadîme" olarak adlandırılan bu düşmanlığın nedenini, dinî sebeplerden çok, Türk devlet geleneği ve hâkimiyet anlayışında aramak daha doğru olur. Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, hemen hemen aynı coğrafyada kurulmuşlar ve daima birbirleri aleyhine genişlemeye çalışmışlardır. Bu durum da Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadelelerine zemin hazırlamıştır.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, Anadolu'daki diğer Türkmen boylarını da etraflarında toplamışlar ve Anadolu'nun Türkleşmesinde mühim roller oynamışlardır. Ancak bu iki kardeş devletin birbirleriyle kıyasıya mücadeleleri Türk tarihi açısından büyük bir talihsizlik olmuştur.

Muhtelif sebeplerden dolayı birbirleriyle mücadele eden ve bu mücadelelerinde büyük güçlerin de desteğini alan (Timur, Memlük, Kadı Burhaneddin, Mutahharten vs.) Akkoyunlu ve Karakoyunlu devirlerinde Doğu Anadolu, bu iki devletin mücadelelerinden dolayı savaş meydanı halini almıştır. Bu devletler, birbirlerine zarar vermek için her türlü yola başvurmuşlardır. Birbirlerinin arazilerindeki mahsule zarar vermişlerdir. Bu mücadelenin boyutlarının bu derece büyük olması sonucunda o devirde yaşayan Türkler de bu mücadelelerden olumsuz yönde etkilenmişlerdir.

Bu mücadeleler sırasında her iki taraftan da birçok insan öldürülmüş, bir çok yerleşim yerleri tahrib edilmiştir. Ayrıca bu mücadelelerden faydalanan Şeyh Cüneyd, Akkoyunlu sarayında barınmayı başarabilmiş ve Akkoyunlular'la akrabalık da kurmuştu. Bu sayede kendisine taraftar toplayabilmek için uygun ortamı da bulmuş oldu. Bu sebeptendir ki Daha sonra Şeyh Cüneyd'in torunu Şah İsmail tarafından kurulacak olan Safevî Devleti'ni kuran nüfus unsuru, Anadolu'lu Türkmenler olmuştur.

Karakoyunlular ve Akkoyunlular, ülkelerinin sınırlarını doğuya doğru genişletmişler, İran, Irak ve Azerbaycan'da 150 yıldan fazla devam etmiş olan Moğol hâkimiyetine de fiilen son vermişlerdir. Sınırlarını doğuya doğru genişleten bu devletler, hâkimiyet sahaları için gerekli olan nüfusu da göç ettirmişlerdir. Böylece Akkoyunlu ve Karakoyunlular, Anadolu'dan İran ve Azerbaycan istikâmetinde büyük bir göç hareketinin öncüleri olmuşlardır. Ayrıca başkentlerini Tebriz'e taşımaları, Anadolu Türklüğü için menfî neticeler vermiştir. Çünkü bu hamleleriyle Anadolu'dan İran ve Azerbaycan'a göç eden Türkler'i bir daha dönmek üzere buralara yerleştirmiş oldular. Akkoyunlu ve Karakoyunlular'ın doğu istikametinde genişlemesi İran ve Azerbaycan'ın Türkleşmesi için mühim bir hadise olmasına karşın (Bu gün İran, Irak ve Azerbaycan'daki Türkmenler'in büyük bir bölümü, Akkoyunlu ve Karakoyunlu torunlarıdır.) Anadolu'daki Türk varlığına zarar vermiştir. Akkoyunlular ve Karakoyunlular, 15. yüzyılın başlarından itibaren çeşitli dalgalar halinde Anadolu'dan İran'a giden büyük göç hareketlerinin öncüleri olarak, özellikle Anadolu'nun doğu taraflarındaki Türk unsurunun zayıflamasının ilk sorumlusu olmuşlardır.

Akkoyunlular ve Karakoyunlular'ın hâkimiyet anlayışlarından dolayı harâb hale gelmiş olan Doğu ve Güney Doğu Anadolu bölgeleri; Akkoyunlu – Karakoyunlu devletlerinden sonra da Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadelelerinden istifâde ile devletini kuran ve Osmanlı aleyhine genişleyen Safevî Devleti ile Osmanlı mücadelelerine sahne olmuştur. Bilindiği gibi Safevî Devleti'nin kurucuları da Anadolu Türkleri'dir.

Bu iki devletin (Osmanlı-İran) mücadelesi sonucu Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerindeki birçok şehir yıkılmış, sayısız insan ölmüştür. Bu savaşlarda; iki komşu devletin birbirleri aleyhine çıkarlarını sürdürme, toprak kazanma, zaman zaman güvenliğin sağlanması ve aynı dinin değişik inançlarını koruma gibi nedenler rol oynamıştı.

Osmanlı – Safevî çatışmaları XV. Yüzyılda Sultan II. Bayezid döneminde, bu padişahın siyasetinin gevşekliğinden yararlanan Safevîler'in Osmanlı ülkesinde bazı hareketleri yayma ve destekleme faaliyetleriyle başlamış ve I. Selim ve I. Süleyman dönemlerinde yoğunluk kazanmıştır. Bu mücadele içerisinde; 23 Ağustos 1514'teki Çaldıran Meydan Muharebesi, 11 Haziran 1534'teki İrakeyn Seferi, 20 Temmuz 1548'deki İkinci İran Seferi ve 1554 yılındaki Nahcivan Seferi dönüm noktaları olmuştur. Çaldıran Seferi dışında, İranlılar genel olarak Osmanlı gücü karşısında gerilemişler ve ciddi savaşıardan kaçınmışlardır. Bütün bu mücadelelerde Osmanlılar üstünlüklerini ve dünyada birinci sınıf devlet olduklarını kanıtlamışlar, İranlılar ise kesin sonuçlu muharebelere girmeden yıpratma stratejisi uygulamışlardır. Osmanlılar jeopolitik mevkileri gereği, batıda Avrupa devletleriyle, doğuda da İran'la daima anlaşmazlık içinde bulunmuşlar, bu anlaşmazlık Amasya Antlaşmasıyla durulmuş ve Kasr-ı Şirin Antlaşmasıyla da düğümlenmiştir. Kasr-ı Şirin Antlaşması Osmanlı ile İran arasındaki uzun barış döneminin başlangıcıdır. Bu antlaşma ufak tefek ayrıntıları dışında bu günkü Türk – İran sınırını da onaylayan bir antlaşma niteliğindedir.

Safevî Devleti'nin kurulmasından 1639 Kasr-ı Şirin Antlaşması'na kadar önce Akkoyunlu – Safevî ve Şah İsmail'in Tebriz'i alması ve Akkoyunlular'ı ortadan kaldırmasında sonra da Osmanlı – Safevî(İran) arasında sürekli mücadeleler olmuştur. Safevî Devleti'nin kurulmasından Kasr-ı Şirin Antlaşması'na kadar geçen 138 yıl, bir çok savaşlarla sürüp gitmiş ve cereyan eden savaşlar sırasında birçok insan ölmüş, bağlar, bahçeler, tarlalar, mimarî eserler büyük zararlar görmüştür. Dolayısıyla bu mücadele iki ülkeyi de ekonomik ve demografik olarak etkilemiştir.

Osmanlı – İran mücadelesinin de temelinde Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadeleleri vardır. Çünkü Safevî Devleti; Akkoyunlu, Karakoyunlu mücadelelerinden faydalanılarak kurulmuş bir devlettir. Akkoyunlu, Karakoyunlu devletleri zamanında başlayan ve Osmanlı Devleti zamanında da devam eden mücadeleler neticesinde Doğu ve Güney Doğu Anadolu

bölgelerimiz hem medeniyet hem de demografik açılardan büyük zarar görmüştür.

KAYNAKÇA

AGACANOV, S. G.; **Oğuzlar**, çev. Ekber N. Necef, Ahmet Annaberdiyev, İst-2002

AHMED REFİK; **Anadolu'da Türk Aşiretleri**, İst-1930

AKA, İsmail; **İran'da Türkmen Hakimiyeti**, Ank-2001

-----; **Timur ve Devleti**, Ank-1991

AKDAĞ, Mustafa; **Türkiye'nin İktisadî ve İçtimaî Tarihi**, c. I.II., Ank-1999

AKKOYUNLU, Dilaver; **Akkoyunlular ve Bayburt**, Ank-1992

AKYOL, Taha; **Osmanlı'da ve İran'da Mezhep ve Devlet**, İst-1999

ALPARGU, Mehmet; **Onaltıncı Yüzyılda Türk Dünyası-1**, Ank-1994

ARTUK, İbrahim; **Mardin'de Akkoyunlu Hamza'nın Mezarı**, SAD. Ank-1970, 1960'tan ayrı basım

ÂŞIK PAŞAZADE; **Osmanoğullarının Tarihi**, Haz. Kemal Yavuz, M.A.Yekta Saraç, İst-2003

ATİK, Kayhan; **Lütfi Paşa ve Tevârih-i Âl-i Osman**, Ank-2001

ATSIZ; **Âşık Paşaoğlu Tarihi**, İst-1992

AZİZ B. ERDEŞİR-İ ESTERABÂDÎ; **Bezm u Rezm**, Çev. Mürsel Öztürk, Ank-1990

BARKAN, Ömer Lütfi; "Osmanlı Devrinde Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan Bey'e ait kanunlar", **TVD.**, S. 1, 1941

BARTHOLD, V. V.; **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Haz. Hakkı Dursun Yıldız, Ank-1990

BAYATLI, Nilüfer; **XVI. Yüzyılda Musul Eyâleti**, Ank-1999

BAYKAL, Bekir Sıtkı; "Uzun Hasan'ın Osmanlılara Karşı Karî Mücadeleye Hazırlıkları ve Osmanlı-Akkoyunlu Harbinin Başlaması", **Belleten**, c.XXI, S.83-84, 1957

BİLGİLİ, A. Sinan; "Azerbaycan Türkmenleri Tarihi" **Türkler**, ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ank-2002

CHALIAND, Gerard; **Göçebe İmparatorluklar**, çev. Engin Sunar, İst-2001

CLAVIJO, R. Gonzales; **Anadolu, Orta Asya ve Timur. Timur Nezdine Gönderilen İspanyol Sefiri Clavijo'nun Sefaret ve Seyahat İzlenimleri**, Çev. Ömer Rıza Doğrul, İst-1993

CÜVEYNÎ, Alaaddin Ata Melik; **Târih-i Cihangüşa**, Çev. Mürsel Öztürk, c.I, II, III, Ank-1988,

ÇAĞATAY, Neşet; "Akkoyunlular", **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi**, Ank-2003

ÇAY, Abdülhalûk; "Akkoyunlular", **TDEK, TKAE**, Ank-1992, c. 1

-----; "Karakoyunlular", **TDEK, TKAE**, Ank-1992 c. 1

DEVLETŞAH; **Devletşah Tezkiresi (Tezkiretü's-Şuarâ)**, c. I, II, III, IV., İst-1977

DİVANÜ LÜGATİ'T-TÜRK TERCÜMESİ, Çev. Besim Atalay, Ank-1998, c. 1

EBU BEKR-İ TIHRÂNÎ; **Kitab-ı Diyarbekiriya**, Çev. Mehmet Demirdağ, İst-1999

EBU BEKR-İ TIHRÂNÎ; **Kitab-ı Diyarbekriyye**, çev. Mürsel Öztürk, Ank-2001

ERDEM İlhan; "Akkoyunlu Ordusunu Oluşturan İnsan Unsuru", AÜ. DTCFD. Ank-1991, c. XV, S. 26

-----; "Akkoyunlu Devleti'nin Kurucusu Kara-Yülük Osman Bey'in Hayatı ve Faaliyetleri(? – 1435)", DTCFD, c. XXXIV, S. 1-2, Ank-1990

ERDEM, İlhan, Mustafa Uyar; "Karakoyunlular: Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", GTT, ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Ank-2002

-----; "Akkoyunlular-Akkoyunluların Tarih Sahnesine Çıkışları ve Kökenleri", GTT., Ed. Hasan Celal Güzel, Ali Birinci, Ank-2002, c.4

EREN, Muharrem; **Kocaavşar Köyü ve Tarihte Avşarlar**; İst-1992

ERENDİL, Muzaffer; **Tarihte Türk-İran İlişkileri**, Ank-1976

ERŞAHİN, Seyfettin; "Türk Hakimiyet Tecrübesine XV. Yüzyıldan Bir Örnek: Akkoyunlu Hakimiyet Anlayışı ve Yönetim Yapısı", **Türkler**, ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ank-2002

-----; **Akkoyunlular**, Ank-2002

- ERZİ, A. Sadık; "Akkoyunlu ve Karakoyunlu Tarihi Hakkında Araştırmalar", **Belleten**, c. XVIII
- GENÇ, Reşat; "Karahanlılar", **DGBİT**, ed. Hakkı Dursun Yıldız, c. 6, İst-1989
- GÖKALP, Ziya; **Türk Medeniyeti Tarihi**, Haz. Kâzım Yaşar Kopraman, İsmail Aka, İst-1976
- GÖKBİLGİN, Tayyib; "XVI. Asır Başlarında Osmanlı Hizmetindeki Akkoyunlu Ümerâsı", **TM**, c. IX, S. 51, İst-1951
- GRENARD, Fernard; **Asya'nın Yükselişi ve Düşüşü**, Çev. Orhan Yüksel, İst-1992
- GROUSSET, Rene; **Bozkır İmparatorluğu**, Çev. M. Reşat Uzman, İst-1999
- GÜNDÜZ, Tufan ; **Anadolu'da Türkmen Aşiretleri**, Ank-1997
- HAMMER, Joseph Von; **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. 3, İst-1991
- HOCA SADETTİN EFENDİ; **Tacü't-Tevarih**, Haz. İsmet Parmaksızoğlu, c. I, II, III, IV, V., Ank-1999
- İNALCIK, Halil; "Osmanlılarda Saltanat Veraseti Usulü ve Türk Hakimiyet Telakkisiyle İlgisi", **SBFD**, 1959, c. XIV, S. 1
- KAFALI, Mustafa; "Cengiz Han", **DİA**, İst-1993, c. 7
- KAFESOĞLU, İbrahim; "Karakoyunlu Devleti", **TDEK, TKAE**, Ank-1976
- ; "Akkoyunlu Devleti", **TDEK, TKAE**, Ank-1976
- KILIÇ, Remzi; **Osmanlı-İran Siyasi Antlaşmaları**, İst-2001

KOCA, Salim; **Anadolu Türk Beylikleri Tarihi**, Trabzon-2001

KOPRAMAN, K. Yaşar; el-Aynî'nin Ikdu'l-Cuman'ında XV.Yüzyıla Ait
Anadolu Tarihi İle İlgili Kayıtlar, **AÜ. DTCF.**, Orta
Çağ Tarihi Kürsüsü, Basılmamış Doktora Tezi, Ank-
1971

KÖPRÜLÜ, M. Fuad; **Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu**, Ank-1959

-----; **Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar**, Ank-1992

LİNDNER, Rudi Paul; **Ortaçağ Anadolu'sunda Göçebeler ve
Osmanlılar**, Çev. Müfit Günay, Ank-2000

M. Beşir Aşan; **Elazığ, Tunceli ve Bingöl İllerinde Türk İskân
İzleri(XI – XII. Yüzyıllar)**, Ank-1992

MACİT, Muhsin; **Karakoyunlu Hükümdarı Cihanşah ve Türkçe
Şiirleri**, Ank-2002

MEHMET NEŞRİ; **Kitab-ı Cihan-nümâ**, Yayınlayanlar: F. Reşit Unat,
M. Altay Köymen, c.1, 2, Ank-1999

MUSTAFA NURİ PAŞA; **Netayic Ül-Vukuat**, Haz. Neşet Çağatay, c.I-
II, Ank-1992

NİZAMÜDDİN ŞÂMÎ; **Zafernâme**, Çev. Necati Lugal, Ank-1987

ÖRUÇ BEY; **Öruç Bey Tarihi**, Haz. Atsız, Tercüman 1001 Temel
Eser-5

ÖKSE, Necati; **Van Gölü ve Fırat Nehri Çevresinde Yaşayan
Türkler**, Ank-1976

ÖZTUNA, Yılmaz; **Devletler ve Hanedanlar**, c.1, Ank-1996

- PAYDAŞ, Kâzım; "Akkoyunlularda Devlet Teşkilâtı", **Türkler**, ed. Hasan C. Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Ank-2002
- SARIKAYA, M. Saffet; **Anadolu Aleviliğinin Tarihî Arka Planı**, İst-2003
- SCHILTBERGER, Johannes; **Türkler ve Tatarlar Arasında(1394-1427)**, Çev. Turgut Akpınar, İst-1997
- SÖZEN, Metin;"Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi", **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi**, Ank-2003
- SÜMER, Faruk; "Oğuzlara ait destani mahiyette eserler", AÜ, **DTCFD**, c.17, S. 3-4, Ank-1961,
- ; "Afşarlar", **TDA**, S. 41, Nisan 1986
- ; "Akkoyunlular", **DiA**, c. 2, İst-1993
- ; "Akkoyunlular", **TDAD**, S. 540 , şubat-1986
- ; "Azerbaycan'ın Türkleşmesi Tarihine Umumi Bir Bakış", **Belleten**, c. XXI, S. 83 , Ank-1957
- ; "Bayındır", **DiA**, c. 5, İst-1993
- ; "Bozoklu Oğuz Boylarına Dair", **DTCFD**, c. XI
- ; "Bozulus Hakkında", AÜ. **DTCFD**, c. 17/2, Ank-1949
- ; "Döğerler'e dair", **TM**, c. X, İst-1953
- ; "Karakoyunlular", **İA**, c. 6, İst-1967
- ; "Türkiye Kültür Tarihine Umumî Bir Bakış", **DTCFD**, c.XX, S. 3-4, Ank-1962

- ; "XV. Asırdan İtibaren Anadolu'dan İran'a Vukubulan Göçler", **Türk Yurdu**, S. 1(234) , 1954
- ; **Karakoyunlular**, c. 1, Ank-1984
- ; **Oğuzlar**, İst-1999
- ; **Safevî Devletinin Kuruluşu ve Gelişmesinde Anadolu Türklerinin Rolü**, Ank-1999
- ŞAHİN, T. Erdoğan; **Erzincan Tarihi**, c. 1, 2, Erzincan-1983
- TEKİN, Rahmi; **Ahlat Tarihi**, İst-2000
- TURAN, Osman; **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İst-1997
- ; **İstanbul'un Fethinden Önce Yazılmış Tarihi Takvimler**, Ank-1984
- ; **Selçuklu Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, İst-1969
- UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı; **Anadolu Beylikleri ve Akkoyunlu, Karakoyunlu Devletleri**, Ank-1988
- ; **Osmanlı Devleti Teşkilatına Medhal**, Ank-1988
- V. MINORSKY; "Uzun Hasan", **İA.**, c.13, İst-1986
- VARLIK, M.Çetin; "Karakoyunlular", **DGBİT.**,ed. Hakkı Dursun Yıldız, Konya-1994, c.8
- Walter Hinz; **Uzun Hasan ve Şeyh Cüneyd**, çev. Tefik Bıyıklıoğlu, Ank-1992
- WOODS, John E.; "Akkoyunlu Konfedere Aşiretleri", **Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu Makaleler Antolojisi**, Ank-2003

YAVUZ, Nuri; **Anadolu'da Beylikler Dönemi (Siyasi Tarih ve Kültür)**, Ank-1998

YAZICI, Tahsin; "Cüneyd-i Safevî", **DİA.**, c.8, İst-1993

YINANÇ, M. Halil; "Akkoyunlular", **İA.**, c. 1, İst-1963

-----; "Baysungur", **İA.**, c. 2, İst-1963

-----; "Cüneyd", **İA.**, c.4, İst-1963

-----; "Cihanşah", **İA.**, c.3, İst-1963

Yurt Ansiklopedisi; "Bitlis" maddesi, c. II., İst-1982

-----; "Erzurum" maddesi, c. 4, İst-1982

YÜCEL, Yaşar, A. Sevim; **Türkiye Tarihi**, Ank-1995, c. 1,

YÜCEL, Yaşar; **Anadolu Beylikleri Hakkında Araştırmalar**, c. II,
Ank-1991,

-----; **Timur'un Ortadoğu-Anadolu Seferleri ve Sonuçları(1393-1402)**, Ank-1989

EK 1

KAŞKARLI'DAKİ OĞUZ BOYLARI

I. KÂŞGARLI'DAKİ OĞUZ BOYLARI⁴⁴

BOYUN ADI			DAMGASI
1	Kınık	قنق	𐰇
2	Kayığ	قېغ	𐰇𐰇
3	Bayundur	بايند	𐰇
4	İwa, Yiwa	اڤا، يڤا	𐰇
5	Salğur	سلف	𐰇
6	Afşar	افشا	𐰇
7	Beg-Tili	بغتلی	𐰇𐰇
8	Bügüz	بگد	𐰇
9	Bayat	بیات	𐰇𐰇
10	Yazgır	یزغر	𐰇𐰇
11	Eymür	ایمر	𐰇
12	Kara-Bölük	قارابلیک	𐰇𐰇
13	Alka-Bölük	القابلیک	𐰇𐰇
14	İgdir	آگد	𐰇
15	Üregir, Yüregir	ارکر، یرکر	𐰇𐰇
16	Totırka	توترقا	𐰇𐰇
17	Ula-Yuntluğ	اولا یندلغ ⁴⁵	𐰇𐰇
18	Töker	توکر	𐰇𐰇
19	Beçenek	بچنک	𐰇𐰇
20	Çuvaldar	چولدار ⁴⁶	𐰇𐰇
21	Çepni	چېنی	𐰇𐰇
22	Çarukluğ	چرقلغ ⁴⁷	Bunların sayısı az ve damgaları belli değildir.

44) Daha önce de işaret edildiği gibi, Kâşgarlı listesine iki boyu dahil etmemiştir.

45) Metinde böyle ise de aslında Ala-Yundluğ olup, istinsah hatası ile bu şekli aldığında şüphe yoktur. (46) Bunun da aslında چولدار (Çavuldur) şeklinde olması muhtemeldir. (47) Kilisli, I, s. 56-58; Atalay, I, s. 55-59.

EK 2
REŞİDÜDDİN'E GÖRE OĞUZ BOYLARI

BOZ - OKLAR

BOYUN ADI	ANLAMI	ET KISMI	ONKUNDU DAMĞASI	1
Kayı,	Muhkem.	Sağ karnı yağrın.	Sâhin	1
Bayat,	Devletli ve nimeti bol.	" "	"	2
Alkaravlı,	Nereye varsa başarı gösterir. ⁴⁸	" "	"	3
Kara-İvli,	Kara otağlı.	" "	"	4
Yazır,	Çok ülkeye hâkim.	Aşığlı	Karılal	5
Döğər,	Toplanmak için.	"	"	6
Dodurğa,	Ülke almak ve hanlık yapmak	"	"	7
Yaparlı,	 ⁴⁹	"	"	8
Avşar,	Çevik ve vahşi hayvan avına hevesli.	Sağ Umacı	Taşancıl	9
Kızık,	Kuvvetli, yasadakda ciddi.	"	"	10
Beg-Dili,	Büyükler gibi aziz.	"	"	11
Karkın,	Çok ve doğutan aş.	"	"	12

YILDIZHAN OĞULLARI AY-HAN OĞULLARI GÜN-HAN OĞULLARI

ÜÇ - OKLAR

DENİZ-HAN OĞULLARI

Bayındır,	بايندر	Daima nimetle dolu olan yer.	Sol karı yağrın	Sunkur	13
Beçene,	بېغه ⁵¹	İyi çalışır gayret gösterir.	" "	"	14
Çavuldur,	چاولدر	Serefli, ünü yaygın.	" "	"	15
Çebni,	چېنى	Nerede yağı görürse hemen savaştır.	" "	"	16
Salur,	سالور	Nereye varsa kılıç ve comacı iş görür.	ucayla	uc	17
Eymür,	ایمور	Son derece iyi ve zengin.	"	"	18
Ala-Yuntlı,	الایونتلی	Hayvanları iyi.	"	"	19
Üregir,	اورگر	Daima iyi iş ve düzen kurucu.	"	"	20
Yıgdir,	یگدیر ⁵²	İyilik, büyüklük, yığıtlık.	Aşığlu	Çakır	21
Bügdüz,	بگدیز	Herkesle tevâzu gösterir ve hizmet eder.	"	"	22
Yıva,	یوا	Derecesi hepsinden üstün.	"	"	23
Kınık,	قینق	Nerede olsa azizdir.	"	"	24

⁵³

(48) Berezin yayınında ve İstanbul nüshalarında bu boyun damgası yoktur. (49) Bu boyun anlamı ne Berezin yayınında, ne de İstanbul nüshalarında vardır. Yazıcı-Oğlu'nun içinde de olmaması, bunun asıl nüshada da bulunmadığı ihtimalini veriyor. Ebû'l-Gâzi'nin listesinde de bu ad görülmüyor. (50) Berezin ve İstanbul nüshalarında "قیرق" dir. Fakat, bunun Yazıcı-Oğlu'nda görüldüğü gibi "قیرق" olduğunda şüphe yoktur. (51) Bazı İstanbul nüshalarında "قیرق" şeklinde Anadolu'da bu boy Kaşgarlı'da geçtiği gibi, Berecek (Berecek) şeklinde tanınmıştır. (52) Berezin yayınında "قیرق" . İstanbul yazmalarında : "قیرق" . Türkiye'de, Kaşgarlı'da olduğu gibi, "قیرق" dir şeklinde tanınmıştır ki, doğrusu da budur. (53) Câmî üt -tevârih Berezin yayı... s. 32 - 38

EK 3**YAZICI-OĞLU'NDAKİ OĞUZ BOYLARI LİSTESİ**

Hanlar hanı sūnūgū baş ve uca buna kan derler					
BOYUN ADI	ANLAM I	SÜNÜK	KUŞ	DAMGASI	
Evel, KAYI	قاي	Yani muhkem.	Sağ karı yağrın. Şâhin	121	1
Duvum, BAYAT	بايات	Yani devletlu ve nimetlu.	" "	↑	2
Sevvum, ALKA-EVLI	القواي	Yani her yere yürürler; muvafakat ederler.	" "	11	3
Çehârüm, KARA-EVLU	قراولو	Yani evleri kara.	" "	I	4
Evel, YAZIR	يازير	Yani çok vilâyet anuñ ola.	Aşuklu Umaca Kartal	X	5
Duvum, DÖGER	دوگر	Yani derilmegiçün bir yire geleler.	" "	Λ	6
Sevvum, DODURĖA	دودغا	Yani milk dutmak ve yasamak.	" "	Λ	7
Çehârüm, YAPARLI	يايرل	55.	" "	π	8
Evel, AVŞAR	آوشا	Yani cüst u cātak ve ava ve canavara ve kuşa heveslu.	Sağ umaca ve adlu Tavşancıl	X	9
Duvum, KIZIK	قيريق	Yani kuvvetlu ve yasakda ciddu cehd edici.	" "	1	10
Sevvum, BEGDİLİ	يلعدي	Yani beğler sözü azızdur.	" "	1	11
Çehârüm, KARKIN	قارقين	Yani ulu aş ve doyurucu	" "	Λ	12

GÜN-HAN oğlanları ki
dükelti oğlanların ulusudur

AY-HAN oğlanları
ki ikinci oğludur

YILDIZ-HAN oğlanları
ki üçüncü oğludur

BOZ-OK KAVİMLERİ Kİ SAĞ KOLDURURLAR

ÜÇ - OK KAVİMLERİ Kİ SOL KOLDURUR		GÖK-HAN OĞLANLARI		DENİZ-HAN OĞLANLARI		DAK (Doğ)-Han Oğlanlari		Kİ DÖRDÜNCÜ OĞLADURUR		Kİ ALTINCI OĞLADURUR	
Ewel, BAYINDUR	بايند	Yani hemise bay ve nimetli ol.	Sol karı yağrın	Sunkur	13	𐰇𐰪					
Duvum, BİÇENE	بيچنه	Yani eyu dü-rüşici.	" "	" "	14	𐰇𐰪𐰇					
Sevvum, ÇAVINDIR	چاويند	Yani namuslu ve ırak cavlu	" "	" "	15	𐰇𐰪𐰇𐰪					
Çehârum, ÇEBNİ	چېني	Yani kandeki yağ göre derhal savaşır ve çapar.	" "	" "	16	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇					
Ewel, SALUR	سالور	Yani sal ur yani kandeki irişesim kılıç ve comakın revan olsun	Uçayla adlu	Uc Kuş	17	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪					
Duvum, EYMÜR	ايور	Yani hadsiz eyu bay ol.	" "	" "	18	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇					
Sevvum, ALAYUNDLU	الايوندلو	Yani kısırakları ala ve eyu atlu.	" "	" "	19	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪					
Çehârum, ÜREGİR	او اكير	Yani hemise eyluk ve ihsan edici.	" "	" "	20	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰪					
Ewel, İĞİR	اگير	Yani eylük ve ululuk ve bahadır-luk.	Aşuklu ve kış	Çakır	21	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰪𐰪					
Duvum, BÜEDÜZ	بوکدز	Yani dükeline tavazu ve kulluk ve hizmet ider.	" "	" "	22	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰪𐰪𐰪					
Sevvum, YIVA	يوا	Yani mertebesi dükelinden üstün ola.	" "	" "	23	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪					
Çehârum, KINIK	قينيک	Yani dükelinden her yerde bunlar aziz ol.	" "	" "	24	𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰇𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪𐰪					

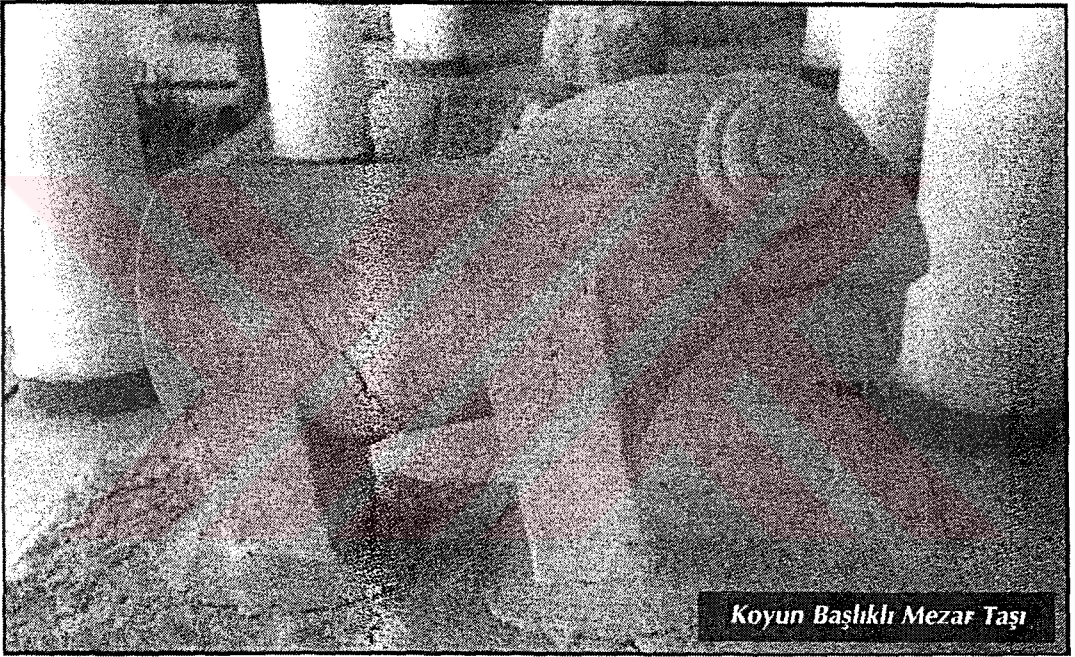
54) Tarih-i Âl-i Selçuk, Topkapı Sarayı, Revan Köşkü ktp, nr. 1390, s. 21-24.

55) Reşid ud-din nüshalarında olduğu gibi burada da boşluk vardır.

EK 4
AKKOYUNLU BAYRAĞI

EK 5

KOYUN BAŞLIKLİ MEZAR TAŞI

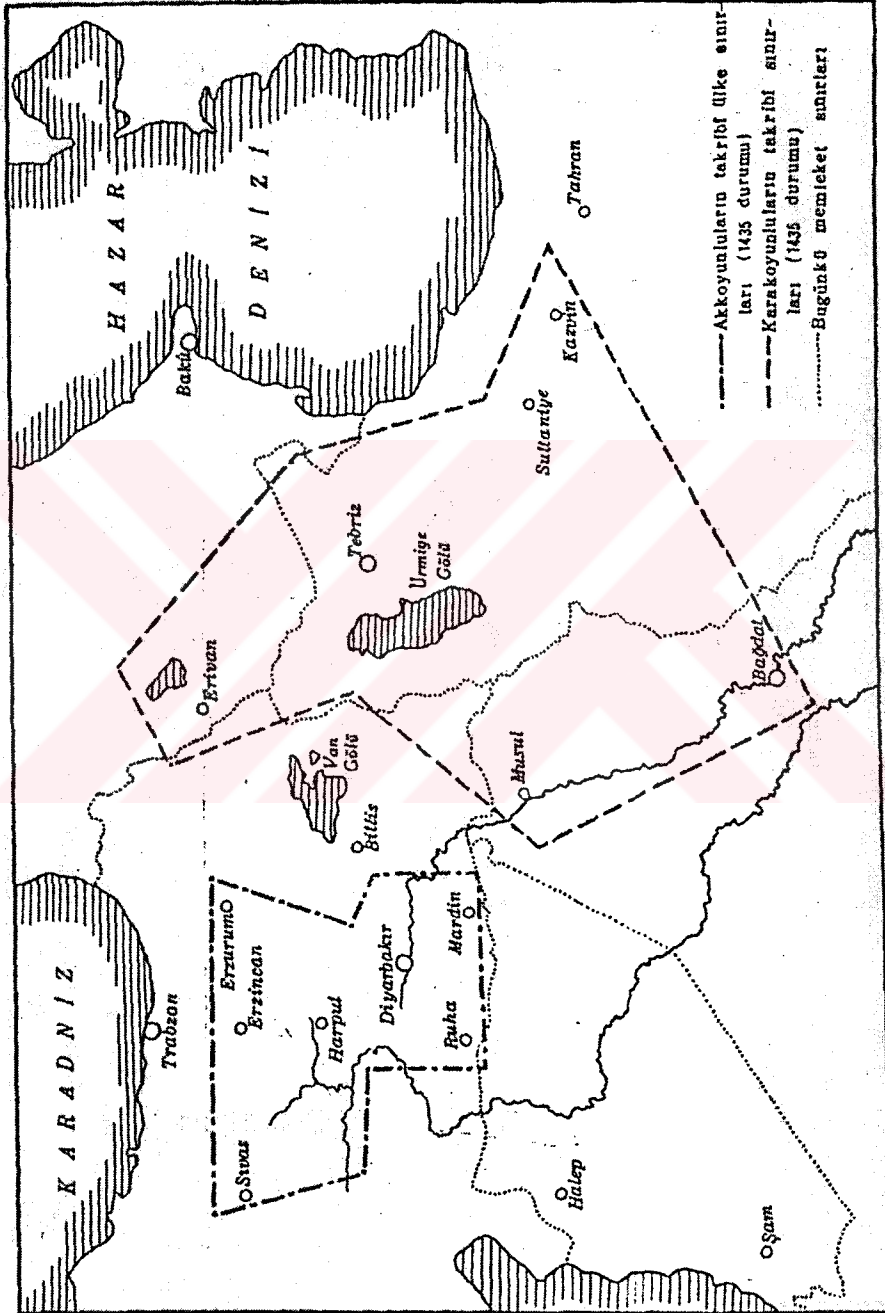

(*) Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu; Haz. N. Aygün AKKOYUNLU, Adil ŞEN, Ankara, 2003. s. 390

EK 6

**1435'TE AKKOYUNLU VE KARAKOYUNLULAR'IN
TAKRİBİ SINIRLARINI GÖSTEREN HARİTA**

(*)

(*) Ebu Bekr-i Tihranî; Kitab-ı Diyarbekriyye, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara-2001, s.401

EK 7**ÖN ASYA'DA 1448'DE SİYASİ DURUMU GÖSTEREN HARİTA**

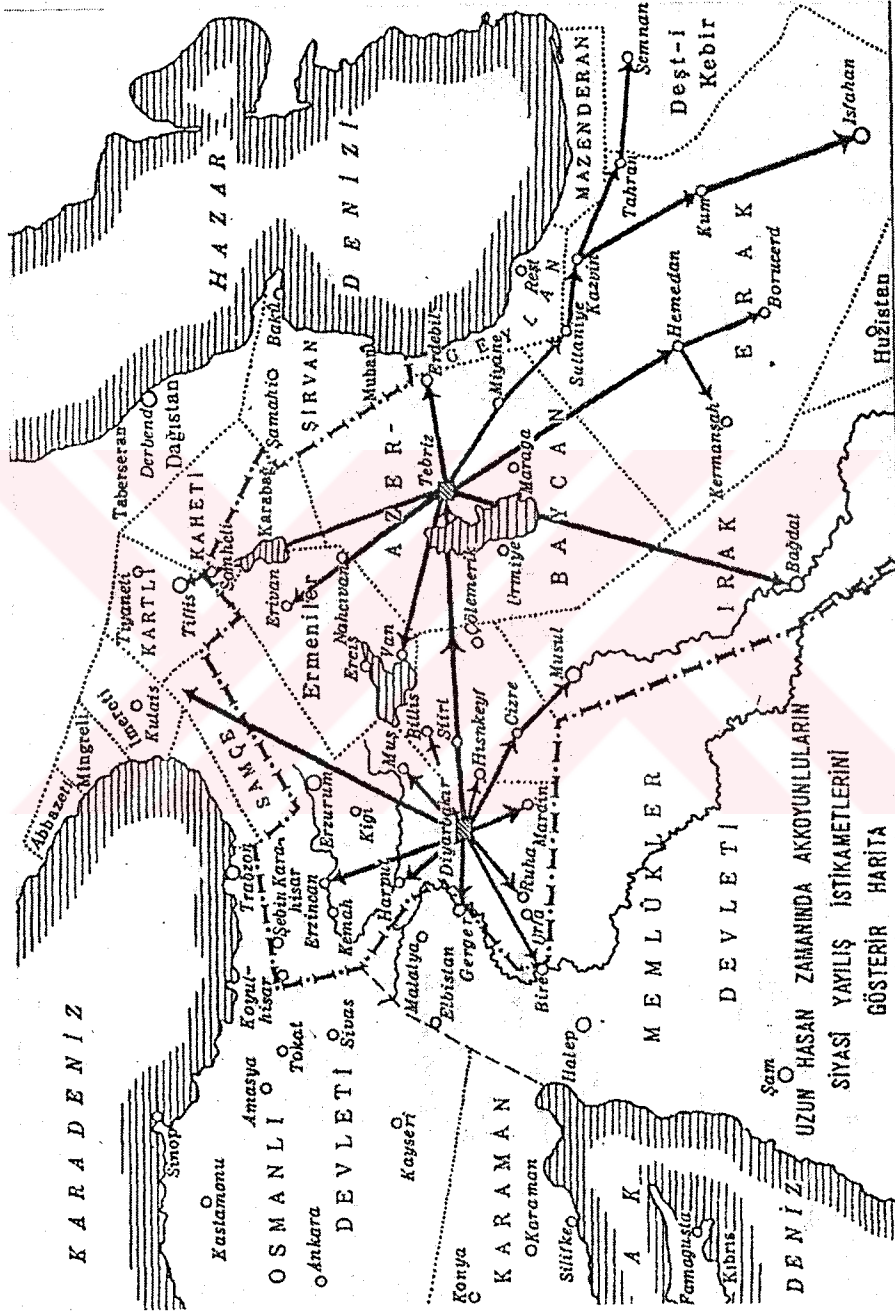
EK 8

**UZUN HASAN ZAMANINDA AKKOYUNLU DEVLETİ'NİN
SINIRLARINI GÖSTEREN HARİTA**

EK 9

**UZUN HASAN ZAMANINDA AKKOYUNLULAR'IN
SİYASİ YAYILIŞ İSTİKAMETLERİNİ GÖSTERİR HARİTA**

(*)

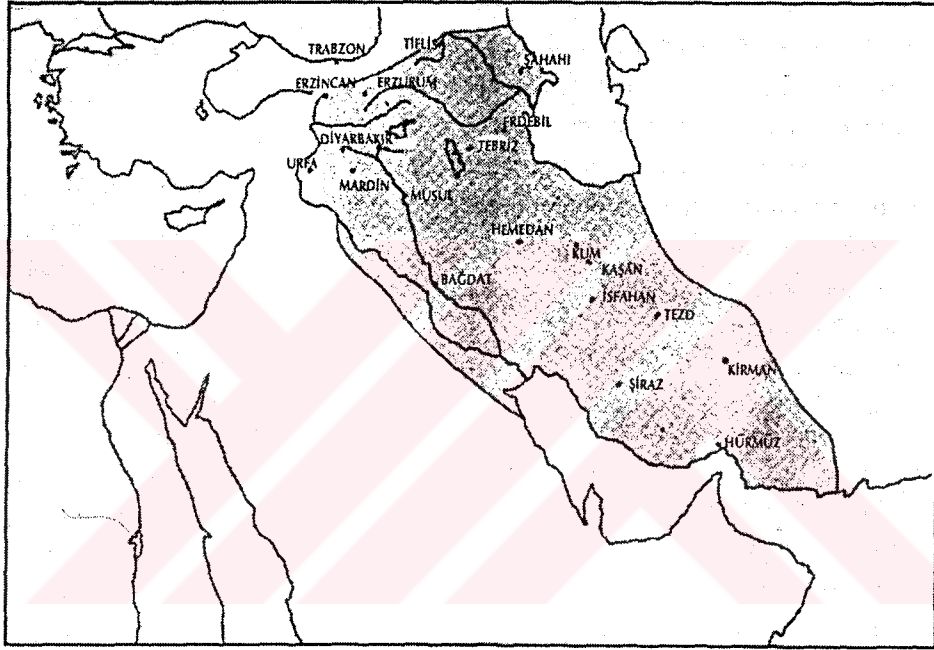

(*) Ebu Bekr-i Tihranî; Kitab-ı Diyarbekriyye, Çev. Mürsel Öztürk, Ankara-2001, s. 402

EK 10

**1478-1490 YILLARINDA AKKOYUNLULAR'IN
SİYASİ SINIRLARINI GÖSTEREN HARİTA**

(*)

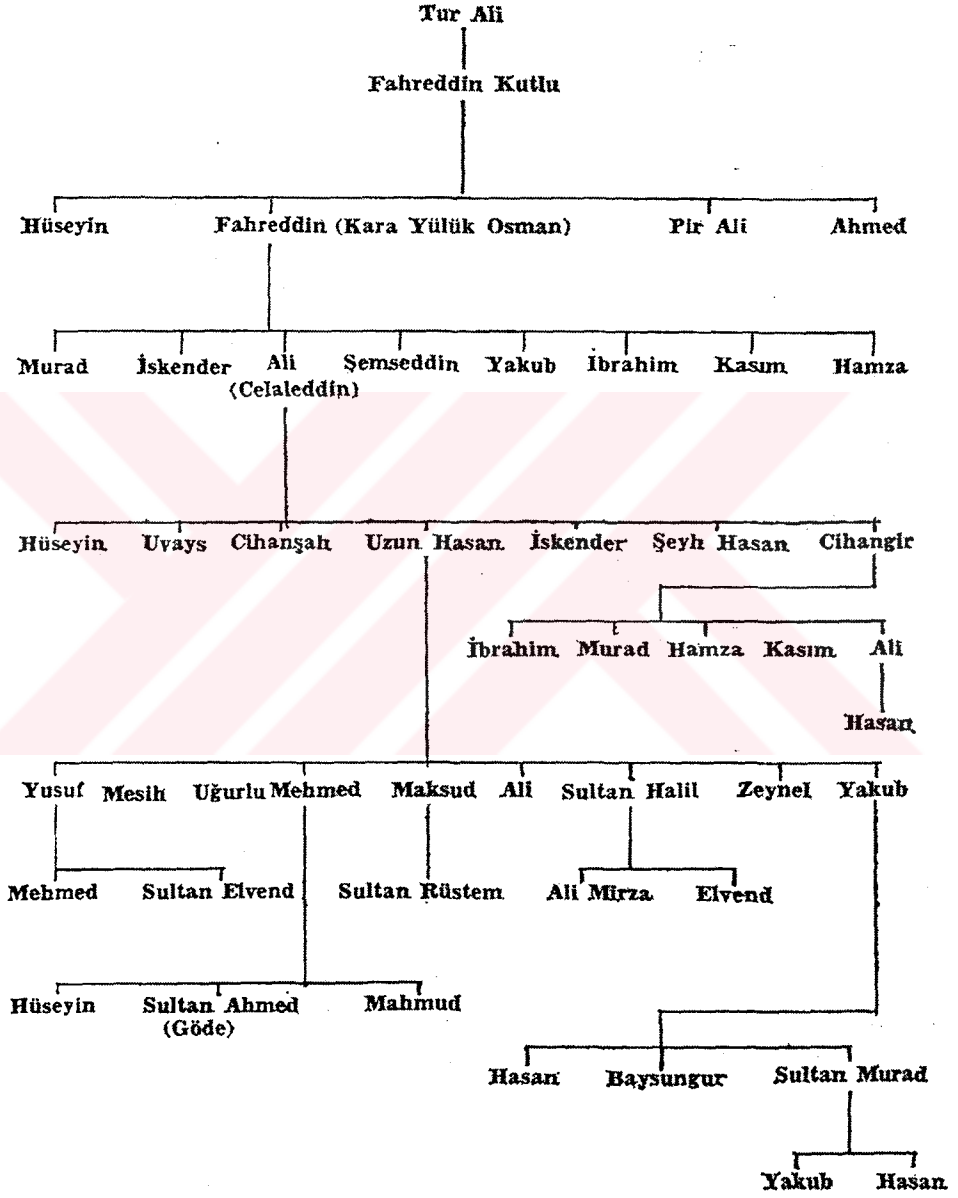

(*) Metin SÖZEN; "Anadolu'da Akkoyunlu Mimarisi", Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu, Ank-2003, s. 367

EK 11

AKKOYUNLULAR'IN ŞECERESİ

(*)

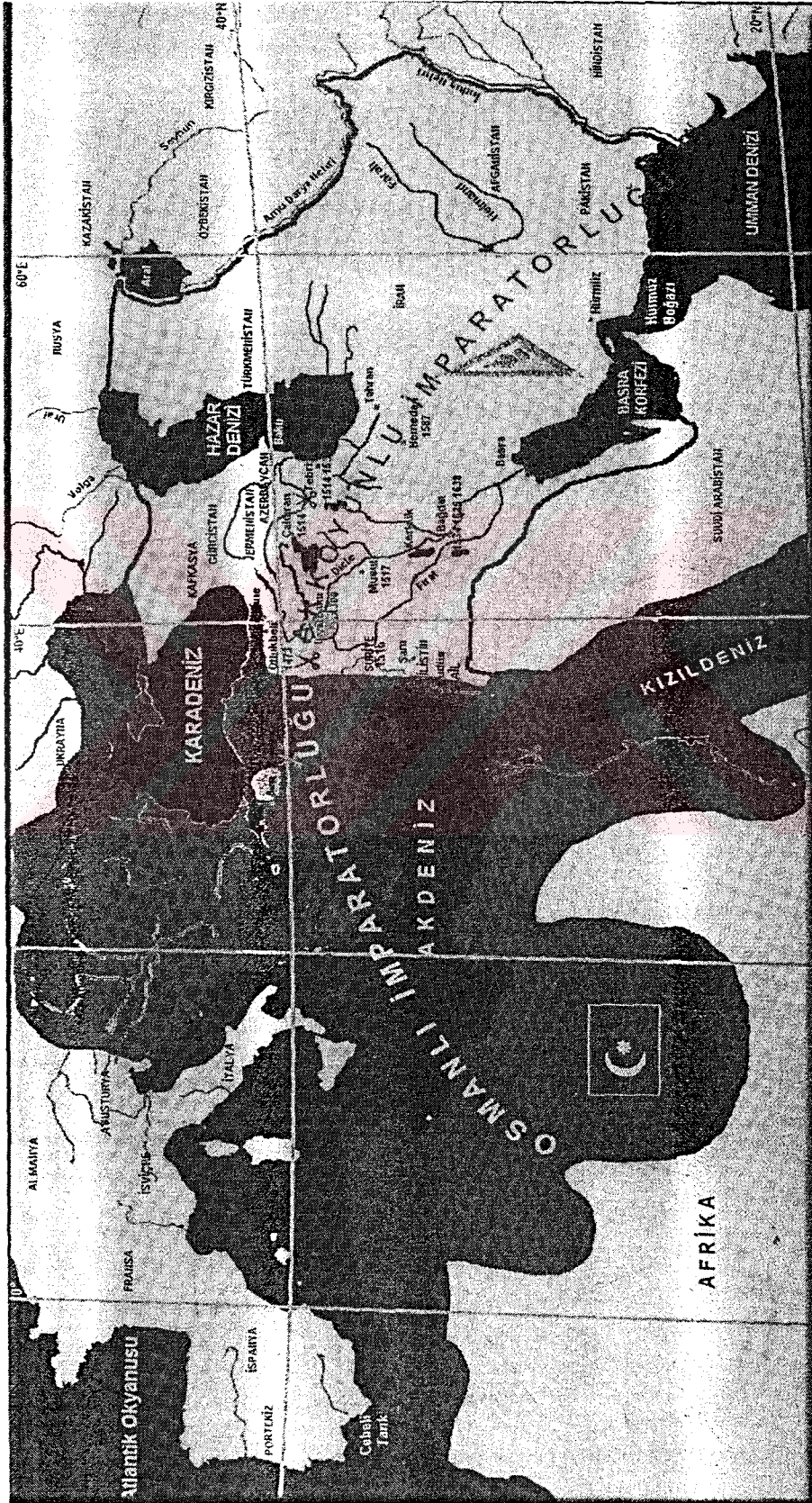
(*) M.Çetin Varlık; "Akkoyunlular", DGBİT., ed. Hakkı Dursun Yıldız, Konya-1994, c.8, s. 435

EK 12
KARAKOYUNLULAR'IN ŞECERESİ

EK 13

**1473'TE AKKOYUNLU VE OSMANLILAR'IN
SİYASİ SINIRLARINI GÖSTEREN HARİTA**

(*)

(*) Türkmen Akkoyunlu İmparatorluğu; Haz. N. Aygün AKKOYUNLU, Adil ŞEN, Ankara, 2003. Arka kapak.

ÖZET

Akkoyunlu – Karakoyunlu Mücadeleleri

Akkoyunlu ve Karakoyunlu kabilelerinin adları, besledikleri sürülerin rengiyle alakalıdır. Doğu ve Güney Doğu Anadolu'da yaylak – kışlak yaparak, yarı göçebe bir tarzda yaşayan bu kabilelerin, geniş bozkırlarda ve yaylalarda ayrı renkte hayvanlar beslemeleri sürülerinin karışmasını engelleyebileceği gibi daha sonra da bu kabilelere ad olmuştur.

Bayındır Boyu'na mensup olan Akkoyunlular ile; Yıva Boyuna mensup olan Karakoyunlular, Anadolu'ya Moğol istilası sırasında gelmişlerdir. Moğol istilâsı sırasındaki faaliyetleri tam olarak bilinmemesine rağmen Akkoyunlu ve Karakoyunlular, siyasî sahadaki faaliyetlerine Ebû Said Bahadır Han'ın ölümüyle başlamışlardır.

XIV. yüzyıl Anadolu'su, siyasî olarak bir değişim ve dönüşüm dönemidir. Bu yüzyılda, Anadolu'daki Moğol hâkimiyeti yıkılmış ve Anadolu'da bir çok beylik ve devlet kurulmuştur. Akkoyunlu ve Karakoyunlular da bu siyasî değişim ve dönüşüm devresinde faaliyetlerine başlamışlardır.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri, Anadolu'ya gelişlerinden, Karakoyunlular yıkılana dek birbirleriyle mücadele etmişler, "Adâvet-i Kadîme" olarak adlandırılan bu mücadelelerde Anadolu'daki diğer devletlerden de (Timur, Memlük, Kadı Burhaneddin, Mutahharten) destek almışlardır.

Anadolu'nun Türkleşmesi için büyük hizmetler eden Akkoyunlu ve Karakoyunlu Türkmen aşiretlerinin birbirleriyle olan kıyasıya mücadeleleri büyük bir talihsizliktir.

Akkoyunlular'ın bilinen ilk reisleri Tur Ali Bey ile Karakoyunluların bilinen ilk reisleri Bayram Hoca zamanında mücadeleler başlamış, bu mücadelelerde bazen Akkoyunlular, bazen de Karakoyunlular üstünlük sağlamıştır. Ancak bu mücadeleler sırasında Anadolu'da bir çok Türk öldürülmüş, bir çok şehir harâb edilmiştir.

Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadelelerinin elbette bir çok nedenleri vardır. Ancak bu mücadelelerin temellerini, bu devletlerin hâkimiyet anlayışlarında aramak gerekir. Doğu ve Güney Doğu'ya hakim olabilmek için yaptıkları fetihlerle birbirleri aleyhine gelişmeler gösteren Akkoyunlu ve Karakoyunlular, bütün faaliyetlerinde hep birbirlerinin engelleriyle karşılaşmışlardır.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu Devletleri arasındaki mücadelelerin boyutları çok büyüktür. Bu düşmanlığın şiddetinden en çok Akkoyunlu ve Karakoyunlu coğrafyasında yaşayan nüfus zarar görmüştür.

Akkoyunlu ve Karakoyunlular'ın, ülkelerinin sınırlarını doğuya doğru genişletirlerken idareleri altındaki Türkmenleri de Anadolu'dan alıp bu bölgelere (İran, Irak, Azerbaycan) götürmüşlerdir. Akkoyunlu ve Karakoyunlu devletlerinin Tebriz'i başkent seçerek hakimiyetlerini bu coğrafyaya kaydirmaları sonucu, bu bölgelere göç eden Türkmenler bir daha geri dönmemişlerdir.

Akkoyunlu ve Karakoyunlu mücadeleleri, Şeyh Cüneyd'e mürid toplamak için uygun fırsatı vermiş ve Şah İsmail döneminde Anadolu'dan yeni bir göç hareketi de olmuştur ki, bu göç hareketinin temelinde de Akkoyunlu – Karakoyunlu mücadeleleri vardır.

SUMMARY

The Struggles Between Akkoyuns And Karakoyuns

The names of the tribes Akkoyun and Karakoyun were related to the colour of the herds they were feeding. These tribes were leading a half-nomad life spending the summer pasture on high grounds and winter quarters for animals. The feeding of the separate coloured animals on wide steppes and high plateaus not only prevented the mixing of the herds but also became a name for these tribes afterwards.

The Akkoyuns who were related to Bayındırs and Karakoyuns who were related to the Yivas had come to Anatolia with the Mogul invasion. Despite the fact that Akkoyuns' and Karakoyuns' activities during the Mogul invasion are not exactly known, their activities in the field politics had begun with the death of Ebu Said Bahadır Khan.

The fourteenth century Anatolia was a period of change and transformation. During this century the Moğol domination in the Anatolia had been demolished and a lot of Beylik and states had been established. Akkoyuns and Karakoyuns began their activities during this period this political change and transformation.

The states of Akkoyun and Karakoyun had struggled beginning from the coming to Anatolia till the ending of Karakoyuns and during these struggles which were named "Adavet-i Kadime", they seek the support of other states in Anatolia (Timur , Memlük , Kadı Burhaneddin , Mutahharten).

The struggles between Türkmen tribes Akkoyuns and Karakoyuns whom made great services to the Turkization of the Anatolia was a real misfortune.

The struggles began in the time of the first ever known chief of Akkoyuns Tur Ali Bey and the first ever known chief of Karakoyuns Bayram Hoca and during these struggles sometimes Akkoyuns, sometimes Karakoyuns prevailed. During these struggles a lot of Turk died and lots of cities were ruined.

Certainly there are a lot of reasons for the struggles of Akkoyuns and Karakoyuns but the basis of these struggles have to be searched under their understanding of domination. The conquests that they had made to rule the east and southeast Anatolia had always developed against each other and in all their activities they had come across each other's obstacles.

The size of the struggles between Akkoyun and Karakoyun states were enormous. The population living on the lands of Akkoyun and Karakoyun territory were the ones who were harmed the most from the violence of this hostility.

When Akkoyuns' and Karakoyuns' states borders are expanding to the east, they had taken away the Türkmens under their rule from Anatolia to these regions(Iran, Iraq, Azerbaijan). As a result of Akkoyun and Karakoyun states choosing Tebriz as the capital had moved their domination to this region, the Türkmens who had immigrated to these regions had never came back again.

The struggles of Akkoyuns and Karakoyuns had given the opportunity to gather minions to Şeyh Cüneyd and during the period of Şah İsmail there had been a new immigration movement from Anatolia which had derived its basis from the struggles between Akkoyuns and Karakoyuns.